

Mikaela Lindroos

Att utforska världsbilder
i samtal –
en praktisk forskning
i mångkulturellt socialt arbete

FSKC RAPPORTER 1/2008

Att utforska världsbilder i samtal –
en praktisk forskning
i mångkulturellt socialt arbete

Mikaela Lindroos: Att utforska världsbilder i samtal — en praktisk forskning i
mångkulturellt socialt arbete

FSKC Rapporter 1/2008

Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området

Publikationen finns i pdf på våra hemsidor www.fskc.fi

Helsingfors 2008

ISBN 952-5588-06-8

ISBN 952-5588-07-6

Innehåll

Förord	5
1 Inledning	7
1.1 Kort om invandringen till Finland	9
1.2 Finländsk forskning i mångkulturellt socialt arbete	10
1.3 Vem rapporten riktar sig till och hur den är uppbyggd	13
2 Tillvägagångssätt	16
2.1 Om praktikforskning och dess utmaningar	16
2.2 Hur jag satte igång – att söka fältet och sin roll	19
2.3 Efterkonstruktioner av möten och reflektion som metod	27
2.4 Etik	32
3 Mångkulturellt socialt arbete	34
3.1 Vad är integration av invandrare?	35
3.2 Särdrag för mångkulturellt socialt arbete	38
3.2.1 Processer och kriser relaterade till invandringen	39
3.2.2 Den interkulturella växelverkan mellan socialarbetare – invandrare	42
3.2.3 Att leva som minoritet i majoritetssamhället	45
3.3 Att skapa utrymme för en ömsesidig förståelse - en modell	47
4 Världsbilder	53
4.1 Vad avses med världsbild?	53
4.2 Hur kan vi klargöra olika världsbilder i mångkulturellt socialt arbete – olika modeller	56
5 Samtal med invandrare	64
5.1 Processen och sammanhanget för samtal	67
5.2 Det situationsbundna samtalet	74
5.3 Tre aspekter av världsbilder i samtalen	82
5.3.1 Världsbilder och våra vardagliga handlingar	82
5.3.2 Våra värderingar	86
5.3.3 Hur vi är i relation till världen	90
6 Avslutning	93
Litteratur	96

Figur 1	Narrativa frågor för att få människor att reflektera över vad de värderar i sitt liv	26
Figur 2	Modell för reflektions- och analysprocessen	30
Figur 3	Kulturen som en del av den individuella växelverkan	43
Figur 4	Janet Clarks modell för att skapa rum för ömsesidig förståelse i en mångdimensionell kontext	48
Figur 5	En holistisk fyrdimensionell modell	57
Figur 6	Olika världsbilder enligt Brown & Landrum	59
Figur 7	Modell för två olika myndighetsbemötande av invandrare	62
Figur 8	Del av Bennetts skala för utveckling av interkulturell förståelse	72
Bilaga 1	Förberedande frågor	105
Bilaga 2	Vad är bäst	107
Bilaga 3	Helenas berättelse	109
Bilaga 4	Begrepp	113

Förord

Inom praktikforskning är handlandet utgångspunkt för kunskapsbildningen. Denna utgångspunkt innebär ett annat sätt att se på sambandet mellan teori - praktik och mellan kunskap - handling. Den sakkunnige praktikern tänker samtidigt som han/hon handlar. Det är reflektion i handling. Man lär sig genom att göra saker och genom att upptäcka och tillägna sig vad man gjort. Praktikforskning utgår från ett jämlikt och interaktivt synsätt. I undersökandet är tänkandet och handlandet sammanflätat. Forskaren medverkar i en gemensam kunskapsbildning tillsammans med sin målgrupp, men utifrån ett självständigt och kritiskt perspektiv. Men att byta om från rollen socialarbetare till praktikforskare går inte i en handvändning. Det är många utmaningar och många trösklar som skall övervinnas och samtidigt är denna process så spännande, såsom Mikaela Lindroos beskriver i denna rapport.

Mikaela Lindroos har studerat praktiken i mötet mellan socialarbetare och invandrare. Hon har själv fungerat (och fungerar) som socialarbetare och har en gedigen erfarenhet av arbete med invandrare. Hennes egen erfarenhet av att bo i andra samhällen har öppnat intresset för mångkulturellt arbete. Intresset för att kunna utveckla arbetet vidare förde henne till praktikforskning vid Mathilda Wrede-institutet vid Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området. Där hade hon möjlighet att både forska, utveckla och reflektera praktiken med andra praktiker, forskare och utbildare inom området. Mikaelas intresse var att studera världsbilders betydelse i det mångkulturella sociala arbetet. Hon närmade sig området etnografiskt genom samtal med invandrare inom vuxenarbete i socialservicen, samtal med socialarbetare samt egna reflektioner och erfarenheter som socialarbetare. Hon gjorde anteckningar över de samtal som fördes med invandrare under forskningen i efterhand och har studerat dem i förhållande till de teorier om världsbilder.

För att möjliggöra samtal om världsbilder måste många dimensioner i mötet mellan invandrare och socialarbetare beaktas. Mötet består av olika steg och processen öppnar olika möjligheter för hur och när olika ämnen kan ta till

tals. Rapporten erbjuder tankar om hur vi kan gå till väga för att utforska vad som är viktigt i invandrares liv och för att stöda hennes medvetande om vart hon är på väg i sitt liv. Mikaela Lindroos hävdar att det inte nödvändigtvis är särskilda frågor som öppnar upp för vidgade perspektiv om andra världsbilder utan avgörande är en vilja att i dialog med invandrare utforska den verklighet och den världsbild invandrare lever med.

I praktikforskning är lärande centralt. Vi hoppas att denna rapport öppnar upp möjligheter för vidgade perspektiv i mångkulturellt arbete.

Mathilda Wrede-institutet den 25 mars 2008

*Ilse Julkunen
Professor i praktikforskning
Helsingfors universitet*

1 Inledning

Möten på socialbyrån mellan socialarbetare och personer som flyttat från andra länder har ibland beskrivits som möten mellan olika världar och kulturer. Världar och kulturer kan förstås inte mötas, det är alltid frågan om människor som möts och i de mellanmänskliga mötena försöker vi hantera saker utan alltför många konflikter och problem. Att som socialarbetare engagera sig i att försöka förstå invandrare ger en bra grund, men i mer komplicerade ärenden på socialbyrån krävs vidgade perspektiv för att minska riskerna för missförstånd. En av orsakerna till missförstånd är människors olika förutfattade meningar och syn på hur saker förhåller sig. Syftet med den här rapporten är att belysa *om* och *hur man kan gå tillväga för att bli mer medveten om varandras världsbilder*.

Trots att vi lever i samma värld och mänsklighetens utmaningar är lika för alla är vi samtidigt unika varelser med olika erfarenheter och syn på världen. Vår världsuppfattning har skapats under vår uppväxt i en växelverkan med den socio-kulturella omgivningen och vår relation till den. Den har byggts upp genom att vi ständigt strävar efter att tolka vår omgivning så att den är förståelig och meningsfull för oss. På så vis bygger vi upp strukturer förknippade med det som är relevant för oss samtidigt som strukturerna och världsbilden måste vara tillräckligt lik omgivningens så att vi kan förstå varandra. För att skapa en sådan världssyn intalar vi oss själva att just vårt sätt att se på världen är den naturliga.¹

Juha Parkkinen & Sauli Puukari² har inom den mångkulturella vägledningen lyft fram den individuella världssynen som en central utgångspunkt. Den individuella världssynen är lik en lins genom vilken vi ser på verkligheten. I världssynen reflekteras våra värderingar och antaganden. Vår världssyn påverkar därför hur vi uppfattar vår omvärld och varandra. Att bli medveten om och klargöra sin och andras världssyn är ett sätt att också försöka förstå

¹ Keskinen 1997, 42-43.

² Puukari & Parkkinen 2005

varandra inom det mångkulturella sociala arbetet.³ Socialarbetarens världssyn påverkar hur hon uppfattar invandraren och invandrarens världssyn påverkar hur hon uppfattar socialarbetaren.

Den här rapporten beskriver den *praktikforskning* som jag utförde vid Mathilda Wrede - institutet under tiden 1.3.2006 - 31.12.2007. Syftet var att med hjälp av praktikforskning studera världsbilders betydelse i det mångkulturella sociala arbetet. Med praktikforskning avses ett forskningsgrepp där både teoretisk kunskap, praktisk kunskap samt dialogen mellan dessa är närvarande. För att studera möjligheterna att ta i beaktande olika världsuppfattningar och deras relevans har jag använt mig av tidigare forskning och mina egna erfarenheter som socialarbetare. Forskningsmaterialet består av samtal med invandrare inom vuxenarbete i socialservicen, samtal med socialarbetare samt egna reflektioner och erfarenheter som socialarbetare. Materialet är etnografiskt och analyserades med hjälp av en kritiskt reflektiv och hermeneutisk tolkning.

Mitt eget intresse i mångkulturella frågor bottnar förmodligen i egna erfarenheter av att ha bott i andra samhällen. Från den första praktiska erfarenheten i socialt arbete, min studiepraktik på Invandrarbyrån i Göteborg, väcktes frågor angående hur vi bygger upp förståelse till invandrade. Då jag hösten 2005 fick höra Sauli Puukari berätta om sitt gemensamma projekt med Juha Parkkinen, där världssyner utgör en utgångspunkt i handledning av invandrare väcktes frågan om detta också kunde tillämpas i socialt arbete.

För att studera hur vi kan beakta olika världsbilder i mångkulturellt socialt arbete blev det under forskningens gång tydligt att sammanhanget för att skapa en ömsesidig förståelse är minst lika viktigt. I bemötandet av invandrare visade det sig vara väsentligt att ta i beaktande att socialarbetare och invandrare kan ha olika förväntningar på mötet, de kanhända använder sig av olika kommunikationsstilar och betraktar världen ur etnocentriska perspektiv. Möten på socialbyrån påverkas vidare av de inbyggda maktassymmetrierna, som i möten mellan minoritet och majoritet ytterligare förstärks.

³ Parkkinen & Puukari 2005, 117-118.

Det visade sig vara knepigt att direkt överföra Parkkinen & Puukaris modell. Tidpunkten för att ställa frågor och sättet de ställs på influerar hur invandrare tenderar att reflektera över dem. Eftersom frågor angående världssyn för de flesta upplevs som abstrakta reflekterade jag över hur de kunde delas till mindre, göras mer praktiska och konkreta. Då jag i efterhand granskade mina anteckningar från samtalen med de invandrare jag hade träffat under praktikforskningen valde jag att belysa världsbilder ur tre perspektiv: som ett praktiskt koncept som syns i handlingar och antaganden, att ringa in värderingar samt att försöka förstå hur personen är i relation till omvärlden. Samtidigt måste vi beakta att invandrare kan ha många olika områden i livet som behöver klargöras, att utforska olika världsbilder är bara ett sätt att försöka förstå den verklighet invandrare lever i och vilka utmaningar de är ställda inför.

1.1 Kort om invandringen till Finland

Finland har ofta framställts som ett fram till 1980-talet kulturellt homogent land⁴, men stämmer den här bilden av en kulturellt enhetlig nation? Även i den finländska befolkningen ingår både olika språkgrupper, religiösa grupper och grupper med olika etnisk ursprung. En tanke om att folket skulle ha en gemensam kultur, historia och ett gemensamt språk uppkom med idén om nationalstaten under 1800-talet. Eliten, som höll uppe nationalstatens uppbyggnad, strävade efter en utjämning av kulturskillnader, på bekostnad av minoriteter. Men i de konflikter som sedan uppstod i Finland undveks etnicitetsfrågor. Bilden av en homogen kultur har bland annat skapats av att minoriteterna varit rätt så osynliga, fransett möjligtvis samerna och romerna.⁵

En mer sluten utrikespolitik fördes under perioden mellan andra världskriget och Sovjetunionens sönderfall. Ungefär 610 000 finländare emigrerade till andra länder under den här tiden och fram till 1980-talet var invandringen liten. För att uppehålla goda relationer till Sovjetunionen ansågs det vara nödvändigt att förhålla sig restriktivt till utlänningar och

⁴ Forsander 2001, 84.

⁵ Honko 1991, 34-35.

flyktingar.⁶ Följderna av Sovjetunionens sönderfall, den ekonomiska krisen i början av 1990-talet och medlemskapet i den Europeiska Unionen förändrade sedan karaktären av invandringen till Finland och Finland har under de senaste decennierna blivit allt mer mångkulturellt⁷.

De viktigaste orsakerna till invandring under de senaste årtiondena har utgjorts av familjeskäl. Personer från andra länder har ingått äktenskap med finländare eller så har man återflyttat, främst från Sverige, Nord-Amerika och Australien. Finländska män har oftast ingått äktenskap med kvinnor från forna Sovjetunionens område, medan finländska kvinnor gift sig med amerikanare, turkar, briter, och svenskar. Under åren 1994 - 2003 ingicks 44 000 äktenskap mellan finländare och utlänningar. Var tredje eller var fjärde invandrare hade på 1990-talet en finländsk make eller maka. Likaså har den internationella adoptionen vuxit och 2004 hade 2800 barn adopterats till Finland. Även den rätt som gavs till ingermanländarna att återvända till Finland från och med 1990 förändrade invandringspolitiken. Ca 25 000 ingermanländare eller individer med finländska släktrötter bosatta i det forna Sovjetunionen har invandrat under åren 1990 - 2004. Flyktingarnas andel av de invandrade har ökat så att 23 500 flyktingar bosatte sig i Finland under åren 1987 - 2003.⁸ Antalet utlänningar som bodde i Finland år 2006 var 121 739 (2,3 %). Av alla invånare samma år var 187 910 personer födda utomlands.⁹

1.2 Finländsk forskning i mångkulturellt socialt arbete

Var placerar sig den här forskningen och vad har tidigare forskats i mångkulturellt socialt arbete i Finland? Frågor som berör mångkulturalism förknippas vanligtvis till den tvärvetenskapliga migrations- och etnicitetsforskningen, även kallad IMERforskning¹⁰. Forskning inom socialt arbete kan likaledes ses som ett tvärvetenskapligt forskningsområde som

⁶ Jaakkola 1989, 9, 27.

⁷ Lepola 2000, 23.

⁸ Jaakkola 2005, 3-4.

⁹ Statistikcentralen

¹⁰ förkortningen står för "Forskning om internationell migration och etniska relationer". Westin 1999, 35.

använder sig av forskning från socialpsykologin, socialpolitiken, sociologin och pedagogiken med mera. Studier i mångkulturellt socialt arbete kan indelas i två större perspektiv, studier angående principer och handling såsom universalism, rasism, mångkulturalism och studier ur psykosociala perspektiv¹¹.

Med tanke på att invandringen till Finland tog fart först i början av 1990-talet kan vi förstå att den finländska forskningen i mångkulturellt socialt arbete är rätt så ny. Socialt arbete med etniska minoriteter ses överlag som ett marginellt verksamhetsområde inom socialt arbete. Ofta är forskningen en del av ett tidsbundet projektarbete¹² och dokumenterade resultat kan vara svårtillgängliga. En ökning av forskning i området är ändå tydlig tillsammans med ett medvetande om att invandrare själva måste engageras i forskningen¹³. Vi kan vidare hitta en mängd litteratur, både forskning och handböcker om vi vidgar området till att beröra invandrare som brukare förutom i socialvården även i hälsovården och inom utbildningen¹⁴. Fortfarande verkar det ändå existera en eftersläpning i tillämpandet av forskningsresultat i det praktiska arbetet. Forskningen är den som föregår invandrarpolitiken, enligt Arvilommi¹⁵ och sen först tillförs forskning det praktiska arbetet.

Forskning visar att professionellas och socialarbetares bemötande av invandrare är sammankopplat till majoritetssamhällets värderingar och normer¹⁶. Silka Koskimies¹⁷ har studerat det finländska sociala arbetets ramar genom att jämföra det med de brittiska sammanhangen. Koskimies säger att den *universalistiska synen* som råder i Finland, det vill säga att *jämlikhet förverkligas genom att alla behandlas på likadant sätt* även dominerade i det sociala arbetet. Att en del av de finländska socialarbetarna i större grad hade

¹¹ Mattheikki-Kokko 1997, 17.

¹² Ruhanen & Martikainen (2006) har samlat uppgifter om 139 olika projekt med avsikten att sprida god praxis i arbete med invandrare.

¹³ bland annat Kris Clarke (2003, 2005) har varit projektansvarig och engagerat invandrare själva i att forska om invandrarfrågor inom social och hälsovårdssektorn.

¹⁴ för närmare källhänvisningar se till exempel Wahlbecks litteraturöversikt 2003 eller Arvilommi 2005, 12-29.

¹⁵ Arvilommi 2005, 11.

¹⁶ Järvinen 2004, 41

¹⁷ 1998, studien utfördes i England (Islington Borough of London) och Finland (Vanda).

beaktat invandrades särskilda behov visade sig inte få stöda från den övriga arbetsgruppen eller ledningen.¹⁸

Hur invandrare bemöts av vårt samhälle handlar även om samhällets förutsättningar att erbjuda invandrare möjlighet till sysselsättning och deltagande i arbetslivet. Socialarbetare borde arbeta för att minska strukturella hinder för invandrades sysselsättning genom att aktivare delta i samhällsdebatten hävdar Kathleen Valtonen¹⁹. Handlingar på olika nivåer borde höra till det sociala arbetets uppgifter. Socialarbetare kunde vara med och organisera diskussionstillfällen samt informera närmiljön och på det här viset fungera som en länk mellan etniska grupper och majoritetsbefolkningen. Samtidigt handlar socialt arbete fortfarande om att på individnivå intervensera i invandrades livssituationer för att främja invandrades utveckling av de färdigheter och kunskaper som krävs i Finland. Men *det finländska sociala arbetet är traditionellt både byråkratiskt och individcentrerat*²⁰ vilket innebär att en sådan tvåfasetterad yrkesroll som Valtonen²¹ presenterar skulle kräva en omdefinition av det mångkulturella sociala arbetets verksamhetsområde.

Några, för det mångkulturella sociala arbetet intressanta artiklar är både Kaija Matinheikki-Kokkos²² och Johanna Matikainens²³ bidrag till diskussionen om hur integrationsarbete kunde utvecklas. Matinheikki-Kokko granskar praktikers förutsättningar att utvärdera, främja och förnya invandrades resurser så att de skulle kunna överföras till det finländska samhället och arbetslivet. Det skulle innebära att praktiker för att sammanställa en integrationsplan inte enbart skulle kartlägga tidigare arbetshistoria och utbildning utan även invandrades egen bedömning av sina färdigheter, förmågor att lära sig och sina sociala kompetenser. Matinheikki-Kokko ser det som en utmaning att *utveckla metoder för utvärdering av invandrades kompetenser* samt metoder som ökar invandrades medvetenhet om

¹⁸ Koskimies 1998, 66, 76, 83. En senare forskning av Hammar-Suutari 2006 bland personal på Folkpensionsanstalten visar på liknande resultat.

¹⁹ Valtonen 2001 b, 114-117.

²⁰ Koskimies 1998, 76.

²¹ Valtonen 2001 b, 119.

²² Matinheikki-Kokko 2002

²³ Matikainen 2003

sina egna resurser och hur de skulle kunna tas i bruk i den finländska miljön.²⁴

Matikainen²⁵ belyser integrationsprocessens cykliska karaktär och betydelsen av synliggörandet av den. Synliggörandet sker då en praktiker intervjuar invandrare om hennes liv med avsikten att hitta kritiska punkter som förorsakat förändring. Samtidigt ritas dessa punkter in på en tidskurva. Avsikten är att invandrare själva skall se, komma till insikt och kunna ta i bruk sina egna erfarenheter i skapandet av en levnadsstrategi i ett nytt samhälle.

En av de första forskningarna i finländskt mångkulturellt socialt arbete är Annika Forsanders²⁶ studie av socialarbetares roll. Forsander framhäver vikten av självkänedom. Det är viktigt att inte enbart känna till sin egen kultur och hur den påverkar arbetet utan även den process varje socialarbetare själv går igenom då hon kommer i kontakt med klienter från andra länder. Ett genomgående tema i mångkulturellt socialt arbete är det kulturella medvetandet. Både Merja Anis²⁷ och Riitta Järvinen²⁸ har studerat hur kulturella ramar och olika kulturella roller påverkar det sociala arbetet. Järvinen har arbetat som socialarbetare vid Rehabiliteringscentret för torterade medan Anis har sin bakgrund i barnskyddsarbete. Båda studerar hur kultur används i möten, vilka kulturella perspektiv som aktualiseras och hur detta påverkar tolkningen av det som sker. De problematiserar maktasymmetrin mellan majoritetskulturer och minoritetskulturer i möten genom att ifrågasätta vems perspektiv som styr mötet och vem som har tolkningsrätt i olika situationer.

1.3 Vem rapporten riktar sig till och hur den är uppbyggd

Rapporten belyser uppbyggandet av en ömsesidig förståelse i mångkulturellt socialt arbete med hjälp av att klargöra olika världsbilder. Olika modeller och

²⁴ Matinheikki-Kokko 2002, 48-49

²⁵ Matikainen 2003, 285, 290; 2005,

²⁶ Forsander 1994.

²⁷ Anis 2005, 2008

²⁸ Järvinen 2004

teorier fungerar som underlag i den praktiska forskningen. Jag hade för avsikt att forska i olika världsbilders relevans genom att utpröva och utveckla frågor för ett dialogiskt samtal. Med hjälp av frågorna skulle det vara möjligt att även diskutera allmänna i Finland rådande världsbilder. Det visade sig att modeller och teorier är till stöd i arbetet men viktigare är att förstå sammanhang och att samtal alltid är bundna till de involverades förförståelse och förväntningar. För att använda modeller behövs en reflexivt utforskande inställning och vilja att lära sig av invandrare.

Rapporten riktar sig i första hand till praktiker och studeranden, men även till andra intresserade av området. För de läsare som inte ännu är helt bekanta med området finns en lista med aktuella begrepp inom området i Bilaga 4. Till det mångkulturella sociala arbetet hör ett brett spektrum av frågor från utredning av olika juridiska lag och tillstånd förknippade med tillvaron i Finland till att kartlägga resurser för integration och stöda den invandrade till ett aktivt deltagande i samhället. De här frågorna kommer inte direkt att belysas i rapporten även om integration är en fråga som inte kan förbises då vi forskar i mångkulturellt socialt arbete.

Jag börjar med att i kapitel 2 presentera praktikforskning som forskningsinriktning, dess utmaningar och vilken typ av kunskaper som kan skapas med hjälp av praktikforskning i socialt. Jag berättar hur jag gjorde för att komma igång med forskningen och vem jag träffade. Metoden för forskningen, etnografi, tillsammans med självreflektion innebar en involvering på flera olika nivåer. Att skriva ner det som sker under ett möte tydliggör de egna handlingarna, samtidigt som betydelsen av kontexten i möten mellan socialarbetare och invandrare blev tydlig. Växelverkan är inte enbart tal utan starkt förknippade till vem som deltar och var växelverkan utspelas.

I kapitel 3 redogör jag för de olika särdragen i mångkulturellt socialt arbete. Jag börjar med att presentera sammanhanget för det mångkulturella sociala arbetet, det vill säga de riktlinjer som styr på samhälls nivå såsom lagar och samhällets värderingar. Det mångkulturella sociala arbetet kräver specialkunskaper i kriser och processer som är relaterade till invandring, i en insikt om hur den sociala växelverkan påverkas av att de involverade inte har samma kulturella bakgrund samt kunskaper om vad det innebär att

tillhöra en etnisk minoritet. I det sista avsnittet presenteras en modell för hur socialarbetare med hjälp av ett helhetsperspektiv kan skapa rum för förståelse med invandrare.

I det fjärde kapitlet presenterar jag vad jag avser med världsbilder samt hur Parkkinen & Puukari närmat sig ämnet. Parkkinen & Puukari har presenterat en holistisk fyrdimensionell modell som är lämplig inte enbart i arbete med invandrare men även i handledning och rådgivning överlag. Särskilda orsaker till att utforska världsbilder i det mångkulturella sociala arbetet är för att stöda omstruktureringen av händelseförlopp i invandrades liv efter en så omvälvande händelse som migrationen är, att vägleda invandrare att se världen även ur majoritetssamhällets perspektiv, att med hjälp av samtal om olika världsuppfattning kartlägga invandrades resurser, brister och styrkor samt att sträva till en ömsesidig förståelse.

Kapitel 5 är det kapitel där jag har granskat hur vi kan integrera teorier om världsbilder i de samtal som jag haft med invandrare. För dialogiska samtal förutsätts en relation där de involverade känner sig jämlika och trygga. Jag beskriver sammanhanget för skapandet av en relation med invandrare. Sedan fortsätter jag med att beskriva hur frågor om olika världsbilder kan uppfattas olika beroende av personers förväntningar och intentioner samt de roller som personer har i mötet. Till sist presenterar jag hur jag närmade mig världsbilder i de samtal med invandrare som fördes under forskningens gång genom att belysa tre olika aspekter av världsbilder: världsbilder och våra vardagliga handlingar, våra värderingar och hur vi är i relation till världen.

2 Tillvägagångssätt

I det här kapitlet berättar jag hur jag gjorde för att forska om och hur världsbilder borde beaktas i mångkulturellt socialt arbete. Jag fick tillfälle att lösgöra mig från mitt arbete som socialarbetare på socialverkets Invandrarenhet, där jag mottog flyktingar och återflyttare²⁹ från forna Sovjet, för att utföra praktikforskning i mångkulturellt socialt arbete. Mina egna erfarenheter av att arbeta med invandrare och de utmaningar som jag ställts inför motiverade mig till att utforska om de idéer som Juha Parkkinen & Sauli Puukari presenterat angående världsbilder i handledning av ungdomar kunde tillämpas i socialt arbete.³⁰

Jag börjar med att kort presentera praktikforskning. En av praktikforskningens utmaningar är att belysa olika typer eller till och med nya typer av kunskap, kunskaper som präglas av det ständigt föränderliga och förutsebara som präglar det sociala arbetet. Sedan fortsätter jag med att beskriva själva processen av forskningen, frågor om att söka sin nya roll och hur jag sedan gjorde. Jag presenterar de förberedande handlingarna för möten med invandrare och vad som utgör materialet till forskningen. Jag skrev i efterhand ner största delen av samtalen med de invandrare som jag träffade och kombinerade den här etnografiska metoden med en reflexiv hermeneutisk tolkning. Jag lade märke till att den hermeneutiska självreflekterande metoden också fungerar väl för att öka sitt eget självmedvetande som socialarbetare. Avslutningsvis kommer jag in på etik i praktikforskning.

2.1 Om praktikforskning och dess utmaningar

Begreppet *praktikforskning*³¹ introducerades inom samhällsvetenskaperna i Finland då professuren i praktik forskning inom socialt arbete befästes vid

²⁹ noggrannare förklaring för flykting, återflyttare med mera i bilaga 4

³⁰ tankarna redogörs för i kapitel 4.1

³¹ på finska käytäntötutkimus

Helsingfors Universitet 2003³². Professuren kan ses som ett led i utvecklingen inom forskningen som fortgått redan en längre tid bland annat inom hälsovården, pedagogiken och inom arbetslivsforskningen. I den akademiska världen har man poängterat universitetens så kallade "tredje uppgift". Den tredje uppgiften innebär ett främjande av forskningens växelverkan med det övriga samhället och ett arbete för att forskningsresultaten överförs till det praktikbetonade arbetslivet. Ett annat led i utvecklingen av ett närmande av teori och praktik inom det sociala området är grundandet av de nio kompetenscentren^{33,34}

Sedan socialt arbete intog sin plats inom universitetet i slutet av 1960-talet har man lyft fram att forskare behöver vara i kontakt med den vardagliga praktiken och intressera sig för praktiska kunskaper³⁵. Forskning som i dag kan benämnas praktikforskning inom det sociala området har därför utförts redan innan själva begreppet togs i bruk 2003. Själva definitionen av praktikforskning lever fortfarande eftersom den eftersträvar ett nytänkande i hur man forskar och skapar kunskap. Som jag har förstått praktikforskningen sker en utforskning av en handlings praktik reflexivt i dialog med vetenskapliga perspektiv för en kumulativ kunskapsutveckling.

Både handling och kunskap hör till några av nyckelorden i praktikforskning. I handlingen finns både kunskap och teori. Kunskap är den praktiska och teoretiska förståelsen av någon eller något. Sambandet mellan teori och kunskap ligger i att för att förstå det som förklaras krävs att vi samlar, analyserar och omvandlar olika förklaringar (teorier) till kunskap. Att erhålla kunskap blir således mer krävande än att teoretisera.³⁶ För att komma åt den kunskap som finns i handling strävar man inom praktikforskningen att engagera de som "handlar", praktiker och/eller klienter, i själva kunskapandet. I motsats till den positivistiska traditionen som eftersträvar objektivitet önskar man i praktikforskning tvärtom ta i beaktande människor som handlande subjekt. Genom att närma sig människor och till och med

³² Satka, Karvinen-Niinikoski & Nylund 2005, 10

³³ Enligt Lagen om kompetenscentrumverksamhet inom det sociala området 1230/2001 grundades åtta regionala kompetenscentrum och ett, Det finlandssvenska kompetenscentret vars verksamhetsområde omfattar de finlandssvenska kommunerna.

³⁴ Rajavaara 2005, 48

³⁵ Rajavaara 2005, 50

³⁶ Trevithick 2007, 2-3

beröras av deras liv och handlingar kan nya perspektiv öppna sig. Vem som har rätt att utföra en praktikforskning är inte den viktigaste frågan. Det väsentligaste blir vem som är med i kunskapsskapandet, vems röster blir hörda och vems perspektiv lyfts fram.³⁷

Vilka är då utmaningarna för praktikforskningen inom just socialt arbete? För det första kan man fråga sig om det finns strukturer som stöder den kunskapsinhämtning som krävs för att socialarbetare skall kunna forska och för att forskningsresultaten skall kunna tas till vara? Hur ser praktikforskningens livslopp ut? För det andra i hurdant förhållande står praktikforskningen till övrig forskning? Hur mycket kan och bör en praktikforskning närma sig den akademiska världen utan att förlora "det praktiska" och vice versa, hur skall analytiska och teoretiska begrepp synliggöras i socialt arbete?³⁸ Det kan vara svårt att som praktiker utan forskarbakgrund balansera och upprätthålla en dialog som kan anses vara tillräckligt akademisk för att godkännas i den övriga akademiska världen.³⁹ Eftersom praktikforskningen intresserar sig för den praktiska kunskapen istället för en objektivt mätbar kunskap kan den bli ifrågasatt.⁴⁰

Kunskap inom socialt arbete kan indelas i tre olika typer som kompletterar varandra; den positivistiska kunskapen som är systematiskt skapad, allmängiltig och generaliserbar, den praktiska kunskapen som har tillägnats via handling och erfarenhet och den personliga och tysta kunskapen som är en kunskap där den ursprungliga källan till förståelse är okänd.⁴¹ Den benämns även som intuition. Intuition är ett uttryck som tidigare förknippades med förmågor som inte gick att förklara, till och med övernaturliga förmågor och förklaringen har speciellt kritiserats av den feministiska rörelsen. Tyst kunskap har av Josefson⁴² beskrivits som förtrogenhetskunskap, resultatet av en förtrogenhet på ett visst område där kunskapen innebär en förmåga till förståelse. Med hjälp av förtrogenhetskunskap kan vi till exempel samtidigt ta i beaktande en

³⁷ Satka, Karvinen-Niirikoski & Nylund 2005, 12; Julkunen Ilse 2005, 4

³⁸ Josefson 1991, 22; Lorentz 2004, 13; Satka m.fl. 2005, 11-12

³⁹ Svensson 2002, 1

⁴⁰ Josefsson 1991, 21-22

⁴¹ Trevithick 2007, 4-5

⁴² Josefsson 1991, 3

mångfald av information utan att vi gör oss medvetna om processen. Men har en indelning av de subjektiva kunskaperna vi skapat och känner till som individer och de allmängiltiga objektiva kunskaperna lett till att den subjektiva, personliga kunskapen blir mindre värdefull?

För praktikforskningen blir det därför en viktig utmaning att belysa olika typer eller till och med ny typ av kunskap, en kunskap som präglas av det ständigt föränderliga och förutsebara. En sådan kunskap kan vara lokal, är bunden till en specifik situation och svår att generalisera.

Hur kan praktikforskningen svara på utmaningarna angående lämpliga begrepp och metoder? Man efterlyser speciellt nytänkande och det finns höga förväntningar på innovativa inriktningar⁴³. Det gör praktikforskningen till en speciellt intressant och levande forskningsinriktning. Olika metoder kan kombineras, såsom Pia Eriksson⁴⁴ i sin adoptionsforskning använde sig av både narrativa metoder och fokusgruppintervjuer. Även nyare metoder som processbeskrivning⁴⁵ och God Praktik- metoder⁴⁶ är möjliga att tillämpa. Metoder som är mycket nära aktionsforskning har använts på ett nyskapande sätt av utvecklande socialarbetare Anna-Kaisa Koskinen⁴⁷.

2.2 Hur jag satte igång – att söka fältet och sin roll

En av praktikforskningens hörnstenar är en stark förankring i det praktiska, i det vardagliga görandet och den tysta kunskapen på olika arbetsplatser. Praktikforskningens uppgift är att både föra fram olika röster och att engagera de berörda i att föra fram olika kunskaper. Endera kan man rikta fokus till de yrkesverksammas och/eller klienternas erfarenheter och kunskaper eller så kan yrkesverksammas och/eller klienters verklighet, resurser och behov belysas.⁴⁸

⁴³ Satka, Karvinen-Niinikoski & Nylund 2005, 12

⁴⁴ Eriksson 2007

⁴⁵ Seppänen-Järvelä 2003

⁴⁶ information på internet: www.godpraktik.fi

⁴⁷ Koskinen (2007, 61) tillsammans med sin arbetsgrupp kombinerade olika arbetsmetoder tillsammans med en dokumentering av vardagen med hjälp av kameran.

⁴⁸ Satka 2005, 12; Erikson 1982, 61.

Som socialarbetare själv hade jag visserligen insyn och förståelse för vad som händer på socialbyråer men att jag inte längre befann mig fysiskt på socialbyrån ledde till att jag snabbt hade fjärmats från den gemenskap med kollegerna som de vardagliga utmaningarna i arbetet skapar. Samtidigt satte rollen som forskarsocialarbetare mig i en ny situation och jag hade svårigheter i att leva mig in i rollen. Forskning hade varit något som jag hade ansett att privilegierade eller högt intellektuella sysslade med utanför praktiken. Jag höll delvis med Josefson⁴⁹ som beskriver i sin forskning med personal inom vårdsektorn: praktiker vill helst inte ha att göra med teoretiker i risk om att känna sig fördummade. Hade jag tagit mig vatten över huvudet? Jag var även rädd för att kollegerna skulle se mig med andra ögon. Fanns det risker för att jag skulle upplevas som en "besserwisser", eller som Eriksson⁵⁰ skulle kalla för missionären som kan lockas fram i en del forskare. Eller skulle det faktum att jag inte längre var med i de dagliga vardagsrutinerna göra att jag skulle upplevas som en turist. Med turist menas att man som forskare förr eller senare drar sig tillbaka från fältet, eller i det här fallet socialbyrån med sitt ihopsamlade material. Turistande kan även medföra olika svårigheter i att komma in på arbetsplatser som bland annat kan förklaras med det faktum att forskare för med sig kunskap bort fältet. Socialarbetarna kanhända frågar sig hur materialet kommer att omformas av forskaren? Vad exakt kommer materialet och praktikers kunskap att användas till? Från vilka perspektiv kommer socialarbetarna, det mångkulturella sociala arbetet eller invandrarna att belysas? Kommer kunskapen att vara till nytta för socialarbetare, för invandrare eller kanhända för ledningen?⁵¹ Trots att man i dagens samhälle strävar efter ett öppnare klimat, en genomskinlighet och dialog även på socialbyråer upplevde jag att de här frågorna fortfarande är aktuella.

De här nya rollerna hade delvis förändrat närheten till praktiken och fältet. Sanningen var dessutom att jag inte kunde garantera att forskningen skulle komma till nytta för vare sig socialarbetare eller klienter. Jag hade för avsikt att forska i olika världsbilders relevans i socialt arbete genom att utpröva och utveckla frågor som kunde hjälpa invandrare att bli medvetna om sina egna

⁴⁹ Josefsson 1991, 30

⁵⁰ Eriksson 1982, 59

⁵¹ Eriksson 1982, 59-61

världsbilder samt underlätta ett dialogiskt samtal. Med hjälp av frågorna hade jag tänkt att socialarbetare även kunde diskutera allmänna i Finland rådande världsbilder. Vilka frågorna eller metoderna kunde vara skulle utvecklas under processens gång. Men jag fick svårigheter i att be socialarbetare eller klienter ställa upp då forskningens resultat var okänt och skulle utprövas under forskningens gång.⁵²

Jag såg följaktligen ett flertal olika utmaningar i att nå fältet och i att engagera socialarbetarna och klienter. Det fanns en naturlig obalans i frågan om engagemang och intresse från socialarbeters och klienters sida i jämförelse till mitt eget intresse. Det är lätt att förstå att praktikforskarens intresse för forskningen är större. För att få tillträde till möten med invandrare och socialarbetare hade jag planer om att tillsammans med invandrarna göra en mellanvärdering av deras integrationsplan, som är en väsentlig uppgift i vår enhet inom socialverket. Jag presenterade mina idéer för den ledande socialarbetaren och socialarbetarna på Invandrarenheten och vi kom överens om att jag skulle få tillfälle att träffa klienter på Invandrarenheten i den här uppgiften och då samtidigt berätta om min forskning samt fråga om de ville delta. Vidare skulle jag under forskningens gång få tillfälle att berätta om hur forskningsprocessen fortskred för de övriga socialarbetarna i hopp om att få respons och kommentarer. Socialarbetarna önskade också att jag skulle ha rättigheter till socialverkets klientdatasystem för att kunna förmedla information angående tidpunkten för träffarna och för dokumenterande av de framtidsplaner invandrarna hade som var förknippade med integrationsplanen. Ansökan om rättigheterna till klientdata systemet gjordes i samband med ansökan om forskningslov, men jag skulle inte ha befogenheter till beslutsfattande i invandrarnas frågor.

Att träffa invandrare som forskarsocialarbetare skilde sig från den ordinära socialarbetarrollen. Till de yttre strukturerna liknade situationen ett vanligt möte; invandrare och tolk kallades till socialbyrån, vi satt i något av socialarbetarnas rum som råkade vara ledigt och vi hade en utsatt tid på ca 1 - 1,5 timme. För en invandrare skulle det inte vara lätt att skilja situationerna från vanliga möten med socialarbetare. Men två väsentliga aspekter skilde

⁵² jmf Fook 2001, 118

sig, för det första hade jag som forskarsocialarbetare inte makt att fatta beslut och för det andra var jag medveten om att vi inte skulle ha en långvarig relation. De här aspekterna påverkar givetvis både mötena och resultatet. Men det var för tillfället det närmaste sättet jag kunde komma praktiken för att studera om världsbilder kan användas som perspektiv och medvetandegöras i samtal?

I augusti 2006 träffade jag en av socialarbetaren på Invandrarenheten för att få tillgång till namn på klienter vars integrationsplan behövde mellanvärderas. Det var frågan om sexton unga flyktingar mellan 18- 22 år, från Afrika och Centralasien. De flesta hade bott ca 1-2 år i Finland, men några hade anlänt för några månader sedan och en ung man hade redan bott fyra år i Finland. För att bättre beskriva vad det skulle vara frågan om och vem som skulle utföra forskningen ville jag själv träffa klienterna första gången. Jag beställde tolk till Invandrarenheten och informerade dem om träffen per post. Fyra uteblev i det här skedet. Under den första träffen gick vi igenom deras aktuella situation angående språkkurser. De flesta hade haft ett avbrott i finska kursen sedan midsommar men hade ännu inte fått veta om de skulle få fortsätta på följande nivå. Några ville veta varför de inte fått samma summa understöd från Folkpensionsanstalten som de fått tidigare. Senare bokade jag också tid till tre invandrare som fick service från en socialbyrå på området för en träff, och alltså redan varit en längre tid i Finland.

Förrän jag skulle träffa invandrarna funderade jag på hur jag skulle beskriva själva forskningen. Jag hade en föräning om att forskning kan bedrivas på olika sätt och av olika instanser i de länder som brukarna kom ifrån vilket kunde försvåra beskrivningen. Jag undrade vilken innebörd själva ordet forskning hade för invandrarna. Dessutom hade jag själv inte helt klart för mig hur jag skulle gå till väga för att studera olika världsbilder och deras betydelse i samtal. I augusti 2006 träffade jag de första invandrarna för att berätta om den pågående forskningen. Endast en av ungdomarna svarade med en gång att han inte ville delta i forskningen. Genast efteråt tillägger han dock "men om det är något du vill fråga kan du göra det nu". En ung kvinna avslutar mötet med att säga "Tack för att du vill veta om mitt liv, när skall du ställa de där frågorna?". En av de unga männen är mycket fundersam, han

undrar om han måste veta något om den finländska kulturen och hur jag har fått hans namn. Under de flesta av besöken har jag en stark känsla av att innebörden i det jag säger inte motsvarar vad ungdomarna reflekterar över. Det tog mig dock ett antal besök innan några tolkar bekräftar att begreppet forskning inte är lämpligt för att beskriva det jag har avsett att göra. I det land invandrarna kommer ifrån hänvisar forskning till en utredning av något slag, oftast gjord av polisen eller liknande myndighet. Min presentation av forskningen hade snarare haft ett skrämmande än ett lockande utfall. Invandrarna tackade oftast hövligt jakande till deltagande i forskningen, men inhiberade senare den påföljande utsatta tiden.⁵³

Till och med slutet av oktober hade jag kallat sexton invandrare till socialbyrån, varav tolv anlände till en första träff. De fem personer som slutligen deltog i forskningen har fått så allmänna namn som möjligt i rapporten. Namn som inte ännu förekommer dagligen i Finland väcker lätt associationer till exotiska fjärran länder. Min avsikt med forskningen är att vi närmar oss individer utan så lite förhandsföreställningar som möjligt för att kunna utforska olika världsbilder. Det kan ses som ett förringande av invandrarnas etnicitet och därmed även identitet, vilket inte är min avsikt. Eftersom avsikten med forskningen är att fokusera på växelverkan mellan socialarbetare och invandrare samt individuella världsbilder har jag valt allmänna namn. De möten med invandrare som jag återger här i rapporten är möten där de individuella relationerna till världen blir intressant.

Sist och slutligen deltar fem personer i forskningen, bröderna John och Thomas från Centralasien, Tina och Martha från Afrika och Helena från Mellanöstern. De presenteras närmare i kapitel 5.

Jag träffar även Anna fem gånger, trots att hon slutligen inte deltog i forskningen. Anna hade behov att få träffa en socialarbetare, vilket innebar att jag valde att inte använda mig av rollen som forskare. Då vi träffades till en början var det osäkert om hur stort behovet av socialt arbete var. Vi

⁵³ Åsa Gustafson (2004, 29) berättar om liknande erfarenheter då hon skulle intervjua bosnier som flyttat till Malmö, där bosnierna förknippade intervjuerna med polisen eller myndigheterna för uppehållstillstånd. Även Johanna Boström (2006, 24) som utförde en brukarutvärdering bland invandrare i Helsingfors konstaterade i sin rapport att det visade sig vara svårt att motivera invandrarna till deltagande.

fortsatte därför att träffas tillsammans med områdets socialarbetare två gånger och med barnskyddet en sista gång innan beslutet att Anna inte skulle ingå i forskningen gjordes.

Jag funderade över hur temat världsbilder lämpar sig för gruppdiskussion. Det hade ordnats några informationstillfällen på Invandrarenheten under hösten 2006 för en grupp kvinnor från Centralasien. Jag fick tillgång till kvinnornas namn och adress av handledare på Invandrarenheten och skickade en inbjudan för en träff med avsikt att diskutera världsbilder och kvinnors situation. I diskussionstillfället medverkade en av Invandrarenhetens socialarbetare. Tre kvinnor anlände till träffen, men en av kvinnorna hade sina barn med och var tvungen att gå under diskussionstillfället. Efter en presentation av mig själv, den andra socialarbetaren och forskningen fortsätter jag med att inleda om hur det nordiska klimatet och det agrara samhället har format livet här. Kvinnorna diskuterar och jämför med sina liv. Diskussionen präglas ganska snart av deras flyktinghistoria, den aktuella situationen i deras ursprungsland och de bekymmer det leder till för kvinnorna här.

Jag har tidigare dragit informationstillfällen för flyktingar och återflyttare från forna Sovjet angående den sociala servicen och särskilt utkomststödet. Under våren 2007 erbjöds jag tillfälle att informera en grupp män från Afrika. 10 män anlände till informationstillfället. Under det här informationstillfället försöker jag fästa uppmärksamhet till hur världsbilder aktualiseras då vi informerar om det finska samhällssystemet och utkomststödet.

Med alla andra utom Helena använde jag mig av en tolk. Min egen erfarenhet är att arbetet löper bättre med tolk även om det är mer tidskrävande. Möjligheterna att reda ut missförstånd är lättare då tolken har kunskap i att förmedla och översätta vilket på längre sikt innebär att kommunikationen och möten blir mer effektiva. Men det är inte ovanligt att invandrare efter att ha lärt sig finska eller svenska behjälpligt avstår från tolkens stöd av olika orsaker.

Avsikten var att mötet skulle efterlikna ett normalt möte på socialbyrån men mötena var i själva verket konstgjorda. Jag var inte deras socialarbetare och kunde inte återgå till min vanliga socialarbetarroll, varken för en

andhämtning eller för att testa hur frågorna verkligen skulle kunna integreras i det hektiska tidspressade sociala arbetet. Vid det skede jag träffade invandrarna utgick jag från att vi enbart skulle träffas hösten 2007, forskningen var till en början planerad för ett år men fick sedan fortsätta ytterligare tio månader.

Då jag träffade invandrarna hade jag inte klart för mig hur jag skulle närma mig världsbilder som tema. Eftersom jag dessutom inte hade någon tidigare relation till invandrarna började jag med att ställa rätt så konkreta frågor. Jag hade studerat frågor som använts bland annat i interkulturell forskning, i arbete med invandrare och i forskning om syrianska kvinnors integration i Sverige⁵⁴. Senare tog jag med även frågor från de narrativa teorierna. Exempel på frågorna finns i Bilaga 1 och 2.

En del av frågorna presenterades även för personalen på Invandrarenheten, men de flesta av dem upplevdes för abstrakta. Praktikerna påpekade att flyktingar som inte ännu känner till vårt samhälle kan ha svårt att förstå den bakomliggande orsaken till att dessa frågor ställs. Att ställa de här frågorna var samtidigt nytt för mig och jag skriver efter det andra mötet med John?

*"Jag är ganska trött efter sitsen, det är svårt att hålla allt i huvudet, att tänka på vad som man skall fråga till följande så att det blir naturligt. "Hövlighetsfaktorn" är rätt så stor, känner jag. Det blev också fel i början med att inleda om hur ni bott, var ni bott, det kändes som om jag vill rota i deras 'asylsökare' historia."
(forskardagbok 30.08.2006)*

Efter en tvådagars utbildning i narrativa metoder⁵⁵ hade jag ändå beslutat mig för att pröva metoderna då jag skulle träffa John den tredje gången. Jag hade skrivit om några frågor som jag hade tänkt kunde hjälpa John till medvetenhet över var någonstans han befinner sig i invandringsprocessen. Han hade då bott ett halvt år i Finland och snart skulle den så kallade

⁵⁴ Freyne-Lindhagen 1997

⁵⁵ Maggie Carey "Kohti mahdollisuuksien maisemia. Narratiivisen työtavan syventävä koulutus" 3.-4.10.2006 Helsinki

smekmånaden antagligen övergå i krisfasen.⁵⁶ Jag förberedde mig med följande frågor:

Du har nu varit ett halvt år i Finland, hur verkar det?
Vad har förvånat dig mest under den här tiden?
Vad har varit mest utmanande?
Vad är det viktigaste som du önskar få fortsätta med just nu?
Hur har du förberett dig i den här saken?
Har du gjort liknande saker tidigare?
Berättar den här saken om det som du vill ha i ditt liv?
Hur passar de här värderingarna ihop med det som du vill ha i ditt liv?
Vad tänker du att andra tänker då du tar dessa steg?
Vad skulle du göra om saker och ting inte skulle gå så som du hade tänkt?

Figur 1 Narrativa frågor för att få människor att reflektera över vad de värderar i sitt liv

Men då jag sedan träffar John var det bara en av frågorna som jag ställde och jag formulerade frågan "Berättar det här om vad du värderar?" Frågornas innebörd och relevans kändes viktiga, men det var svårt att hitta en uttrycksform som gick ihop med min personliga kommunikation. En annan svårighet är att interaktion alltid påverkas av det oförutsedda och kan därför inte alltid förverkligas som planerat. Då jag träffar John den fjärde gången använder jag mig av flera frågor⁵⁷.

Fältet skulle alltså bestå av både träffar med invandrare på socialbyrå och olika möten med socialarbetare. Socialarbetarna träffade jag i olika forum fyra gånger. Gruppen förändrades delvis under de olika gångerna på grund av personalbyten och sjukdomsfall, men en liten kärngrupp bestod. Första gången bjöd jag in socialarbetarna till Mathilda Wrede-institutet för att presentera teorierna kring världsbilder enligt Parkkinen & Puukari⁵⁸. Den

⁵⁶ mera om invandringens processer och kriser i 3.2.1

⁵⁷ citaten hittas i kapitel 5.3

⁵⁸ Parkkinen & Puukari, 2005. Teorierna presenteras i kapitel 4

andra gången deltog jag i enhetens mångprofessionella möte, där även socialhandledare, administrativ personal och psykologen var närvarande. Det tredje besöket var på grund av tidsbrist endast en kort presentation och gav inte utrymme för diskussion. Den sista träffen på Mathilda Wrede-institutet däremot omfattade en lång diskussion, då även delar av materialet presenterades. Tack vare den ledande socialarbetarens stöd och deltagande förverkligades mötena trots att förankringen hos socialarbetarna på grund av deras tidsbrist kanhända satt löst.

Materialet för själva analysen bestod av cirka 24 sidor A4 papper skrivet med 1 radavstånd från ca 20 h samtal med de invandrare som noggrannare presenteras i kapitel 5. Senare tog jag med även det material som jag samlat under andra presentationer som jag hade hållit om forskningen⁵⁹ även om materialet inte särskilt belyses i rapporten. Deltagarna i presentationerna hade bestått av yrkesverksamma inom det sociala området och/eller socialarbetarstuderanden. Presentationerna var ämnade till att väcka diskussion och fungera som ett forum för dialog.

2.3 Efterkonstruktioner av möten och reflektion som metod

För att studera möten med klienter inom socialtjänsten har hjälpmedel som bandspelare, videokameror och spegelväggar varit till stor hjälp för att få så autentiskt material som möjligt. Men min erfarenhet av att använda tekniska hjälpmedel i socialt arbete med flyktingar, såsom videotolkning, gjorde att jag helst avstod från dessa verktyg. Tekniska hjälpmedel blir lätt en till bidragande orsak till den osäkerhet som invandrare vanligtvis kan känna inför möten med olika myndigheter i ett nytt samhälle. De väcker frågor om vad som kan eller inte kan uttalas i möten mellan socialarbetare och invandrade? Hur kommer uppgifterna om mig att användas? Hur kommer ett inspelat material att användas och i vilka ändamål? Invandrarnas ovisshet styr ofta mötenas utformning och är inte lätt att avfärda. Inte förrän den invandrade har levt i Finland i flera år kan hon börja känna ett liknande

⁵⁹ Mathilda Wrede caféet december 2006, vid Versos enhet i Borgå april 2007 samt "Forska och skriv" dagarna tillsammans med utvecklande och praktikforskare vid Socca och Heikki Waris-institutet.

förtroende för samhällssystemet och myndigheter som infödda gör. Jag bestämde mig därför att använda den etnografiska metoden så att jag delvis gjorde enstaka anteckningar under de olika mötena, så långt det var möjligt utan att interaktionen skulle störas. Men till största delen rekonstruerades samtalen i efterhand med stöd av minnet.

Forskningen har således en etnografisk ansats. Metodmässigt är etnografien intressant eftersom det inte enbart är ett mekaniskt insamlande av material utan involverar forskaren på flera olika nivåer.⁶⁰ Att jag som forskare dessutom är involverad i det yrkesutövande som studeras skiljer etnografi i socialt arbete från etnografi inom antropologi och sociologi, vilka vanligtvis är mer distanserade från det som studeras.⁶¹ Därför lämpade sig en kritisk hermeneutisk reflektion väl här tillsammans med etnografi. Då vi försöker analysera icke mätbara existentiella dimensioner och människors upplevelser kan vi sträva efter förståelse med hjälp av tolkningen. Men en tolknings- och förståelseprocess leder inte nödvändigtvis till bättre förståelse, därtill krävs en öppenhet och en förmåga att förändra förförståelsen. I den kritiska reflektionen ingår alltid den reflekterande processen, men därtill innebär kritisk reflektion en förmåga att förändra perspektiv, ofta i förhållande till allmänna rådande antaganden och socialt konstruerade maktförhållanden.⁶² En sådan öppen förståelseprocess kan liknas vid en dialog, där man inte söker bekräftelse på det man antagit utan strävar efter att ta med andra intryck.⁶³

Att själv skriva ner händelser som man aktivt tagit del av är en av de personligt mest krävande av metoder⁶⁴. Bland all den information som fanns närvarande i möten med invandrare hade jag bara möjlighet att välja ut och lägga märke till en del, vi tenderar att se och känna igen det som redan är bekant och som har en mening för oss. Det som registrerades påverkades därför av mina förutfattade meningar, min förförståelse och min förmåga att tolka möten.⁶⁵ Den reflexiva förhållningen blir därför särskilt viktig eftersom

⁶⁰ Okely 1992, 3, 8

⁶¹ Riemann 2005, 89.

⁶² Fook 2005, 5

⁶³ Ödman 2004, 71, 79

⁶⁴ May 2001, 186

⁶⁵ Emsheimer 2005 42; Keskinen 1997, 53.

det är mina egna observationer och upplevelser som varit medel för att samla in materialet⁶⁶.

Att i efterhand rekonstruera det som har hänt innebär att man återskapar verkligheten. Det här i sin tur påverkar och begränsar materialet. Samtalen kan varken studeras diskurs- eller konversationsanalytiskt, inte heller är det möjligt att objektivt studera socialarbetarens, det vill säga mitt inflytande över samtalsgången. Men det betyder inte att vi inte kan försöka upptäcka nya aspekter i hur vi själva handlar⁶⁷. Tvärtom, med hjälp av etnografiska socialarbetare bli självreflekterande och medvetandegöra sin egen utveckling som praktiker.⁶⁸ Då jag läste igenom anteckningarna från samtalen kunde jag till exempel tydligt se att jag i så gott som varje samtal med invandrare på något sätt berört frågor om mäns och kvinnors roller. Det fick mig att reflektera över hur det speglar inte bara min egen syn på könsroller och rollfördelning utan även på hur mina värderingar om könsroller förverkligas i mitt liv. Andra frågor väcktes angående samtals teknik. Hur skulle jag förbättra förmågan att hålla dialogen levande.

Med hjälp av reflektion kan man för sig själv i tanken eller i dialog med andra återvända eller blicka tillbaka på det som händer, på sig själv och på sitt handlande. Då vi studerar det som händer och vårt handlande försöker vi se det från andra och nya perspektiv. Inom socialt arbete handlar det ofta även om att bli medveten om sina egna känslomässiga processer och deras inflytande på det sociala arbetet. Reflektion kan även innebära att vi utvärderar eller utforskar handlingen i förhållande till olika teorier. Med hjälp av reflektionen kan vår förståelse för processer öka och underlätta framtida handlande. Reflektioner kan kategoriseras i olika typer;

- att värdera en praktik,
- att använda olika teorier på en situation,
- att klargöra antaganden eller
- att fokusera på moral- och etikfrågor.⁶⁹

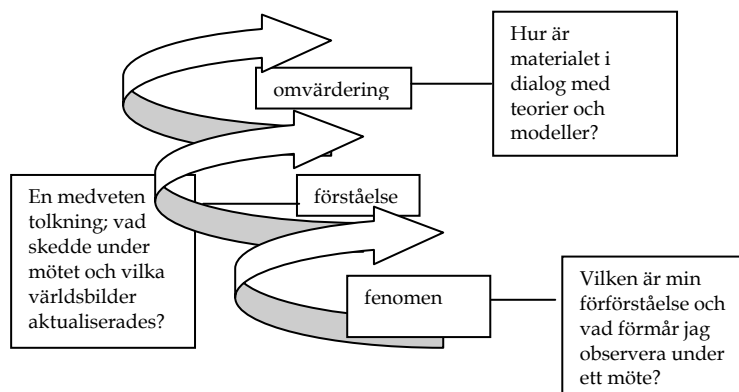
⁶⁶ May 2001, 197

⁶⁷ Emsheimer 2005, 182

⁶⁸ Riemann 2005, 89

⁶⁹ Emsheimer 2005, 36-39

Reflektionen är också närvarande i flera olika skeden och på olika nivåer och självreflektion kan rikta sig mot flera olika aspekter. Reflektion är både närvarande i själva handlingen men är även något som man i efterhand medvetet gör.⁷⁰ I den här studien har jag reflekterat över möten med invandrare, hur min och invandrarnas förförståelse men även sammanhanget påverkar möten, hur vi kan klargöra antaganden samt hur teorier om världsbilder verkar kunna tillämpas⁷¹. Processen kan förenklat beskrivas med modellen nedan.

Figur 2 Modell för reflektions- och analysprocessen

Man kan säga att det genast under mötet med andra, klienter eller andra socialarbetare, och vid nedtecknandet av händelserna skedde en omedveten tolkning och reflektion, jag observerade inte omgivningen som en teknisk apparat utan hela jag var involverad i observationen, med mina tidigare erfarenheter, både kognitiva, psykologiska och emotionella⁷². Min förförståelse är en del av min världsbild och är den "lins" genom vilken

⁷⁰ Schön 1991, 278; Emsheimer 2005, 36-39, 182, 185.

⁷¹ May 2001, 198

⁷² Okely 1992, 3,8

tolkningen görs. Den berättar om ett norm- och värdesystem över det som jag ansett vara viktigt under mötets gång och vad jag velat studera.⁷³

I följande skede sker en tillbakablick på det som hände under samtalen med invandrare. Nu rekonstrueras mötena för att utforska vilka olika världsuppfattningar som aktualiserades under samtalen. Jag reflekterade över vilka andra omständigheter som hade påverkat mötet och vilka världsbilder invandrare berättade om. Vidare reflekterade jag över vad de olika uppfattningarna om världen har för relevans för förståelsen av den andra.

Därefter granskade jag de dokumenterade samtalen i förhållande till de teorier och modeller som stöder ett vidgat perspektiv på människors olika världsbilder.⁷⁴ Det ledde till att jag kategoriserade materialet i att belysa själva processen av att mötas, sammanhanget för mötet samt tre olika aspekter för att utforska världsbilder. Det blev naturligt att ur en aspekt nära mig en världsbild som ligger nära det informativa arbetet som är del i integrationsarbetet, det vill säga att informera om det finländska samhället och de kunskaper som krävs för att klara vardagen. Den andra aspekten av världsuppfattningen är förknippad med våra värderingar. Värderingar är vanligtvis svåra att nå och studeras bäst i våra handlingar eller med hjälp av narrativa metoder. Den sista aspekten handlar om hur människan är i relation till sin omvärld.

Under hela processen var frågan *hur* man i praktiken skulle kunna medvetandegöra olika syner på världen närvarande. Existerar det specifika frågor eller metoder och hurdana i så fall? Eller är det frågan om att lyssna till människors berättelser, att människor i sina vardagliga utsagor redan berättar om sina världsbilder?

Jag fick också märka att den etnografiska metoden kunde vara avslöjande och krävande i förhållande till det egna arbetet. Trots att jag har flera års erfarenhet av att arbeta med invandrare upptäckte jag misstag som jag borde

⁷³ Boufoy-Bastick 2004, [5]

⁷⁴ de presenteras i avsnitt 3.3 och 4.

ha lärt mig av med, som till exempel i intervjun med John⁷⁵. Det är därför trösterikt att läsa Miriam Potocky-Tripodi⁷⁶ som säger:

” ...ingen kan någonsin bli helt kulturellt kompetent. Kulturell kompetens är snarare en process där socialarbetare kontinuerligt utvecklas och blir bättre. Kulturell kompetens är ett livslångt lärande. Kulturellt kompetenta socialarbetare utvärderar kontinuerligt sin praktik och socialbyråernas riktlinjer för att fastställa hur de bättre kunde tjäna och effektivare fungera med klienter från etniska minoriteter. Kulturellt kompetenta arbetare utvärderar kontinuerligt sina attityder och trosföreställningar, kunskaper och färdigheter för att arbeta med kulturellt olika klienter.”

2.4 Etik

I praktikforskning inom det sociala området behöver vi ständigt reflektera över vilka våra motiv är att handla och hur de är i förhållande till det som anses vara moraliskt rätt. Etik handlar om att göra det som är rätt eller rättvist med tanke på alla som berörs av forskningen.⁷⁷

Både inom forskning och i socialt arbete ställs etiska krav för att skydda deltagares/klienters anonymitet. Vidare skall klienter vara medvetna om och själva vilja delta i forskningen och/eller social arbetare vilja delta i ett förändringsarbete.⁷⁸ Etiken skall vara närvarande från och med den första kontakten, i socialt arbete betyder det värdigt bemötande, respekt, stöd till självständiga beslut, att bli helhetsmässigt behandlad liksom ha rätt till privatliv⁷⁹.

Ett etiskt krav som ställs på praktikforskning är att människor som studeras, klienter, praktiker och/eller andra skall behandlas som subjekt i forskningsprocessen och inte som forskningsobjekt⁸⁰. Den här frågan ställdes

⁷⁵ i kapitel 5.3.2

⁷⁶ Potocky-Tripodi 2002, 181, egen fri översättning från engelska

⁷⁷ May 2001, 79

⁷⁸ May 2001, 80; Lag om klientens ställning och rättigheter inom socialvården 812/2000

⁷⁹ Talentia 2005, 7-8

⁸⁰ Sandberg 1982, 81

jag inför då jag träffade en av invandrarna, som jag här kallat Anna. Annas man var ofta på resor och hon skötte själv om hushållet och de fem barnen, med mycket få kunskaper i vårt språk. Problemen och frågorna hade hopat sig och hennes behov av att bli hörd var påtagligt samtidigt som hon saknade förmågor att ta sig fram till olika formers service. De första mötena präglades av försök att hitta fram till en dialog. På grund av försening hade tolken gått innan hon hann fram första gången och vi blev sittande utan gemensamt språk en lång stund. De påföljande gångerna var Anna alltid i god tid och hon hade gärna fortsatt träffarna längre än vad den utsatta tiden var, de varierade från 1-2 timmar, vilket jag antog var ett tecken på att hon upplevde mötena som viktiga för henne själv och för hennes familj. Då vi träffades blev jag tvungen att välja hur mycket forskarrollen skulle få utrymme i mötena. Vi träffades både enskilt på byrån, tillsammans med socialarbetare under hembesök och i ett av barnens skola och en sista gång tillsammans med barnskyddet innan jag beslöt att Anna inte skulle ingå i forskningen. Orsakerna var flera, forskningsprojektets tidsramar var oklart, socialarbetare och handledare hade inte förberetts för att ingå i forskningen och själv var jag inte på det klara med vad forskningen egentligen skulle kunna bidra med. Men huvudorsaken var att Annas familj verkade behöva ett välstrukturerat, långsiktigt och tydligt stödsystem för att ett förtroende för myndigheterna skulle växa fram.

3

Mångkulturellt socialt arbete

Som en följd av den ökade invandringen sedan början av 1990-talet har också behovet av ett mångkulturellt perspektiv inom socialt arbete ökat. Riktlinjer för det mångkulturella sociala arbetet har dragits av Social- och Hälsovårdsministeriet⁸¹ och med stöd av lagen sedan 1999⁸². I det här kapitlet presenteras olika omständigheter som påverkar och formar det mångkulturella sociala arbetet. De finländska värderingarna och politiska diskurser får följderna både i invandras liv och för det mångkulturella sociala arbetet. Integrationen av invandrare är vägledande i det mångkulturella sociala arbetet och därför börjar jag med att belysa några synpunkter angående integration och socialt arbete. Jag fortsätter med att presentera några kunskapsområden som ingår i det mångkulturella sociala arbetet. Den viktigaste är kännedom om de olika processer som invandringen medför då personer flyttar till ett annat land. Ett annat särdrag är den speciella interaktionen mellan människor vars socio-kulturella bakgrund skiljer sig åt väsentligt. Ett tredje område som inte fått så stor uppmärksamhet i det finländska mångkulturella sociala arbetet⁸³ är själva minoritetsfrågan. Avslutningsvis presenteras Janet Clarks (2006) modell för skapande av förståelse i mångkulturellt socialt arbete. Clarks forskning svarar på flera av de frågor jag ställde innan jag fick tillfälle att påbörja den här forskningen och presenterar väsentliga aspekter för mångkulturellt socialt arbete.

⁸¹ 1992, 1995

⁸² Finlex 493/1999

⁸³ jmf t.ex. det brittiska se Koskimies 1998

3.1 Vad är integration av invandrare?

Begreppet integration kan beskriva förhållandet mellan en helhet och dess delar eller processen för att uppnå en helhet. Helheten, här med andra ord samhället, hålls ihop av delarna, alltså samhällsmedlemmarna. För att sammanhållningen ska vara möjlig formar individerna sina liv efter gemensamma värderingar och normer.⁸⁴ Integration som process kan framskrida enligt olika modeller. Om vi gör en grovindelnin g får vi integrationsprocesser med avsikt att assimilera invandrare och integrationsprocesser som siktar på invandrares delaktighet i samhället, utan krav på assimilation.⁸⁵ Hur man i ett samhälle förhåller sig till integration av invandrare påverkas av samhällets värderingar och samhälleliga principer.⁸⁶

Vad säger Lagen om integration

I Lagen om främjande av invandrares integration⁸⁷ sägs att integration är den individuella utveckling som invandraren genomgår för att lära sig finska eller svenska samt inhämtandet av sådana färdigheter som behövs för att kunna delta i arbetslivet och samhällslivet. Invandraren ges rätt att bevara sitt hemspråk och sin kultur medan hon bor i Finland. I Lagen om ändring av lagen om främjande av invandrares integration⁸⁸ har man förtydligat myndigheternas ansvarsområden. Invandrare förväntas vara aktiva i att skaffa sig nödvändiga färdigheter men myndigheterna bör se till att det finns sådana resurser och tjänster som kan underlätta integrationen. Integration av nykomlingar berör främst myndigheter inom arbetskraftssektorn, social- och hälsovårdssektorn och utbildningsväsendet. Men indirekt berör integrationsfrågan alltid oss alla eftersom hela mönster i vårt samhälle förändras då nykomlingar skall bli del i av systemet.⁸⁹

⁸⁴ Bauböck 1995, 6.

⁸⁵ Clarke 2004, 631.

⁸⁶ Lepola 2000, 316

⁸⁷ 493/1999

⁸⁸ (1215/2005)

⁸⁹ Freyne-Lindhagen 1997, 24; Westin 1999, 46.

Hur förhåller man sig till integration inom forskning

För att få veta hur väl integration av invandrare har lyckats har man inom forskningen ställt upp olika indikatorer såsom graden av sysselsättning, inkomster, utbildning, boendenivå, röstningsdeltagande, ansökan om medborgarskap, främlingsfientlighet, kunskaper i det egna modersmålet och i finska eller svenska, betydelsen av den egna etniska gruppen och den egna kulturen samt religionsutövandet.

Ett annat sätt att mäta integration är med hjälp av socialpsykologen John Berry's fyrfältsmodell. Den beskriver fyra olika strategier som invandraren kan välja. Det första alternativet är invandrarens intresse av och strävan till kontakt med majoriteten samtidigt som hon bibehåller sin egen kultur. Om den egna kulturen däremot inte anses vara viktig och strävan att delta i samhället sker enbart på majoritetens villkor, assimileras invandraren. Det tredje alternativet kan vara separation vilket innebär att invandraren inte är intresserad av att delta i samhället på majoritetens villkor mer än vad som är nödvändigt samtidigt som den invandrade strävar efter att upprätthålla sin egen kultur. Det sista alternativet, marginalisering, innebär avståndstagande både från sin egen kultur och från majoriteten.⁹⁰ Situationerna är sällan entydiga, utan invandrare kan välja olika strategier i olika livssituationer; med familjen och i den egna etniska gruppen väljer man den egna gruppens värderingar medan man till exempel i arbetslivet och skolan kan välja majoritetens värderingar⁹¹.

Även majoritetens inställning har en stor inverkan på de möjliga valen. Marginalisering kan vara både påtvingad och frivillig. Forskning har främst riktat sig till endera finländarens attityder till invandring och invandrare eller till invandrarens erfarenheter av diskriminering och rasism. Nyligen har man även börjat efterlysa forskning om positiva möten mellan majoritet och minoriteter samt lyckade integrationserfarenheter.

⁹⁰ Berry, Poortinga, Segall & Dasen 2002, 278.

⁹¹ Ekholm 1994, 13

Individen och integration

Integrationen är en komplicerad process, som inte enbart handlar om invandrarens egna förmågor att lära sig nya saker utan även om en upplevelse av att höra till. Att förstå och känna en annan kultur kallas för inifrån perspektiv. För att få ett inifrån perspektiv krävs delaktighet och positiv respons från den omgivande miljön. Såväl invandraren som majoritetsbefolkningen måste ha förmågor att lära sig och att förändras samt en vilja att acceptera den andra. Vidare måste det finnas möjligheter till deltagande av sådana aktiviteter i samhället som är av betydelse. För att få ett inifrån perspektiv måste samverkan dessutom sträcka sig över en längre tid.⁹²

Integrationen berör olika nivåer från samhällsnivå till grupp och individnivå. Invandrapolitiken i Finland stipulerar mångkulturalism på individnivå och förutsätter att invandraren integreras som jämställd samhällsdeltagare. Jämlikheten uppnås genom att invandrare lär sig de finländska sederna och språket.⁹³ Språkkunskaper är nödvändiga för delaktighet i samhället, men att behärska språket betyder inte automatiskt socialt erkännande och jämlikhet. Strukturella faktorer såsom till exempel diskriminering och rasism hindrar jämlikhet och invandrares medverkan i samhället.⁹⁴ I värsta fall sker en negativ utveckling, en disintegration som leder till ett splittrat, oenhetligt samhälle. Följder av disintegration tillsammans med långtidsarbetslöshet, ekonomiska problem, marginalisering, diskriminering och erfarenheter av rasism har visat sig vara bakgrundsfaktorer till en ökning av brottslighet bland invandrare.⁹⁵

Integrationsdiskussioner och analyser rör sig vanligtvis på samhälls- grupp- och individnivå både inom forskningen och inom det mångkulturella sociala arbetet och det kan vara svårt att hålla isär dem. Integration är inte objektivt mätbar, utan borde granskas i förhållande till de lokalt omgivande förutsättningarna. Trots att integrationsbegreppet utgör en kärna inom mångkulturellt socialt arbete kommer jag inte att specifikt använda

⁹² Hanvey 1986, 18.

⁹³ Lepola 2000, 378.

⁹⁴ Clarke 2004, 634.

⁹⁵ Iivari 2006, 25, 64, 137-139

begreppet. Jag ser ett klargörande av olika världsbilder som ett sätt att öka förståelse mellan invandrare och socialarbetare men att det bör göras med respekt för invandras egna mål i livet, förutsatt att de inte är till fara för henne själv eller omgivningen förstås. Förståelsen utgör en grund för att stöda invandraren i den personliga integrationsprocessen men ett klargörande av olika världsbilder kan inte ha som syfte att integrera invandrare i den bemärkelse som integration används idag eftersom den bör respektera mångfald.

3.2 Särdrag för mångkulturellt socialt arbete

Mångkulturellt socialt arbete är socialt arbete med människor som invandrat eller som tillhör en etnisk minoritetsgrupp. Till det mångkulturella sociala arbetet hör att främja invandras integration genom att:

- ge information om den sociala servicen och de olika sociala bidragen
- vid behov göra beslut om ekonomiskt stöd utöver integrationsstödet samt
- tillsammans med invandraren och Arbetskraftsmyndigheterna utarbeta integrationsplanen.

Vidare skall socialarbetaren assistera med ansökan om familjeåterförening⁹⁶ och ge nödvändiga utlåtanden då det är frågan om en flykting som har rätt till detta. En flykting kan även frivilligt vilja återvända till sitt hemland och då hör det till socialarbetaren att ge information om och fatta beslut angående bidrag.⁹⁷

⁹⁶ om familjeåterförening se bilaga

⁹⁷ Ekholm, Magennis & Salmelin 2005, 68

Inom det mångkulturella sociala arbetet krävs specialkunskaper på tre områden som kort kan beskrivas så här:

- invandringen medför processer och kriser som påverkar invandraren på ett specifikt sätt på alla livsområden
- i det sociala arbetet med människor från andra samhällen påverkas växelverkan vilket kräver en särskild lyhördhet och öppenhet
- att höra till etniska minoriteter medför särskilda utmaningar för invandrare och samhället

De här områdena beskrivs var för sig nedan för att belysa det mångkulturella sociala arbetets utmaningar och invandrades livssituationer. Förutom de här områdena har vi andra mer specifika kunskapsområden som berör till exempel flyktingars olika erfarenheter, flyktingbarn som anländer utan förmyndare, flyktingar som har utsatts för tortyr och de asylsökandes situation. De kunskapsområdena tas inte upp här.

3.2.1 *Processer och kriser relaterade till invandringen*

Migrationsprocessen delas in i tre olika faser: hemlands-, flykt- och mottagarlandsfasen. Migrationsprocessen börjar då människor beslutar sig för att lämna sitt hem. Den här fasen skiljer sig väsentligt för personer som är tvungna att fly på grund av förföljelse och fasen är ofta kaotisk och livsfarlig.⁹⁸ Socialarbetare möter flyktingar och invandrare i den sista fasen och det är den fasen, eller den delen av processen som beskrivs här.

Då personer flyttar till ett nytt samhälle påbörjas olika processer som är förknippade med både förluster och vinster. Att utvandra innebär att lämna den bekanta omgivningen, vänner, släktingar, arbetsgemenskap, grannskap, med andra ord det vardagliga som bidrar till känslor av kontinuitet, sammanhang och identitet. Men invandring ses även av många som en ny start, kanhända en trygg tillvaro, att bilda familj eller ett bättre arbete. Orsakerna till invandringen varierar och påverkar hur starkt de olika

⁹⁸ Potocky-Tripodi 2002, 17

processerna kommer att omvälva ens liv, men förloppen är liknande: först är allt nytt och spännande, så småningom känns allt det nya som oöverkomligt och kan leda till olika kognitiva, emotionella och psykiska svårigheter. Med tiden minskar svårigheterna och symptomen försvinner.⁹⁹ Processerna är livslånga och cykliska där de olika skeden går in i varandra.

Invandringen rubbar känslan av att leva i ett sammanhang och processerna påverkar alla livsområden. Alitolppa-Niitamo¹⁰⁰ beskriver processen med metaforen för att gå ned för en stig eller väg¹⁰¹: processen medför olika förändringar hos olika individer. Förändringarna består av unika erfarenheter, reaktioner och förmågor till anpassning. Bland de många alternativen väljer individer sin egen väg, beroende av de resurser och färdigheter som de besitter och beroende av omgivningens bemötande.

Det första skedet i processen har kallats smekmånadsfasen, eftersom den trots allt många gånger präglas av en entusiasm över den nya omgivningen. Den första tiden kan upplevas som positiv och spännande. Det finns en nyfikenhet på omgivningen och människorna och man lägger märke till skillnader och avvikelser på ett intresserat sätt¹⁰². Att den första kontakten varit positiv i det nya samhället kan kanhända vara till hjälp då den andra fasen i processen, krisen, bryter ut. Men den positiva perioden kan också utebli.

Krisfasen kan börja med känslor av främlingskap och förlamning. Så småningom kan krisen utvecklas till hemlängtan, förtvivlan, depression och till och med aggression.¹⁰³ För att bearbeta krisen skulle det vara viktigt att inse att invandringen innebär att lämna något bakom sig och att gå in i en sorgprocess. För flyktingar är invandringen inte heller enbart en utvandring från sitt hemland utan ett liv i exil. Det kan innebära att den invandrade har svårare att känna sig hemma i det nya landet. Samtidigt kan olika svårigheter att sörja, som att landet man lämnat är ett abstrakt objekt eller möjliga misslyckanden innan flykten försvårar inledningen av sorgprocessen. Att inte känna sig hemma kan leda till svårigheter att ställa upp nya mål i livet,

⁹⁹ Forsander 1994, 35; Ekholm 1994, 26.

¹⁰⁰ Alitolppa-Niitamo, 2004, 84

¹⁰¹ från engelskans "path"

¹⁰² Franzén 2001, 57

¹⁰³ Potocky-Tripodi 2002, 266

framkalla passivitet och känslor av vanmakt. I de här fallen kan livsområdet inskränkas och invandraren börjar leva för sina minnen.¹⁰⁴

Andra reaktioner som följd på sorgen och de olika förlusterna kan vara somatiska besvär. En lägre självkänsla är en följd av att inte behärska språket och den nya kulturen med de vardagliga kunskaperna som krävs för att klara sig. Familjrollerna kan förändras, många invandrare kommer från länder där rollerna mellan män, kvinnor och barn men även rollernas samhällsstatus är annorlunda. För flyktingar kan skuld-känslor vara vanliga, man kan känna skuld för att man är i trygghet men lämnat nära människor kvar i farliga förhållanden.¹⁰⁵ Om invandraren dessutom kommer från ett holistiskt samhälle som bygger på lojalitet till den egna gruppen får skulden ännu större betydelse.¹⁰⁶

Krisfasen varierar hos olika personer både i ihållighet och i omfattning. Processen fortgår och kriserna avtar med tiden i styrka trots att de fortfarande återkommer cykliskt¹⁰⁷. Att hitta en mening i den nya tillvaron och att anpassa sin verklighet till den nya omgivningen är något som fortgår hela livet. Då man med tiden lär sig både det nya språket, de kulturella koderna och de lokala sederna underlättas vardagslivet. Färdigheterna hjälper till att förutse händelser och finna mening i vardagen.¹⁰⁸

Flyktingar befinner sig vanligtvis i en särskilt sårbar situation. Flertalet flyktingar lider av post-traumatiska stressyndrom som en följd av att ha blivit utsatta för en rad av traumatiska händelser.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Bravo & Lönnback 1998, 182-185; Danielsson, Högberg, Lundberg & Salguero 2005, 23

¹⁰⁵ Potocky-Tripodi 2002, 266-271

¹⁰⁶ Sjögren 1998, 30

¹⁰⁷ Franzén 2001, 70

¹⁰⁸ Forsander 1994, 29

¹⁰⁹ Potocky-Tripodi 2002, 271

3.2.2 *Den interkulturella växelverkan mellan socialarbetare – invandrare*

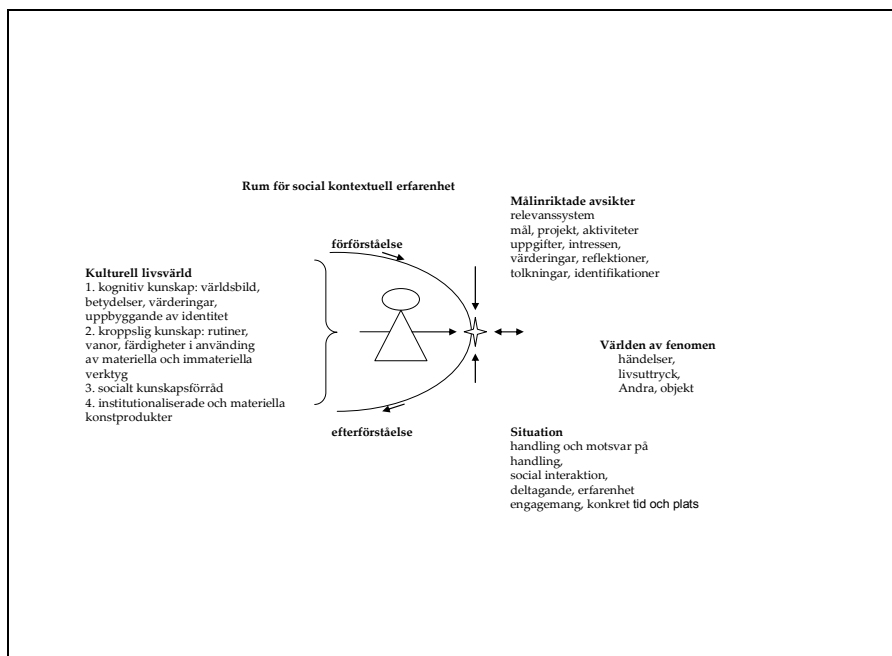
Ett professionellt och konstruktivt möte mellan socialarbetare och klient bygger på relation, växelverkan och sammanhang. Det är socialarbetare som har det huvudsakliga ansvaret att skapa en växelverkan så att mötet blir begripligt för alla som deltar och att alla blir lyssnade till.¹¹⁰ Att relationen kommer först innebär att socialarbetaren måste överväga om hon använder en formell myndighetsroll eller ett personligt vänligt närmande. Socialarbetare kan uppleva att ett personligt bemötande ger en förvrängd bild av socialarbetarens maktbefogenheter och begränsningar i arbetet speciellt då man möter invandrare från länder där samhällshierarkier och auktoritet är en väsentlig del av hur samhällssystemet är uppbyggt. Vilken vår verkliga roll som socialmyndighet är kräver vanligtvis förtydliganden och förhandlingar om betydelser. Dessa förtydliganden och informativa samtal om mycket i det finländska samhället är en av orsakerna till att mångkulturellt socialt arbete är så tidskrävande. Enbart ett formellt och myndighetsbetonat bemötande berättar inte nödvändigtvis om våra egentliga roller och befogenheter utan behöver stödas av verbal information och handlingar över en längre tid. Att försöka uppnå en god växelverkan påverkar även hur vårt budskap tas emot. Ju bättre vi kommunicerar och informerar desto fortare kommer invandraren att ha kunskaper om det finländska samhället och kunna agera självständigt.

Vilka är då svårigheterna i växelverkan och hur vi uppfattar varandra? Marita Svane¹¹¹ betonar förförståelsens betydelse i växelverkan. Beroende av om vi är redo att låta vår egen förförståelse utmanas eller inte kan vara avgörande för att förstå den andra. Vår förförståelse är en produkt av vår kulturella historia tillsammans med vår personliga erfarenhetshistoria. Vår förförståelse hjälper oss att tolka och förutse fenomen i världen men beroende av våra avsikter och hur vi använder oss av förförståelsen för att utvärdera den faktiska situationen har betydelse för om vi kan närma oss en förståelse av andra. Väljer vi att söka bekräftelse på det vi redan antar eller

¹¹⁰ Peavy 1999, 221; Danielsson, Högberg, Lundberg & Salguero 2005, 26, 28

¹¹¹ Svane 2006, 47-48

prövar vi våra antaganden Om vi väljer att aktivt utforska hur våra antaganden stämmer överens kan vi närma oss en förståelse av den andra. En så kallad efterförståelse¹¹² är då en förförståelse som förändrats.

Figur 3 Kulturen som en del av den individuella växelverkan¹¹³

Modellen belyser hur den kulturella livsvärlden är under ständig förändring som ett resultat av att individen är i fortgående sociala processer med omvärlden.¹¹⁴ Desto mindre vi vet om den andras kulturella livsvärld desto mer kan vi tänka oss att vår förförståelse måste omprövas.

Vår egen vilja att försöka förstå och vårt engagemang i den andra kan därför ses som det mest avgörande i mötet. Att ge sig i kast med att försöka ta reda på den andras budskap trots språksvårigheter och den andras sätt att

¹¹² Svane använder begreppet after understanding, här fritt översatt till efterförståelse

¹¹³ Svane 2006, 47

¹¹⁴ Svane 2006, 49

kommunicera är det viktigaste. Att känna till olika kulturer och kommunikationsstilar leder inte nödvändigtvis till förståelse¹¹⁵ utan det goda mötet möjliggörs genom att socialarbetaren är nyfiken, visar respekt och behandlar människor som individer i deras sammanhang. Det kan vara nog med att socialarbetaren vågar "gå över bron" för att möta invandrarens verklighet.¹¹⁶

Men för socialarbetare som bemöter invandrare dagligen och behöver besitta en kulturell kompetens innebär det att också ha en kännedom i olika kulturer och kommunikationsstilar.¹¹⁷ Alla samhällssystem och kulturer har sina egna specifika sätt att relatera till och handskas med utmaningar och svårigheter som samhällsmedlemmarna möter. Då vi strävar efter att stöda eller hjälpa andra måste vi ta i beaktande att definitionen av och innebörden med "hjälp" eller "stöd" varierar i olika samhällen, det finns inga allmängiltiga metoder. Det existerar både olika personliga och kulturella sätt att handskas med problem.¹¹⁸

Även om det inte finns allmängiltiga metoder i hjälparbete finns det vissa kompetenser som vi kan sträva efter. För det första borde ett interkulturellt möte bestå av två kulturer, det vill säga socialarbetaren borde ha en förmåga att orientera sig i båda kulturerna, inte enbart i majoritetskulturen. För det andra borde vi sträva efter en helhetssyn då vi bemöter personer istället för att kategorisera. Det innebär att vi beaktar olika dimensioner, såsom personliga resurser, familjestrukturer och familjens inverkan, samhälleliga strukturer och andliga dimensioner. Socialt arbete borde vidare utgå från ett konstruktivistiskt perspektiv. Det konstruktivistiska perspektivet grundar sig på en visshet om att det existerar flera verkligheter istället för att luta sig mot vetenskapliga påståenden och/eller västerländska teorier om människan. I det konstruktivistiska stödarbetet betonas nytänkande som grundar sig på kulturell kunskap. Den strävar inte efter att hjälpa personer i minoriteter att ta i bruk olika inslag från majoritetskulturen eller att få minoriteter att bete

¹¹⁵ Nynäs 2006, 34-35.

¹¹⁶ Danielsson m.fl. 2005, 34

¹¹⁷ Potocky-Tripodi 2002, 138; Peavy 1999, 213; Kamali 2002, 148

¹¹⁸ Peavy 1999, 207. Peavy har forskat och skriver om mångkulturell handledning som jag anser ligger mycket nära det mångkulturella sociala arbetet.

sig enligt majoritetens förväntningar. I en sådan strävan till jämlikhet ligger en insikt i vad det innebär att leva som minoritet i ett majoritetssamhälle.¹¹⁹

3.2.3 *Att leva som minoritet i majoritetssamhället*

En betydande del av invandrare har upplevt rasism och/eller diskriminering i Finland. Personer som flyttat från Somalia har oftast utsatts för rasism och både somalier och araber upplevde sig även oftare än andra grupper bli diskriminerade på arbetsplatser, i bostadsköer, av myndigheter, i skolor och av grannar. Ryssar, ester och invandrare med finländska släktrötter hade upplevt minst rasism, trots att 56 % av ryssarna hade upplevt rasism åtminstone en gång under det senaste året.¹²⁰ Magdalena Jaakkolas (1989, 1999, 2005) longitudinella studier i finländares attityder gentemot invandrare berättar att ju längre avstånd kulturellt och utseendemässigt sett, desto hårdare attityder och mindre möjligheter verkar invandrare ha att bli accepterade i samhället.

Med rasism avses sådana handlingar som har för avsikt att begränsa eller förhindra en persons eller grupperns möjligheter till jämlikhet genom att tillskriva dem särdrag som är förknippade med rastänkande. En sådan rasifiering leder till slutsatser om personers och grupperns fysiska och/eller karakteristiska särdrag som inte enbart syftar på särdrag som berör hudfärg. Det här leder till att majoriteten tillskrivs överlägsna särdrag som kan återspeglas och upprätthålls av hela samhällssystem. Då handlingarna är en del av maktstrukturerna saknas möjligheter till förhandling och de påtvingade särdragen blir en del av personens själv.¹²¹

Diskriminering och rasism kan vara hinder till invandrares sysselsättning, som i sin tur leder till marginalisering. Erfarenheter av diskriminering och rasism leder oftast även till olika psykiska svårigheter såsom ångest, depression eller/och psykosomatiska symptom. De kriser som är relaterade till invandringen fördjupas och försvåras då personer blir utsatta för diskriminering och/eller rasism.¹²² Människor har olika strategier i att

¹¹⁹ Peavy 1999, 212-219

¹²⁰ Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Vesala 2002, 134-135, 137

¹²¹ Lentin 2004; Rastas 2004, 13

¹²² Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Vesala 2002, 99, 110

hantera den stress och försämrade hälsa som följer på diskriminerande och/eller rasistiska handlingar. De kan leda till att man känner skam för den egna gruppen eller ett avståndstagande från majoriteten och en kulturell isolering.¹²³

Inom det mångkulturella sociala arbetet verkar rasism och diskriminering vara ett svårhanterligt område¹²⁴. Socialarbetare konfronteras regelbundet i sitt arbete med frågor angående diskriminering eller rasism på olika sätt, som respons från majoritetsbefolkningen, bland andra myndigheter samt från eller mot klienter. Enligt grundlagen¹²⁵ är människor likvärdiga inför lagen. Sedan Lagen om likabehandling¹²⁶ trädde ikraft 2004 har möjligheterna att arbeta mot rasism och diskriminering förbättrats men de kunskaper som krävs för handling är fortfarande bristfälliga. Enligt lagen skall myndigheter målinriktat arbeta för likabehandling och sådana omständigheter där likabehandling inte förverkligas skall förändras. Lagen förbjuder diskriminering på grund av etniskt ursprung, nationalitet, språk eller religion, men varken i lagen om likabehandling eller i någon annan lag definieras begreppen¹²⁷. Det här återspeglas i kommunernas program för likabehandling. I Regeringens invandrapolitiska program¹²⁸ hör respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande fri- och rättigheterna till de övergripande målen och programmet syftar till att främja ett mångkulturellt och icke-diskriminerande samhälle.

Således har möjligheter att svara på diskriminering och rasism både juridiskt och politiskt sett ökat. Men i det praktiska vardagliga sociala arbetet saknas fortfarande ett uttalat antiförtryckande handlingsprogram med konkreta åtgärder. Inom mångkulturellt socialt arbete borde de olika begreppen såsom rasism, diskriminering och etnicitet tydligare diskuteras. Vilka olika typer av händelser kommer invandrare och personal på socialbyråer i kontakt med? Vad har de för betydelse för individerna och vilka är samhällseffekterna? På hurdant sätt kan socialarbetare svara på de olika händelserna? Borde socialt

¹²³ Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2000, 81; Sabour 2003, 113

¹²⁴ Koskimies 1998, 85

¹²⁵ Finlands grundlag 731/1999

¹²⁶ 21/2004

¹²⁷ Lepola, Joronen & Aaltonen 2007, 109

¹²⁸ Regeringens invandrapolitiska program 2006, 2

arbete även fokusera på förebyggande eller försvagande av diskriminering genom att rikta sig till allmänheten? Skall socialarbetare ta ställning och aktivt delta i de samhälleliga diskussionerna angående invandrade och invandrarpolitiken? Hur aktivt skall sociala myndigheter organisera tillfällen för diskussion med socialarbetare och fungera som en länk mellan majoritet och minoriteter?¹²⁹

Av olika orsaker verkar yrkesmässiga intressekonflikter och ett ambivalent förhållande till en aktiv roll både utanför och inom socialbyråerna hindra socialarbetare från att få tillstånd öppna, kollektiva icke-diskriminerande uttalanden och handlingar i Finland.¹³⁰ Det skulle därför vara angeläget att utforska flera olika metoder för ett icke-diskriminerande socialt arbete för att inom socialbyråerna utveckla sådana metoder som skulle passa just den finländska socialvården. Ekholm & Salmenkangas¹³¹ presenterar olika metoder inom etnisk konflikthantering, som kunde utgöra en första plattform för vidare utveckling.

3.3 Att skapa utrymme för en ömsesidig förståelse - en modell

Det mångkulturella mötet påverkas således inte bara av deltagarnas förutfattade meningar utan även av samhälleliga faktorer. Men med hjälp av olika färdigheter kan socialarbetare arbeta för en förståelse trots olika socio-kulturella bakgrunder. Janet Clark (2006) har intervjuat tio erfarna socialarbetare och säger att för att förstå den mångfald av betydelser som existerar i människors liv måste socialarbetare sträva efter förståelse med hjälp av ett helhetsperspektiv. Clark presenterar en integrerad fyrdimensionell modell som beskriver förutsättningarna och sådana färdigheter som krävs för att skapa förståelse.

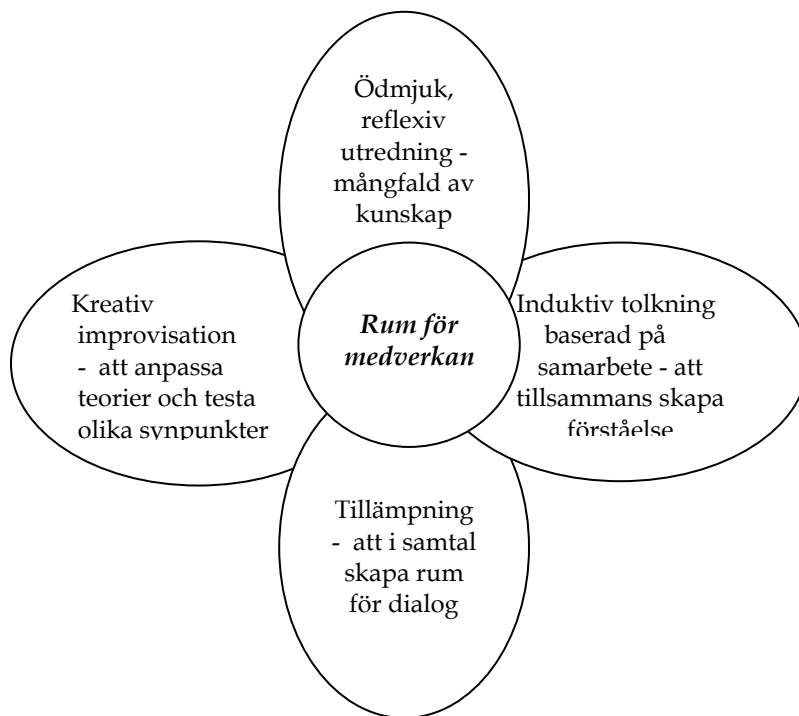
I mångkulturellt socialt arbete blir förmågan att stå ut med oklarheter och en mångfald av betydelser väsentlig. Samtidigt övar sig socialarbetare ständigt i ett utforskande av dessa betydelser. I möten mellan socialarbetare och

¹²⁹ Valtonen 2001, 117, Ekholm m. fl. 2005, 69.

¹³⁰ Koskimies 1998, 86; Valtonen 2001, 115

¹³¹ Ekholm & Salmenkangas 2008

invandrare återkommer frågor om innebörd och mening. När har saker som vi diskuterar om en gemensam innebörd och när krävs ett förtydligande av vad vi talar om?

Figur 4 Janet Clarks modell för att skapa rum för ömsesidig förståelse i en mångdimensionell kontext

En reflexiv utredning

Den första färdigheten utgår från en ödmjukhet inför mångfalden av verkligheter och variationen av olika sätt att veta samt en reflexiv inställning till detta. Den utgår från en kännedom och ett medvetande om den sociala konstruktionismen. Social konstruktionism är kunskapen om hur

verkligheten byggs upp gemensamt av människor i en viss situation, i en viss omgivning under en specifik tid. Enligt den sociala konstruktionismen existerar det inte en enda sann och objektiv verklighet utan många verkligheter. Eftersom det finns flera verkligheter kan vi inte känna till och veta allt. Som socialarbetare innebär det att vi måste ta reda på hur den invandrades verklighet ser ut. Vi måste försöka förstå klienters kunskaper och sätt att se på världen.

”Jag börjar med att försöka förstå vad personen i fråga själv vill i sitt liv och för sin familj” (Praktiker H i Clark 2006)

Den här respektfulla inställningen till invandraren förutsätter en förmåga att kritiskt reflektera över sitt arbete och invandrarens situation. Men istället att som i traditionell mening reflektera över transferens och mot-transferens i mötet används en kritisk reflektion som strävar efter att utforska på vilka sätt socialarbetarens egna tolkningsramar påverkar vad som ses eller förstås. Hur stort inflytande har socialarbetarens världsbild och synsätt i hur invandrarens budskap tolkas? Förutom medvetenhet i de egna tolkningsramarna leder detta till en medvetenhet om vilka strukturella och sociopolitiska faktorer i samhället som påverkar invandrares verklighet.

Denna egenskap kallar Clark för "det ödmjuka vetandet"¹³². Den innebär ett erkännande av begränsningar i det egna vetandet och därmed respekterar den invandrades världsbild. Av socialarbetaren krävs en förmåga att stå ut med osäkerhet och kunna se både den invandrades och sin egen verklighet ur olika perspektiv.

Tolkning baserad på samverkan

Den andra färdigheten innebär att öppna upp för en ömsesidighet och en samverkan för att nå förståelse. Ömsesidighet kan innebära samtal som rör sig fram och tillbaka, en upprepande process där man kontrollerar uppfattningar och tolkningar genom att söka bekräftelse och modifiera dem tillsammans med invandraren. En socialarbetare som inser att det finns flera olika verkligheter och sätt att ha kunskap strävar efter att väva ihop dem. Det kan göras genom att anpassa teorier till annan kunskap, men även

¹³² på engelska "the humble knower"

använda sig av personliga erfarenheter och kunskaper. De här teorierna och kunskaperna kan leda till frågor angående kultur och religion. Men för förståelsen krävs en fokusering på innebörd och betydelse snarare än information om kultur och religion.

Att enbart studera olika kulturer hjälper inte långt, utan vi måste intressera oss för vad som är viktigt i invandrarens liv och hur det påverkas av livet i det nya majoritetssamhället. Ibland kan det bli frågan om att lokalisera det personliga i de större strukturerna. Den här sidan av tolkningsprocessen fokuserar på hur klienters livserfarenhet är formade av de dominerande sociala diskurserna, ett behov av att placera personliga livsberättelser i större samhälleliga berättelser.

Färdigheter för växelverkan

Den tredje färdigheten handlar om att få tillstånd växelverkan. Både samtals teknik och förmågan att skapa rum för dialog. Ett sätt var att socialarbetaren ärligt säger rakt ut att hon behöver invandrarens hjälp för att förstå.

”Jag säger öppet att det finns saker jag inte känner till angående er kultur och bakgrund och att jag kan behöva veta om det är något ni borde informera mig om eller något som kunde vara nyttigt att diskutera. Det är som en inbjudan... det är en modell för hur jag gör.” (Socialarbetare L i Clark 2006)

Då socialarbetaren erkänner att hon inte är allvetande sker ett skifte i maktförhållandet. En äkta dialog kräver alltid en jämlik maktfördelning för att dialogen skall kunna förverkligas. Om socialarbetaren inte är färdig för en förändring i maktförhållandet förvandlas innebörden av inbjudan till dialog till ett framhävande av olikhet och främliggörande. Resultatet blir då det motsatta, socialarbetaren belyser och befäster enbart olikheter istället för att be invandraren om hjälp på grund av informationsbrist.

Ett annat sätt att få kunskap om den invandrades verklighet och syn på världen är den narrativa. Berättelser är ett medel för att upptäcka och förstå de betydelser som en person använder sig av då hon tolkar sin omvärld.

Berättelser fungerar också bra då man utforskar sammanhang, att stanna upp och lyssna till berättelser är att visa respekt för klienters helhetssituation.

Kreativ och anpassad improvisation

Den fjärde förmågan innebar en flexibelt skapande och improviserande hållning till mötet med invandraren. Socialarbetare kan behöva ta i bruk olika problemlösningar, även icke-västerländska, att våga tänka utanför sina egna inlärd referensramar. Men det handlar inte enbart om att anpassa teoretiska antaganden utan även om att anpassa beteende och handling enligt situation och behov. Då individer från olika samhällen möts är det inte ovanligt att missförstånd uppstår, på grund av kommunikation eller olika sätt att tänka eller handla. Socialarbetare behöver kunna reagera på och lära av missförstånden.

”Jag var med om en erfarenhet som gick riktigt riktigt snett... Jag tyckte jag var nyfiken och frågande på ett riktig respektfullt sätt och det upplevdes helt tvärtemot, som om jag var påflugan, rasistisk. Jag blev helt överrumplad för det var just motsatsen till vad jag ville vara... Det som jag lärde mig var att gå lite försiktigare tillväga, inte bara agera på den första tanken som dyker upp. För jag var verkligen intresserad; jag ville hemskt gärna förstå hela situationen. Jag behöver vara en aning försiktigare och kanske höra mig för lite mer... Är det ok om jag frågar om det här? Jag är nyfiken men känns det bra för dig att tala om det här? Det blir lite mer lugn i entusiasmen, men jag tror att utbyte är rätt så viktigt.”
(Socialarbetare R i Clark 2006)

De fyra färdigheterna är sammanlänkade i det vardagliga arbetet. Men det är inte frågan om en steg för steg teknik, utan färdigheterna är sammanvävda i ett nät av processer. Färdigheterna speglar samtidigt det komplexa och mångdimensionella i mänskligt liv och samverkan.

Eftersom modellen fokuserar på att i samarbete skapa gemensam förståelse av andras upplevda verklighet istället för att ”köra över” eller förvränga klienters mening har den en stödjande funktion. Den för fram kompetenser såsom förmåga att styra komplexitet och att stå ut med oklarheter. Vidare

krävs ett reflexivt utforskande och ett engagemang till en tolkningsprocess för att genom samarbete skapa rum för en ömsesidig förståelse.

4

Världsbilder

I det här kapitlet diskuterar jag vad som avses med världsbilder och hur de skulle kunna uppmärksammas i det sociala arbetet. Begrepp som världssyn, världsuppfattning och världsbild är breda och täcker under sig andra viktiga begrepp såsom världsåskådning, livsåskådning, livsvärld mm. Jag kommer inte att presentera heltäckande definitioner utan strävar snarare till att öppna begreppen så att de kan ge grund för varför ett medvetandegörande av olika världssyn kan vara väsentligt. Jag presenterar även några modeller för att uppmärksamma olika världsbilder. Modeller är alltid förenklade bilder av verkligheten¹³³ men med hjälp av modeller får vi verktyg för att utveckla det praktiska sociala arbetet.

4.1 Vad avses med världsbild?

Det engelska ordet för världsbild: worldview gör ingen skillnad mellan världsbild och världsåskådning. Världsåskådning¹³⁴ kan dock förstås som ett mer självmedvetet individuellt val att förhålla sig till världen. Då vi talar om vår världsåskådning framhäver vi de teoretiska antagandena som vi medvetet har gjort om människan samt de värderingar vi reflekterat över.¹³⁵ Ett närliggande begrepp är livsåskådning¹³⁶. Livsåskådning byggs upp av en världsåskådning och den individuella grundhållningen till världen. Även begreppet livsvärld presenterat av Alfred Schütz blir väsentligt då vi talar om världsbilder, eftersom världsbilder måste utforskas i den verklighet, som människan utgående från sin naturliga hållning tar för given.¹³⁷

¹³³ Franzén 1997, 119

¹³⁴ på finska maailmankatsomus

¹³⁵ Turunen 1993, 27

¹³⁶ på finska elämäkatsomus

¹³⁷ Turunen 1993, 30

Olika teoretiker definierar världsbild på lite olika sätt. Enligt Georg Henrik von Wright¹³⁸ är världsbilden

- vår uppfattning om världens födelse och uppbyggnad,
- våra tolkningar av naturfenomen samt
- våra ideal om det rätta sättet att leva.

En viss uppfattning om världen dominerar vanligtvis i ett samhälle under särskilda tidsperioder, till exempel uppfattningen om att jorden är platt. Grovt sett kan man skilja på en vetenskaplig världsbild, en i samhället rådande världsbild och den individuella världsbilden. Den individuella världsbilden utvecklas via socialisationen och genom bilden av jaget i förhållande till omvärlden. Världsbilden kan också ses bestå av den i samhället rådande uppfattningen om världen tillsammans med den individuella världssynen.¹³⁹ Det är i den här bemärkelsen jag använder begreppen världsbild, tillsammans med begreppen världssyn och uppfattning om världen.

Vår världsuppfattning omfattar flera antaganden om verkligheten. Antagandena utgör tankar och trosföreställningar som vi anser vara sanna utan att ifrågasätta dem. Det här beror på att vi gradvis har internaliserat omgivningens världsbild med vår egen uppfattning om världen under vår uppväxt. Internaliseringen är nödvändig för att omgivningen skall bli meningsfull för oss. Världsbilden fungerar som bäst för oss då den är bekant och förutsägbar. För att skapa en sådan världsbild intalar vi oss själva att vår syn på världen är den rätta, mest ändamålsenliga och naturliga.¹⁴⁰

Med hjälp av våra antaganden och våra tolkningsmönster varseblir, konstituerar och upplever vi oss själva och vår värld. Tolkningsmönster omfattar system av kunskaper, trosföreställningar, förgivettaganden, roller, normer, värden, vanor, tanke- och kommunikationsmönster. Antagandena är strukturerade i ett begreppsramverk som vi använder oss av för att tolka omgivningen och verkligheten för att ge den olika betydelser. Världsbilden är kopplad till våra personliga val och det sätt som vi tolkar vår vardag på

¹³⁸ 1997, 19

¹³⁹ von Wright 1997, 19; Rauste-von Wright 1997, 31, Parkkinen & Puukari 2005, 119.

¹⁴⁰ Keskinen 1997, 42.

reflekteras i vår personliga världsbild och hjälper oss att skapa vår identitet. Världsbilden en mångdimensionell grundidé som berättar om en detaljerad och principiell syn på verkligheten. Den syns därför i det praktiska som i vårt sätt att tänka och känna, i våra val osv.¹⁴¹

Vi vet att invandring innebär ett brott i de meningssammanhang och antaganden som vi i vardagen behöver för att uppleva kontinuitet och betydelse. Dessa meningssammanhang och antaganden är byggstenar i personers världsbild. Att flytta till ett nytt samhälle innebär därför många gånger en obalans mellan olika världsbilder. Den här obalansen ses inom narratologin som ett avbrott i det egna berättandet om sitt liv som vanligtvis upplevs som både förvirrande, ångestfyllt och desperat¹⁴². Att få hjälp med att uttrycka sina antaganden och berätta om sitt liv kan återskapa känslan av kontinuitet och mening. Livsberättelsen kan stöda omstruktureringen av händelseförlopp i livet så att individer kan uppleva sitt liv som värdefullt genom att skapa förståelse för sin situation av invandring.¹⁴³

Andra orsaker till att utforska olika världsbilder i mångkulturellt socialt arbete är att konkretisera olika perspektiv på praktiska koncept. Vuxna kan ha kognitiva svårigheter i att se världen från andra perspektiv än de inlärd. Det beror på att man redan har en viss uppfattning och bild av hur saker och ting är. Det leder till att då vi som vuxna iakttar vår omgivning fäster vi uppmärksamhet på det som är bekant. Vuxna individer börjar därför iaktta det som de redan håller för sant och härmed lär sig det de redan visste.¹⁴⁴ Men att också kunna se från majoritetssamhällets perspektiv kan vara till hjälp för invandrare om hon aktivt skall kunna medverka i samhället. Människor kan behöva hjälp i att göra detta, att vägledas i att se de olika perspektiven.¹⁴⁵

Vidare kan ett medvetandegörande av den egna världsbilden medföra en klarhet över de egna värderingarna och de personliga resurserna. Socialarbetare måste, för att kunna stöda invandrare ha insikt i både invandrares resurser och begränsningar. För en sysselsättning är det lika

¹⁴¹ Sander 2000, 206; Parkkinen & Puukari 2005, 117-118.

¹⁴² Hänninen & Valkonen 1998, 5-6.

¹⁴³ Gustafson 2004, 27.

¹⁴⁴ Keskinen 1997, 53

¹⁴⁵ Franzén 1997, 22

viktigt med en formell yrkesbehörighet och arbetslivserfarenhet som en förmåga att anpassa sig. Att kartlägga personers färdigheter och resurser med hjälp av samtal om olika världsbilder kan vara ett sätt att stöda invandrarens process i inhämtningen av de färdigheter som behövs för att uppnå delaktighet.¹⁴⁶

Och slutligen, om samtalen är dialogiska är de även informationsrika för både socialarbetare och brukare. För att uppnå en ömsesidighet krävs både socialarbetarens självvrannsakan och ett utrymme för dialog. I dialogen kan man mötas som jämlika även om uppfattningarna om världen kan variera. Att granska och uttala de olika uppfattningarna och åsikterna borde stöda den ömsesidiga förståelsen. Ett dialogiskt utbyte av information kan bidra till en ömsesidig kunskap.¹⁴⁷ För invandraren kan det innebära väsentliga kunskaper i integrationsprocessen.

4.2 Hur kan vi klargöra olika världsbilder i mångkulturellt socialt arbete – olika modeller

Då vi närmar oss världsbilder frågar vi oss, hur ser världen ut för den andra? För att få svar på den frågan är utgångspunkten den andra personens direkta erfarenhetsvärld. Genom att studera olika betydelser och innebörder i människors erfarenheter kan vi bilda oss en uppfattning om hennes världsbild.¹⁴⁸ Clark¹⁴⁹ har presenterat de färdigheter som krävs för att vi kan studera olika betydelser.

Enligt Parkkinen & Puukari innebär ett medvetandegörande av världsbilder för det första att vi känner igen personens antaganden om världen. Antaganden är saker som vi utan att ifrågasätta anser vara sanna. För det andra bör vi känna igen och ringa in värderingarna. För det tredje bör vi känna igen personliga resurser och färdigheter.¹⁵⁰ För att studera världsbilder har Parkkinen & Puukari¹⁵¹ presenterat en flerdimensionell modell. De tar

¹⁴⁶ Valtonen 2002, 48-49.

¹⁴⁷ Wilhemsson 2002, 135

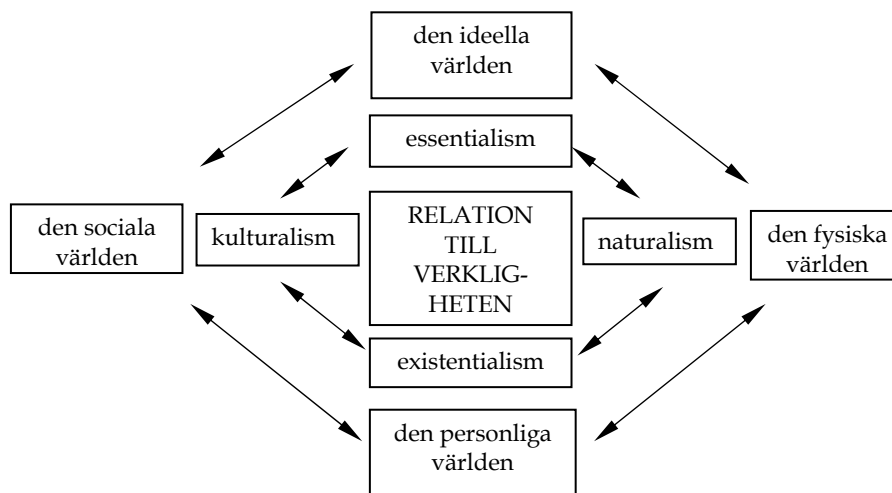
¹⁴⁸ Turunen 1993, 30, 38

¹⁴⁹ Clark 2006. Modellen presenterades i kapitel 3.3

¹⁵⁰ Parkkinen & Puukari 2005, 122

¹⁵¹ Parkkinen & Puukari 2005

avstamp från Emmy van Deurzen-Smiths¹⁵² existentiella ramverk som beskriver olika grunddimensioner för mänsklig existens. Van Deurzen-Smith säger att människan är en del av ett större sammanhang, hon kan inte existera ensam. Vi är förenade med världen runt oss i allt vi gör. Därför måste vi närma oss människan i det mänskliga livet med dess olika dimensioner. Van Deurzen-Smith presenterar fyra dimensioner som går in i varandra men teoretiskt åtskiljs till den fysiska, den sociala, den personliga och den ideella.¹⁵³ Genom att kombinera dessa dimensioner med Kotkajärvi & Nyssörens¹⁵⁴ två dimensioner kulturalism - naturalism och essentialism - existentialism får Parkkinen & Puukari en modell som även tar i beaktande etik.

Figur 5 En holistisk fyrdimensionell modell¹⁵⁵

¹⁵² van Deurzen-Smith 1988, 2003

¹⁵³ Parkkinen & Puukari 2005, 119; van Deurzen-Smith 2003, 136-137, 142

¹⁵⁴ Kotkajärvi & Nyssönen 1996

¹⁵⁵ Parkkinen & Puukari 2005, 127

Enligt den här modellen är världsbilden mångdimensionell. Vilken uppfattning vi har om det goda livet, hur vi ser på människan och etik är avgörande för hur vi förhåller oss till andra människor och andra kulturer. Modellen är avsedd som en grund för att ge tankar om relevanta ämnen.

En holistisk modell

Då man utgår från den holistiska fyr-dimensions modellen som Parkkinen & Puukari presenterat är det viktigt att lägga märke till att oberoende av hur specifika frågor än ställs, har de alltid samband med de övriga dimensionerna. Den verkliga karaktären och betydelsen av varje element förstås genom att studera deras samband. Det första steget för att formulera värderingar i den ideella dimensionen är att lösa problem i den sociala, privata och fysiska dimensionen. Några nyckelfrågor då vi lyssnar till personers berättelser är:

- hur erfar personen sin egen personlighet?
- hur berättar hon om sin personliga värld?
- hur relaterar hon till sig själv?
- vad får personen att känna sig hemma?
- vad får henne att känna sig trygg?
- vad innebär det att vara ensam?
- vad är meningen med livet?
- hur tolkar personen död och livet efter döden?¹⁵⁶

Ett annat grepp i utforskande av olika dimensioner av världsbilder presenteras av Brown & Landrum¹⁵⁷ som använder sig av de interkulturella teorierna. Med hjälp av modellen kan man ställa frågor eller iaktta både hur man själv som socialarbetare förhåller sig till olika dimensioner och hur invandraren berättar om sitt förhållande. Är det accepterat att uttrycka känslor i vardaglig kommunikation eller skall man hålla sig till "sak"frågor? Är det mer relevant att samarbetet fungerar eller att man själv uppnår sina utsatta mål? osv.

¹⁵⁶ Parkkinen & Puukari 2005, 133

¹⁵⁷ Brown & Landrum 1995 ref. i Parkkinen & Puukari 2005, 128

Dimensioner på världsbilder	Exempel på världsbilder
Psykobehavioral modalitet	Att göra - Att vara - Att bli
Axiologi (värderingar)	Konkurrens Känslokontroll Direkt verbalt uttryck uttryck Be om hjälp Samarbete Uttrycka känslor Indirekt verbalt uttryck Hålla kulissen
Ethos (vägledande troföreställningar)	Självständighet Individuella rättigheter familjen Jämlikhet Kontroll och dominans hänsynstagande Beroende Ära och skydd av Auktoritet Harmoni och
Epistemologi (hur vi har kunskap)	Kognitiva processer - Affektiva processer - Kognitiva och affektiva processer
Logik (förnuftsmässiga processer)	Endera tänkande - Både och tänkande - Cirkulerande
Ontologi (verklighetens natur)	Objektiv, materiell - Subjektiv, andlig - Andlig & materiell
Tidsuppfattning	Tidsbaserad - Händelsebaserad - Cyklisk
Uppfattning om själv	Individuellt - Utsträckt jag

Figur 6 Olika världsbilder enligt Brown & Landrum

Dessa dimensioner är vanligtvis inlärd under uppväxten och till stor del omedvetna innan man möter människor med andra dimensioner eller reser till andra länder. Eftersom de är omedvetna kan frågorna till en början kännas svåra. Om man inte reder ut de här frågorna kan tillvaron upplevas svårtolkad och till och med kaotisk, olikheterna kan väcka både irritation och frustration.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Illman 2004, 86, 161

Narrativa metoder

Att medvetandegöra världsbilder handlar även om att lyssna till hur och vad människor berättar om sitt liv. I de narrativa teorierna utgår man ifrån att vi alla har berättelser om vem vi är. Berättelserna formar de betydelser och den mening vi ser i livserfarenheter, de är som en lins genom vilken vi betraktar vårt liv. Vi föds till vissa större berättelser om vad det är att vara en människa, berättelser om klass, ras, kön, sexualitet, kroppsformåga osv. och andra berättelser formas genom det som berättas om oss inom vår familj, genom våra erfarenheter i skolan, av våra vänner och vår närmiljö. Då vi växer upp fäster sig berättelserna vid oss och vanligtvis tar en berättelse eller ett tema över och vi börjar tro att vi är den berättelsen och bara den. På det här viset göms det faktum att vi har många berättelser och många dimensioner i vår karaktär. Det narrativa perspektivet handlar om att tydliggöra hur 'den dominerande berättelsen' inte stämmer.¹⁵⁹

Avsikten med det narrativa perspektivet är att få människor att själva engagera sig i hur deras liv skall framskrida. Med hjälp av narrativa metoder kan man stöda människor att handla mot det de anser vara värdefullt. Människors intentioner är viktiga och de är formade av vad människor värderar. Man kan dela in dem i

<u>Intentioner</u>	<u>Värderingar</u>
ändamål	troföreställning
anspråk	principer
mål	förbindande
förhoppning	grundantaganden
drömmar	önskad livsstil

Det narrativa perspektivet handlar om att stanna upp inför det som människor säger. Det handlar om hur vi hör berättelser, det finns alltid andra berättelser i skuggan av en dominerande berättelse som handlar om hur människor vill leva. Människor strävar till att leva så att det tar dem mot ett liv som de anser vara idealiskt. Då vi utforskar dessa berättelser måste vi vara försiktiga med att inte platta till berättelserna med våra moraliska ståndpunkter.

¹⁵⁹ Carey 2006

De narrativa arbetsmetoderna är omfattande och erbjuder även konkreta sätt att gå tillväga¹⁶⁰, men de kräver förberedelse, övning och anpassning innan de kan tas i bruk. En sådan modifierad intervju som jag använde med John under hösten 2006 presenterades i 2.2. En annan intervju som presenterats av Matti Alpolo & Lauri Heikkilä¹⁶¹ anpassade jag till arbetet med Helena. Även den här intervjustommen förkortades så att den andra fasen helt och hållet utelämnades. Historien som intervjun börjar med "Två hundar" är inte heller lämplig i arbete med muslimer utan djuret hund måste bytas ut mot ett annat djur.

En modell för konstruktiva frågor

Slutligen presenterar jag Elsie Franzéns¹⁶² modell. Franzén presenterar konkreta exempel som förtydligar hur vi genom att förhålla oss på olika sätt till människor och deras erfarenheter kan få olika resultat. Hon skiljer åt ett konstruktivt mönster från ett destruktivt mönster i myndigheters bemötande av invandrare. Grunden för det konstruktiva bemötandet är att bemöta invandrare som en individ istället för en kategori där alla invandrare ses som en enhetlig grupp. Det destruktiva mönstret däremot innebär att bemöta invandrare som en kollektiv grupp, de uppfattas alla ha likadana behov och för att integreras behöver de genomgå likadana åtgärder. Nedan kan man se de olika följderna av detta.

¹⁶⁰ se till exempel Russell, Shona & Carey, Maggie 2006 Narratiivisen terapian peruskysymyksiä eller Morgan, Alice 2004 Vad är narrativ terapi?

¹⁶¹ se Bilaga 2

¹⁶² Franzén (1997, 63, 68) följde upp 42 invandrare i Sverige från det att de fått sitt uppehållstillstånd 1992 och tre år framöver. Även en del svenska lärare, socialarbetare och arbetsförmedlare intervjuades.

Figur 7 Modell för två olika myndighetsbemötande av invandrare¹⁶³

I bemötandet av invandrare som ett kollektiv sker en markering mellan vi och dem; en distansering. I distansering finns ett etniskt intresse, invandras bakgrund är inte viktig eftersom den inte är som majoritetsbefolkningen. Då man däremot intresserar sig för den invandrade intresserar man sig för personen och man vill veta vem hon är. Intresset leder till en noggrannare kartläggning och ett närmande. Under kartläggningen kan man ställa frågor som:

Vilka skolor har du gått i - vad betyder det i ditt land?

Vad läser de för ämnen där?

Hur blir man... (yrke)?

Hur brukar det gå till när människor söker arbete i ditt hemland?

¹⁶³ Franzén 1997, 120

Hur tänker du om arbete i Finland?

Vad av det du gjort tror du att du kan ha nytta av?¹⁶⁴

Liknande frågor är avsedda för att gemensamt utforska individuella lösningar istället för att enbart erbjuda åtgärder ämnade för invandrare. Även om åtgärderna kan vara till nytta för många kan de även vara begränsande och lämpar sig inte för alla invandrare.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Franzén 2001, 157

¹⁶⁵ Franzén 2001, 158

5

Samtal med invandrare

I det här kapitlet granskar jag hur vi kan närma oss olika världsbilder genom att analysera de möten med invandrare som tog plats under forskningen. Jag börjar med att presentera invandrarna som jag träffade. För att möjliggöra samtal om världsbilder måste även andra dimensioner i mötet mellan invandrare och socialarbetare beaktas. Om vi betraktar mötet som en process förstår vi att mötet består av olika steg för hur vi framskrider och att denna process erbjuder varierande sätt för hur och när olika ämnen kan föras på tals. Socialt arbete handlar om en lyhördhet för sammanhang och situation, sådana är till exempel deltagarnas roller och maktpositioner, icke-verbala signaler och andra omständigheter som påverkar mötet så som att arbeta med tolk. Det krävs således ett medvetande om vår roll i sammanhanget som socialarbetare likväl som ett medvetande om invandrarens roll hur hon är i kontakt med sociala myndigheter.

Jag gjorde anteckningar över de samtal som fördes med invandrare under forskningen i efterhand och har studerat dem i förhållande till de teorier om världsbilder som jag redogjorde för i föregående kapitel. Det ledde till en kategorisering där jag granskar olika dimensioner eller aspekter av världsbilder. De tre aspekterna som jag valde att belysa är världsbilder och våra handlingar i vardagen, våra värderingar i vårt liv samt vår relation till omvärlden.

Avsikten är inte att fokusera på världsbilder i sig som begrepp, utan att erbjuda tankar om hur vi kan gå till väga för att utforska vad som är viktigt i invandrades liv och för att stöda hennes medvetande om vart hon är på väg i sitt liv. Att arbeta för en mer medveten uppfattning om världen innebär att vi intresserar oss för hela människan och hur hon är i relation till världen. Samtidigt är det bara ett av olika sätt att arbeta i dialog och öka förståelse för den verklighet invandrare lever i och de utmaningar de är ställda inför. Invandrades livssituationer kan lika gärna närmas med andra begrepp eller metoder.

Presentation av dem jag träffade

De första invandrarna som jag träffar är bröderna *John* och *Thomas*, som är hemma från ett land i Centralasien. *Thomas* är 18 år och *John* är 20 år. De har kommit tillsammans med sin lillasyster till Finland under sommaren 2006 och känner inte till det finländska systemet särskilt väl ännu. Föräldrarna är döda och de bor hos sin äldsta bror med familj. *John*, *Thomas* och lillasystern var tvungna att fly från sitt ursprungliga hemland och bodde i ett grannland i några år innan de fick komma via familjeåterföreningsprogrammet till Finland. Jag träffar *John* och *Thomas* allt som allt fyra gånger var under hösten 2006. Jag kallar dem för en sista träff hösten 2007. *John* ringer mig och berättar att han har påbörjat sin yrkesutbildning. Även *Thomas* uteblir från den sista träffen och jag får veta att han har ett arbete han sköter. Båda har flyttat bort från sin storebror.

Tina var följande som valde att delta i forskningen. Hon är 19 år och har också kommit utan föräldrar till Finland. Hennes pappa är död, mamman och *Tinas* mindre syskon bor kvar i Centralafrika med hennes styvfar. *Tina* hinner fylla 18 år två dagar innan hon beviljas uppehållstillstånd på grund av humanitära skäl och har därför inte längre rätt att som myndig ansöka om familjeåterförening för sin mamma och sina småsyskon. Jag träffar *Tina* tre gånger under hösten 2006 och en gång hösten 2007. Vanligtvis då vi träffas klagar *Tina* på huvudvärk, att hon sovit dåligt eller insjuknat i influensa, men hon kommer alltid på utsatt tid och vi använder oftast mer tid än vad som var inbokat. *Tina* är social och pratsam, hennes hälsoproblem har hon gemensamt med flertalet unga som anlänt utan förmyndare för att söka asyl. De tidigare erfarenheterna, att skiljas från sin familj, väntan på svar om asylsökans med dess möjligheter att få söka om familjeåterförening och den osäkra framtiden präglar de här ungdomarnas liv. *Tina* berättar också att det är vanligt att barn bor hemma med sina föräldrar tills de gifter sig, ibland tills de är 27-28 år. *Tina* verkar leva i ett korstryck mellan maktlöshet inför systemet, mammans och småsyskonens förväntningar om att få komma till en bättre tillvaro i Finland och *Tinas* egen längtan att få tillbaka sin familj och få vara barn till sin förälder. Vanligtvis då jag nämner hennes mor eller syskon påminner *Tina* mig om att hon har huvudvärk och sedan byter hon ämne. De frågor *Tina* behöver få hjälp med kräver ett långsiktigt arbete.

Även *Martha* är hemma från ett land i Östafrika. Hon har bott nästan ett år i Finland då vi träffas. Men till skillnad från Tina har hon anlänt tillsammans med sin mor, sina syskon och styvfar. Martha är lite under tjugo år och analfabet. Vi träffas endast två gånger.

Helena har varit längst i Finland och är även äldst, över 50 år. Hon kom tillsammans med sin familj från Mellanöstern till en mindre ort i Finland i mitten av 1990-talet. Nu är barnen vuxna och hon har skilt sig från sin man. Hon har inte besökt sitt ursprungliga hemland sedan emigrationen, familjen hade flytt på grund av mannens behov av skydd. Helena vill klara sig utan tolk och vi träffas allt som allt tre gånger. Hon har lätt för att berätta om sitt liv. Hon hade bott en längre tid i Finland och hade erfarenhet av flera olika socialarbetare, hon var ungefär på det klara med vad hon kunde vänta sig utav våra möten och använde dem själv aktivt. Hon hade redan tidigare uppmanats av socialarbetare att skriva om sitt liv. Vi kommer överens med Helena att jag gör en sammanställning av det som hon berättar för mig som jag sedan skickar hem till henne. En förkortad version är bifogad i Bilaga 3. Jag träffade även en liten grupp kvinnor från Centralasien och en större grupp män från Afrika en gång var.

Eftersom jag ville studera hur världsbilder just i det mångkulturella sociala arbetet kan beaktas skulle samtalen vara så nära det vardagliga sociala arbetet som möjligt. Trots att jag inte hade beslutanderätt eftersträvade jag en växelverkan som inte framhävde en forskande roll utan snarare det sociala arbetets. Jag strävade efter att formulera språket och frågorna så att de skulle kunna tänkas fungera i det praktiska arbetet. Då jag skrev ner samtalen i efterhand insåg jag även hur liten del av växelverkan som återges i det verbala och explicit uttryckta. Största delen av mellanmänskliga möten handlar om icke-verbala handlingar, om de förväntningar som ställs på möten och kontexten för mötet. Därför belyser jag härnäst en del av kontexten och utmaningarna för de möten som tar plats i socialbyråer.

5.1 Processen och sammanhanget för samtal

Då vi som socialarbetare träffar personer som bott en längre tid i Finland eller vuxit upp här har både socialarbetare och klienter ett så kallat gemensamt socialt kunskapsförråd. Till det sociala kunskapsförrådet hör kunskapen om andra människors relevansstruktur, vi vet ungefär vad som är relevant att tala om med vem och i vilka situationer. Då vi går till läkaren till exempel har vi en gemensam uppfattning om vad som är relevant att tala om under besöket.¹⁶⁶ Då man har ett gemensamt socialt kunskapsförråd är man införstådd i hur samtal inleds, vilka ärenden som kan bli aktuella, vilka roller och maktbefogenheter olika myndigheter kan ha samt olika förfaranden, hierarkier och förpliktelser. För invandrare som flyttar till ett nytt samhälle är det sociala kunskapsförrådet mer eller mindre olika vårt. Invandrare kan ha varierande eller ingen erfarenhet alls av sociala myndigheter. I tredje världens länder kan det förekomma att myndigheter förväntar sig gåvor eller mutor. Eller så förväntas det att man skall ha kontakter med någon inom organisationen för att ärendet skall gå framåt. Ofta råder det oklarheter över uppfattningarna om socialarbetares maktbefogenheter och verksamhetsområde, och osäkerheten över den andras relevansstrukturer och sociala kunskapsförråd påverkar mötet på många olika sätt. Det kan å ena sidan leda till stor försiktighet och den invandrade är kanske rädd för att ta upp viktiga frågor. Men det kan även leda till att nästan vad som helst kan bli föremål för diskussion.

Då jag i olika forum berättade om min praktikforskning påvisade ett antal praktiker vad de här omständigheterna kring mötet mellan socialarbetare och invandrare leder till. Flera socialarbetare hävdade att invandrare tenderar att svara så som de tror att myndigheter förväntar sig att de ska svara. Många invandrare kan finna samtalen förvillande. Varför frågar man det man frågar och hur skall man svara på rätt sätt? Vad förväntas av invandrare? Som socialarbetare ställs vi då inför nya utmaningar om vi vill bygga upp en relation till invandraren och nå en förståelse för hennes eller hans livssituation.

¹⁶⁶ Berger & Luckmann 1998, 60

Socialarbetares erfarenheter är betydelsefulla: det är tidvis svårt att nå en förståelse. Oftast är bekymret lika stort hos invandraren. Jag träffade Helena tre gånger och varje gång då vi avslutade mötena uttryckte hon oro över att inte ha blivit förstådd

FS: Så, vi har fått ihop många bra saker här. Hur kändes det?

Helena: Jo då, men jag vet inte om jag svarade rätt. Förstår du vad jag säger?

Helena verkar vara orolig både om hon uppfattat mina frågor så att svaren var knutna till just de frågor jag hade ställt, vilket de inte heller alltid gjorde. Frågorna kunde tolkas på olika sätt och upplevdes kanske som förvirrande. Men hon var också orolig om jag hade förstått det som hon ville berätta. Även i mer all dagliga samtal med Viktor har jag en liknande erfarenhet, efter att vi träffats den tredje gången skrev jag

Viktor var mer avslappnad denna gång, log fler gånger, men samtidigt verkar det vara arbetsamt för honom att föra diskussionen, som om han inte får missa något eller säga något fel? (ant 15.9.2006)

Orsakerna till svårigheter att uppnå dialog med personer som inte känner till majoritetssamhället är många. En del av orsakerna påverkar alla möten på en socialbyrå, andra orsaker får särskild betydelse i det mångkulturella mötet.

Faktorer som påverkar mötet

- Invandrarnas situation som nykomling till ett annat samhälle ställer henne i ett beroendeförhållande. Hon kan vara ovetande om hur samhället fungerar, vilka hennes rättigheter och skyldigheter är, vilka olika institutioner det finns, hur de arbetar osv.¹⁶⁷
- Det finns inbyggda maktpositioner i förhållandet socialarbetare – klient. Socialarbetare representerar majoriteten samt beslutar om utkomststöd. Hur mycket socialarbetare engagerar sig i klientens livssituation kan påverka klientens liv positivt eller negativt.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Danielsson, Högberg, Lundberg & Salguero 2005, 17; Franzén 1997, 19

¹⁶⁸ Danielsson m.fl. 2005, 18; Peavy 1999, 208-209

- Människor har varierande kommunikationsstilar vilket försvårar förståelsen.¹⁶⁹
- Både socialarbetare och/eller invandrare ser etnocentriskt på omvärlden.¹⁷⁰
- Människor har individuella erfarenheter av när och vem man kan lägga sin tillit till. Klienter med flyktningbakgrund vars mänskliga rättigheter blivit kränkta eller invandrare som flyttat från korruperade samhällssystem har erfarenheter som kan förhindra eller försena en förtroendefull relation.
- Den enda möjligheten att fly till ett säkrare land innebär ibland att flyktingen måste överta en falsk identitet, vilket i sin tur medför en rädsla inför de myndigheter man kommer att möta.
- Invandrares bild av socialarbetarrollen stämmer inte överens eller är okänd¹⁷¹.
- Mötet påverkas av tolkens närvaro¹⁷².
- Själva bemötande uppmuntrar inte till dialog.

Växelverkan mellan socialarbetare och invandrare påverkas bland annat av dessa omständigheter. Hur vi förhåller oss och bemöter invandrare blir avgörande för hur relationen utvecklas. Våra handlingar berättar om hur formella – informella, positiva – negativa, vänliga – fientliga, distanserade – nära vi vill att mötet skall vara. En medvetenhet om hur vi inleder och avslutar möten då vi träffar människor från andra länder är särskilt viktig. Vi inte kan förlita oss på att våra handlingar och våra uttryck tolkas så som då vi möter människor som vuxit upp i samma samhälle som vi.¹⁷³ Ett sätt är att med hjälp av kroppen och kroppsspråket visa vår närvaro och fulla uppmärksamhet på klienten, ett slags tydliggörande eller en markering av att vi ser och tar i beaktande den andra. En socialarbetare som verkar ha mycket bråttom, kanhända talar med någon annan samtidigt eller bläddrar i papper

¹⁶⁹ Danielsson m.fl. 2005, 20

¹⁷⁰ Potocky-Tripodi 2002, 131-132

¹⁷¹ Forsander 1994, 33

¹⁷² Nyberg 2000, 281

¹⁷³ Dimpleby & Burton 1997, 124-125

ger ett annat budskap till klienten än den som står eller sitter avslappnat och riktar sin uppmärksamhet till henne. Det här gäller för alla möten men blir speciellt tydliga i möten med invandrare eftersom invandrare vanligtvis har svårare att tolka sin nya omgivning.

Personlig, cirkulerande och indirekt kommunikation

Invandrare kan även använda sig av en kommunikationsstil som vi inte är van vid vilket kan vara rätt så förvirrande de första gångerna. En annorlunda kommunikationsstil kan leda till att socialarbetaren tvivlar på invandrarens avsikter. Invandraren å sin sida kan bli på sin vakt om kommunikationen inte förlöper som hon är van vid. Ofta kompliceras kommunikationen av att vi kan lägga olika betydelser och meningar till olika ord.

Det blir därför väsentligt att fästa uppmärksamhet på vad vi kan avse med våra uttryck och hur vi kan uttrycka oss så enkelt som möjligt. För att försäkra oss om att vi blivit rätt förstådda kan vi be invandraren upprepa det som vi har talat om. För att bli säkra på att vi själva uppfattat rätt ligger det på vårt ansvar att be om förtydliganden. *Hur* vi ber om mer information är avgörande, är det för att vi själva inte förstått eller för att vi anser att invandraren uttrycker sig otydligt? Nyanskillnaden berättar om vår attityd till den andra personen, även om vi ibland trots goda avsikter misstolkas.¹⁷⁴

Då vi träffas med John känner jag igen en slags cirkulerande, indirekt kommunikation, han återgår och upprepar saker under diskussionens gång som vi tidigare talat om. Jag upplever det som om han vill vara speciellt hövlig men även att han håller en ständig distans. En cirkulerande kommunikation kan ha positiva sidor om de hjälper att bekräfta att det man tidigare talat om förstås på rätt sätt. Men det väsentliga i en sådan kommunikation är att man framhäver den goda relationen. I många samhällen har de mellanmänskliga relationerna större betydelse än de saker som man diskuterar. Det kan i fall då det uppstår meningsskiljaktigheter därför vara svårt att få veta vad det egentligen rör sig om. I exemplet nedan kan vi lägga märke till att John inte svarar på min sakfråga, utan snarare svarar på om det är lämpligt att vi för en sådan diskussion.

¹⁷⁴ Finlay & Reynolds 1987, 74; Clark 2006

FS: Det sägs att den första tiden är lättare då man flyttar till ett nytt land, hur har det varit för dig, har det varit tungt eller med nyfikenhet?

John: Av alla saker som vi sett så kan ni nog fråga oss

Vilka de underliggande intentionerna med budskapet egentligen var känner jag inte till. Det kan hända att John egentligen avsåg att säga att det inte är lämpligt att diskutera saken, att det är svårt för honom att diskutera saken och att vi borde övergå till att tala om något annat. John svarar också med ett *vi* istället för jag. I holistiska samhällen som John kommer ifrån är det naturligt att man tänker utifrån ett kollektiv istället för individualistiskt. Jaget kan identifieras som en fortsättning på andras jag. Andra i referensgruppen kommer därför att ha en stor betydelse.¹⁷⁵

I sådana här situationer blir det viktigt att följa med i hurdan riktning samtalet verkar utveckla sig för att få mer vetskap om den andras budskap.¹⁷⁶ Jag försöker allt emellan kontrollera om mina frågor är passande genom att direkt fråga: "Är det okej att ställa en sådan fråga?" eller tillägga "du måste inte svara". Frågorna och kommentarerna väcker säkert undran eftersom personer från holistiska länder också är uppvuxna i ett mer hierarkiskt och auktoritärt samhälle än vad Finland anses vara.

Etnocentrism

Ett etnocentriskt synsätt ökar givetvis möjligheterna till missförstånd och vi borde därför sträva efter att i varje möte lära oss något om den andra¹⁷⁷. Många gånger kan vi vara omedvetna om hur starkt de egna värderingarna och den egna synen på världen styr handling och tolkning av andra. Det är inte heller ovanligt att vi utgår från ett universalistiskt perspektiv. Olika grader av etnocentrism har av Milton Bennett¹⁷⁸ beskrivits som förnekan, försvar och minimalisering. Ett förnekande av andra kulturer innebär en oförmåga att tolka kulturella olikheter. Man isolerar sig från det som upplevs

¹⁷⁵ Ahmadi 1998, 59

¹⁷⁶ jmf Clark 2006, den fjärde kompetensen att kreativt förhandla oss fram trots olika sätt att kommunicera

¹⁷⁷ jmf Clark 2006

¹⁷⁸ Bennett, 1993, 1998

som annorlunda, använder sig av stereotypier och förmår medvetet exploatera andra. Även personer i försvars stadiet ser också den egna kulturen som den högst utvecklade, men det motsatta kan också inträffa; man börjar värdera en annan kultur som bättre och överger sin egen kultur.¹⁷⁹

De etnocentriska nivåerna

- I) Förnekan
 - Isolering
 - Separation
- II) Försvar
 - Negligering
 - Överlägsenhet
 - Omvänd (att "go native")
- III) Minimalisering
 - Fysisk universalism
 - Gränsöverskridande universalism

Figur 8 Del av Bennetts skala för utveckling av interkulturell förståelse¹⁸⁰

Det universalistiska perspektivet hör alltså till den etnocentriska nivån och kallas av Bennett för minimalisering. Man anser att alla har likadana fysiska behov och är sist och slutligen likadana. Vanligtvis accepterar man ytliga kulturella olikheter som annorlunda matvanor och sociala normer, men man utgår från att människor i andra kulturer har samma värderingar och mål i livet som en själv. Till exempel antar man att alla människor strävar efter individuell frihet och öppenhet, det vill säga de västerländska idealen och anser att smältdegelpolitiken bidrar till jämlikhet.¹⁸¹

Tolkens inflytande

Något som också påverkar mötet är tolkens närvaro och kommunikation med hjälp av tolk. Ett vanligt förhållningssätt till att arbeta med tolk är att se tolken enbart som ett verktyg som underlättar kommunikationen. En professionell tolk förhåller sig neutralt till de ärenden som behandlas och

¹⁷⁹ Bennett 1993, 30; 1998, 26-27.

¹⁸⁰ Bennett (1993, 30) har delat in etnocentriska stadier på en skala vilka kan ge uttryck för skeden i en utvecklingsprocess.

¹⁸¹ Bennett 1993, 42; 1998, 27.

hennes uppgift är enbart att översätta. Tolken skall även fungera som en "kulturell" tolk. Det innebär att översättningar som sådan inte får någon innebörd om de inte sätts in i sitt kulturella sammanhang.¹⁸² De här professionella ramarna betyder dock inte att vi inte tar i beaktande tolken som en människa i mötet. Att bemöta tolken som en medmänniska i mötet kan stärka tilliten sinsemellan och underlätta det gemensamma arbetet med invandraren, samtidigt som vi inte skall vara för kamratliga med tolken så att hon inte riskerar sin trovärdighet inför klienten. För tolkens trovärdighet inför klienten skall vi inte agera för kamratligt. Men vi kan visa att tolkens uppgift är väsentlig och minimalisera risken för att tolken förlorar sitt ansikte inför klienten. Mötet kan även påverkas av sådana sociala regler som råder i de samhällen invandraren och tolken kommer ifrån. Sådana regler är till exempel en markering, distans och respekt mellan män och kvinnor eller yngre män och äldre män.¹⁸³ De här outtalade sociala reglerna påverkar vad eller hur olika ämnen kan diskuteras.

Tolkarna kan många gånger själva vara invandrare och ofta med flyktingbakgrund. Trots att tolkningen är professionell kan det innebära att tolken berörs av det som sker under möten på olika sätt.¹⁸⁴ Då vi hade avslutat träffen med en grupp kvinnor från Centralasien berättar tolken, som kom från samma land om hur hon själv upplevt förtrycket kvinnorna hade beskrivit. Hon har blivit slagen och misshandlad, hon har sett avrättningar och varit tvungen att stiga över döda kroppar då de flydde. Då hon hade börjat sitt arbete som tolk återväcktes minnena och det hände att hon började gråta då hon skulle tolka klienters tidigare erfarenheter från ursprungslandet. "Men det gick ju inte för sig", säger hon. Det hur tolken är med i mötet, med sina egna tankar och erfarenheter avspeglas alltid i växelverkan och det skulle vara orimligt att tänka sig att det inte skulle vara så. Under vår gruppträff hade jag lagt märke till hur tolken med ett leende översatt sådana delar av samtal som hade berört död och svåra upplevelser, kanske som en försvarsmekanism för att klara sin uppgift.

¹⁸² Hjelmkog 1984, 172-173

¹⁸³ Herlitz 2007, 69

¹⁸⁴ Rauta 2005, 104; Nyberg 2000, 300

En sista synpunkt som under den här forskningen blev tydlig var att tolkanvändningen kräver en omvärdering av hur olika metoder i socialt arbete går att använda. Eftersom socialt arbete handlar om att arbeta med människor i interaktion fokuserar även många metoder på interaktionen. För tolkanvändaren blir sådana nyanser och variationer i interaktionen otydliga vilket kräver andra lösningar. Ett exempel är externaliseringen av problem som används inom det narrativa perspektivet¹⁸⁵. Med externalisering av problem avses att placera problemen utanför personen genom att namnge det med ett substantiv som personen ifråga känner som beskrivande för problemet. På så vis förflyttas perspektivet från att se människor som problem till att se problemen som problem. Då problemen inte längre ses som en del av människan kan hon få utrymme och kraft för att ta itu med problemet. I praktiken går det till så att vi istället för att fråga till exempel:

När har du blivit deprimerad? ställer frågor som
När har Depressionen fått tag i dig? eller
När har Depressionen kommit in i ditt liv?¹⁸⁶

Den här nyansskillnaden kan vara svår att uppfatta för tolken om vi inte uttryckligen ber henne fästa uppmärksamhet i ordvalen då hon översätter och förklarar varför det är viktigt. Om metoderna klargörs och förklaras öppet både för tolken och invandrarna kan de bli mer effektiva, invandrare behöver inte oroa sig varför vi ställer de frågor vi gör, åtminstone inte i lika stor grad. Om det är möjligt kan vi också förbereda tolken innan mötet börjar¹⁸⁷ men mer vanligt för socialt arbete är att samtalen och metoderna anpassas till den situation som uppstår i mötet.

5.2 Det situationsbundna samtalet

Då vi nu tagit i beaktande sammanhanget i bemärkelse av icke-verbala faktorer, maktpositioner och tolkanvändning behöver vi även vara lyhörda för sammanhanget då vi tar i bruk olika modeller. Frågor som berör världsbilder kan inte ställas när som helst, modeller måste alltid anpassas till

¹⁸⁵ Morgan 2004

¹⁸⁶ Morgan 2004, 26, 33

¹⁸⁷ Rauta 2005, 103

situationen. För det första krävs en relation och ett ömsesidigt förtroende, som vi får se i mötet med Martha nedan. Klienter behöver också få veta varför frågorna ställs. Dessutom måste frågorna ställas så att de inte enbart blir en bekräftelse på olikhet. Det som är olikt har betydelse då vi behöver förstå den andras verklighet bättre, men att likväl upptäcka gemensamma uppfattningar kan ha större betydelse för människor. Ämnen som knyter oss människor samman och en önskan om att vara delaktiga i ett större sammanhang är livsviktiga. Hur riktar vi då vårt intresse och hur ställer vi frågor så att det inte får denna motsatta effekt?

Beroende av sammanhanget och hurdana frågor vi ställer väcks olika reaktioner och ger olika svar. Under ett diskussionstillfälle med ämnet kvinnors liv och kvinnoroller med en grupp kvinnor från Centralasien hade jag för avsikt att jämföra och studera olikheter och likheter. Kvinnorna själva framhävde ganska snart det som var gemensamt trots att traditionerna, religionen och klimatet i Centralasien skiljer sig väsentligt från det finländska.

Kvinna 1: Jo det är likadant i [vårt land], kvinnorna måste delta i arbetet. Det var tungt arbete och man har många barn, jag hade åtta barn. Men kvinnorna skötte barn och hushåll, männen skötte det tyngsta arbetet.

Då jag däremot under ett annat tillfälle diskuterar med Tina om hennes vardag är det olikheter som får betydelse. Hon berättar att en av hennes nuvarande väninnor skall gifta sig det inkommande veckoslutet och jag frågar henne om det.

FS: Är bröllopen likadana som finska bröllop männe?

Tina: De är säkert annorlunda. Först far mannen till brudens föräldrar för att be om hennes hand. På bröllopsdagen träffas brudparet och föräldrarna först, skålar och sedan tar man bröllopsfotografierna. Sedan går man fram till altaret tillsammans. Efter vigseln förflyttas festen till en annan lokal.

Här lyfter Tina fram att sederna är olika, trots att det finns många likheter. Tina reflekterar överlag rätt så mycket över vad som skiljer Finland från det land hon kommer ifrån under våra samtal.

Jag har under ett informationstillfälle om utkomststöd för en grupp invandrare från Afrika beskrivit hur vårt samhällssystem bland annat präglas av tidsbaserade snarare än händelsebaserade förlopp. Jag frågade gruppen om de hade funderat över hur systemet kan fungera som det gör och en av dem svarade:

”Vi har inte tidigare hört om den här saken. Nu tar vi den till oss och begrundar den.”

Jag hade tänkt mig att frågor om det tidigare livet innan invandringen och speciellt frågor angående barndomen skulle vara lätta att ställa. Myndigheter som bemöter invandrare har ofta kritiserats för att inte ta i beaktande invandrares tidigare erfarenheter och kunskaper utan bemöter invandrare som om livet började först då de anlände till Finland. Men frågorna om livet innan invandringen kan även misstolkas. Jag träffar Martha en gång då vi går igenom hennes integrationsplan och den andra gången då vi talar om hennes liv i Afrika. Jag inleder med att ställa frågor som jag hade tänkt skulle föra oss i vår tankevärld till hennes födelseort. Jag frågar vem som hör till hennes familj, hur hon bodde som barn och vad hon gjorde och hon berättar följande.

Martha är det mellersta barnet av tre syskon. Hon föddes i en by men växte upp i storstaden. Familjen bestod av mamma, hennes två syskon, farbror och farbrors fem barn. Marthas pappa dog då hon var liten, men det fick hon veta först då hon var äldre. Hon hade vuxit upp i tron om att hennes farbror var hennes far. Martha vet ingenting om sin biologiska pappa. Farbrors fru är också död.

Då vi kommit så här långt reser sig Martha plötsligt upp och säger:

– Det här är som ett förhör!

Jag ber om ursäkt, säger att det inte är min mening. Jag ber henne berätta om livet mer konkret, vad man gör på dagarna, istället för att fråga så mycket efter personer och platser.

Martha kommer inte till det tredje mötet. Hur upplevde Martha situationen? Vilka tankar väckte frågorna? Kanhända minnen av traumatiska upplevelser eller så minnen av den stressfyllda tiden innan hon fått veta om hon beviljas uppehållstillstånd. En livsavgörande överlevnadsstrategi för flyktingar är att kunna berätta en tillräckligt övertygande historia för att ha största möjliga chans till uppehållstillstånd i ett tredje land. Upplevelser av brott i mänskliga rättigheter är inte alltid tillräckligt utan de måste även presenteras på ett övertygande sätt.¹⁸⁸

Balansgången mellan lyssnande och minnen som kan väckas är svår. Det är omöjligt att veta vad som kan aktiveras genom våra frågor och vårt beteende.¹⁸⁹ Då vi ställer frågor angående tidigare erfarenheter som är förknippade med kriser måste vi därför respektera personers gränser för självbevarande och vara medvetna om våra egna motiv. Varför vill vi veta det vi frågar om? Enbar nyfikenhet hjälper inte en person som varit eller lever under stor stress och upplevt brott i de mänskliga rättigheterna.¹⁹⁰ Enligt de narrativa teorierna skall man inte heller be människor gå tillbaka och återuppleva den eller de traumatiska händelserna eftersom det skulle innebära en ny traumatisering. I diskussioner är det därför väsentligt att människor ges en möjlighet att inta en annan position till händelserna. Det kan göras genom att hjälpa människor att komma ihåg hur de motarbetat händelserna så att de inte längre känner sig hjälplösa, passiva och medskyldiga. Alla motreaktioner är inte så tydliga. Även personens tankar som "det här är fel" kan vara en motreaktion.

Hur och när vi tar upp olika ämnen för diskussion har således betydelse för hur samtalet kommer att fortlöpa men även invandrares egna förväntningar och livssituation påverkar samtalet. De kvinnor som deltog i en gruppdiskussion som jag hade ordnat berättar om hur situationen i det land de lämnat påverkar dem dagligen på många sätt.

¹⁸⁸ Knudsen 1990, 125

¹⁸⁹ Danielsson m.fl. 2005, 23

¹⁹⁰ Finlay & Reynolds 1987, 81

FS: Men hur är det i [ert land], jag har förstått att kvinnor hade mer rättigheter tidigare? Stämmer det?

Kvinna 2: Jo, det var under kommunismen, då skulle alla skolas, både kvinnor och män, äldre och yngre. Men sedan slutade det, vi vet inte varför. Så är det stor skillnad mellan stad och landsbygd. Jag har till exempel varit uppe i norr. Där fanns människor som inte kunde läsa och skriva. De visste inte ens vem [vår] president var. Då lite mäktigare män, som inte egentligen hade någon politisk makt, sa att de var borgmästare eller president så trodde folket. Allting är kaotiskt i [vårt land]. Flickor försöker man hindra att gå till skolan. Då mina släktingar ringer till mig frågar de alltid om barnen får gå i skola här. Det delas ut lappar till barnen att skolan inte är ansvarig för barnen då de kommer till skolan, att de går i skolan på egen risk. Min systers man dog för en fyrtio dagar sedan i en explosion vid skolan. Det var en [från annat land] som hade satt sin rock full med dynamit och sprängde sig själv. Och min systers man dog där, nu har barnen inte gått till skolan sedan det. Vårt land är i kaos, man kan inte gå ut, men man måste ju.

S: Fastän ni är här så är de här sakerna säkert ständigt närvarande i era tankar?

Kvinna 2: Ja, man är orolig hela tiden för det som händer där.

Den största delen av diskussionen använde kvinnorna för att berätta om liknande upplevelser. För flyktingar är den här situationen vardag, oroligheterna i ursprungslandet och oron för de närmaste är ständigt närvarande. Händelserna får en dominerande och överväldigande plats i livsberättelsen, något som även Bravo Landström & Broström¹⁹¹ berättar om i sitt arbete med en grupp kurder. Förutom att den här dominerande berättelsen¹⁹² verkar hålla diskussionen fångad vid ämnet påverkade även kvinnornas förväntningar själva diskussionen. Då vi avslutade träffen kom de outtalade förväntningar på diskussionstillfället fram.

¹⁹¹ Bravo Landström & Broström 2004

¹⁹² Morgan 2004, 15-16

FS: *Om vi börjar avsluta så småningom, hur känns det nu?*

Kvinnor 2: *Det är okej. Vad var avsikten med det här, kommer du att berätta om det här för några andra myndigheter eller någon annanstans?*

FS: *Det vet jag inte ännu, det beror på er, vad säger ni, borde man tala om de här sakerna?*

Kvinnor 1: *Nog kan ni berätta, det är ett problem med den här B-statusen, människor kommer hit men sen får de inte jobba eller FPA kort eller ingenting. Det medför mycket problem till människor.*

Även om jag träffade kvinnorna bara en gång fanns det någonting gemensamt med vad Bravo Landström & Broström berättar då de arbetade med den kurdiska gruppen under en längre tid och vad jag tidigare har fått erfara i mitt arbete med flyktingar. De skriver:

"Gång på gång uttryckte gruppen känslor av sorg, oro, vrede, rädsla och övergivenhet. Flera gånger framfördes 'ingen hjälper oss', 'vi kan inte göra någonting åt vår situation', 'vi kan inte ens försvara oss själva', 'vi tolkar det som att Sverige inte är intresserade av våra frågor'."¹⁹³

Det visade sig att invandrarna i citatet hade starka förhoppningar till att gruppledarna skulle vara lösningen på deras problem. En kvinna sade "Ni kan publicera vad vi har sagt i tidningar, annars pratar vi inte mer."

För Helena har berättelsen om livet med sin våldsamma man dominerat hennes livsberättelse och det verkar svårt att återkalla hur livet var innan. Jag får ställa många frågor angående livet i det land hon föddes och om minnen förknippade till barndomen. Men då Helena berättar om livet med sin man rinner orden fram av sig själv. Om sitt liv säger hon:

"Mitt liv har varit dåligt, den bästa tiden mellan 15 och 50 har varit dåligt, nu har jag det bra, men det är tråkigt, livet är tråkigt, jag har inget att göra."

¹⁹³ Bravo Landström & Broström 2004, 81

För att locka fram andra berättelser i Helenas liv bestämde jag mig för att försöka använda en intervju metod som Matti Alpola & Lauri Heikkilä¹⁹⁴ modifierat ur de narrativa teorierna. Grundidén är att försöka få den intervjuade att göra ett val mellan "de goda" berättelserna och "de onda" berättelserna. Under intervjuens gång kan det vara nödvändigt att påminna om att i den här övningen letar man efter de goda minnena. Det är lättare att komma ihåg problemen, såsom även här i Helenas berättelse till en början. Intervjun skall därför inte användas med djupt deprimerade personer som behöver bli hjälpta i den verkliga situation de lever i. Jag formade intervjun till Helenas livssituation.

FS: Kan du säga vad som är det bästa hos din familj, med dina barn?

Helena: Jag vet inte, de är båda, flickan och pojken, de är bra men de är annorlunda. Min dotter, hon är ibland glad och ibland arg.

FS: Har hon temperament?

Helena: Jo det är visst så, jag vet inte, ibland kan jag tala med henne men ibland då jag frågar blir hon arg och säger varför frågar du hela tiden. Tidigare var hon så duktig i skolan, men sedan då vi flyttat till Finland blev det problem.

FS: Hur gammal var hon då ni flyttade?

Helena: Elva år. Hon blev påverkad av sin kompis som inte brydde sig om skolan. Vi blev oroliga och talade med rektorn och han sa att det nog är så att de inte alltid är i skolan. Sedan sa vår dotter att vi ska flytta till Helsingfors, att det är bättre. Vi flyttade och hon började här. Men det gick bara några veckor och sedan var det samma sak. Hon sa att då hon talade så skrattade de andra åt henne. Vi talade med rektorn men hon kunde inte göra någonting. Så hon slutade gymnasiet. Men sedan sa hon en dag, mamma, du pratar alltid om skolan. Jag ska börja i ... (söker efter namnet) det tog tre år och nu är hon klar. Och hon skall gifta sig till sommaren.

FS: Och hur är det med din son?

Helena: Jo, det är bra. Han är bra. Han tycker om sin pappa, han talar mycket med sin pappa. Men han är snäll med sin flickvän. De har hyrt ett egnahemshus med fem rum och trädgård.

¹⁹⁴ Alpolas & Heikkiläs ursprungliga intervju finns i Bilaga 1

FS: Vad tycker du om att göra?
Helena: Jag tycker om att laga mat, baka olika bröd och kex, jag städar lite och läser lite.
FS: Vad tycker du är vackert?
Helena: Naturen
FS: Är det någon speciellt, skogen, havet, berget eller?
Helena: Allt, blommorna
FS: Har du mycket blommor hemma kanske?
Helena: Ja på sommaren har jag lite på balkongen
FS: Vilken är en händelse som är mycket viktig för dig som du inte skulle vilja byta?
Helena: Jag fick tvillingar. Jag tycker mycket om tvillingar, jag väntade barn och så sa doktorn du väntar två barn. Nej sa jag det är bara ett. Jag ser två barn i din mage. Jag fick två flickor.
[...]
FS: Vad har man sagt att du har gjort bra?
Helena: Då jag var i skolan, det var 40, 38 – 40 flickor ibland. Jag tyckte om flickorna mycket.
FS: Du jobbade länge som lärare?
Helena: Över tjugo år.
FS: Vilken egenskap tycker du själv att är viktig för dig själv?
Helena: Att leva rätt, att tala rätt och att behandla rätt.

Övningen var utmanande men gick att genomföra. Helena tolkar genast min första fråga annorlunda än vad jag hade avsett. Det är inte heller lätt att hitta de positiva områdena, men hon lyckas nog och då vi avslutar tycker jag att Helena verkar ljusare till sinnet.

Människor kan ha många områden i livet som behöver klargöras där ett medvetande om olika världsbilder enbart är ett medel till att förstå den andras verklighet. Olika uppfattningar om världen är inte intressanta i sig utan berättar om människors livssituationer och de problem de försöker handskas med. Därför kan vi genom att uppmärksamma världsbilder stöda människor i att även själva bli mer medvetna om sin livssituation, sina resurser och värderingar.

5.3 Tre aspekter av världsbilder i samtalen

Direkta frågor om världsbilder är för de flesta människor för abstrakta och breda. Hur frågar man om världsbilder så att de har större samband med det praktiska men ändå berättar något om hur personen uppfattar sin omvärld? Då jag träffade invandrare tog jag hjälp av de frågor¹⁹⁵ jag hade samlat och de olika modellerna, men det var inte frågorna som hjälpte mig utan att i efterhand stanna upp och reflektera över det som invandrare berättar. Jag har kategoriserat delar av samtalen enligt tre aspekter av världsbilder: världsbilder som en del av våra vardagliga handlingar, våra värderingar och hur vi är i relation till världen.

5.3.1 Världsbilder och våra vardagliga handlingar

Den första är till sin natur nära de kunskaper som vi behöver i vardagen för att utan stora kraftansträngningar kunna fungera, göra oss förstådda och tolka vår omgivning. De flesta av frågorna som belyste det här hade samband med de interkulturella teorierna och den modell som Brown & Landrum presenterar¹⁹⁶. I olika samhällen existerar olika outtalade regler för socialt umgänge, hur vi ser på tiden och förhåller oss till existensen. Att de vardagliga handlingarna får annorlunda innebörd i ett annat samhälle är en av orsakerna till invandringens kriser. Sådana alldagliga handlingar som hör till vardagen och olika regler för den sociala samverkan är något som invandrare lär sig genom erfarenhet och misstag under en längre tids vistelse i majoritetssamhället. En vardaglig handling är hälsningen. I olika samhällen existerar olika regler för hur, när och vem som hälsar på vem. Vi talar om hälsandet med John och han berättar:

John: Enligt religion och kultur måste man vara på god fot med sina grannar. En del grannar är bättre än andra grannar, det beror på grannarna. Några gånger i veckan skall man höra sig för om hur grannarna har det, om allt är bra, om de behöver hjälp så ska man gå och hjälpa.

¹⁹⁵ några exempel finns samlade i Bilaga 1

¹⁹⁶ Brown & Landrum 1995 ref i Parkkinen & Puukari 2005, 128. Här presenterad i Figur 6.

Kontakterna i grannskapet i holistiska länder skiljer sig väsentligt från individualistiska länders. Helena som bott här över tio år berättar hur hon upplever grannarna och hur man hälsar på varandra.

FS: Hur är det till exempel med att hälsa i det land du kommer ifrån, det är kanske lite olika?

Helena: Jo, här hälsar ingen. I [mitt hemland] hälsar alla grannar på varandra och på eftermiddagen kan man samlas för att prata. En del sitter och arbetar med något handarbete eller något, men man är tillsammans. Men här, alla mina grannar känner mig, jag säger hej åt alla men de svarar inte. De tycker inte om invandrare.

FS: Hmm, det kan väl hända att någon inte tycker om, men det är också så att folk inte hälsar så mycket. Inte heller i mitt hus hälsar alla på varandra. Sedan är det skillnad mellan hur man gör i stan och på landet.

Helena: Jo [det ställe] jag först bodde på, där var bättre och alltid när jag åker dit far jag och hälsar på alla. Det är skillnad

FS: Jo, det är annorlunda. Du vet, i Finland är det många som har en lägenhet i staden och sedan ett litet hus på landet. Det har jag med...

Helena: Har du?

FS: Ja och där hälsar alla på varandra och pratar. Men hur är det i [ditt ursprungsland], är det någon skillnad till exempel vem som hälsar först? Måste mannen hälsa först eller den som är äldre eller spelar det inte någon roll?

Helena: Nej, det är ingen skillnad. Det är som i Finland. Och pojkar och flickor är tillsammans, nuförtiden när [den nuvarande makthavaren] är där har det bestämts att det inte ska vara så, men människorna gör som dom vill ändå.

Helena lyfter fram andra aspekter än olikheterna mellan sederna, nämligen hur det är att leva som minoritet i Finland. Att en del av finländare inte

hälsar på sina grannar är inte ovanligt, många finländare vill hellre hålla distans till andra. Men forskningen visar även på ett attitydklimat i Finland där en del av finländare ställer sig negativt och med stor sannolikhet låter bli att hälsa på grannar med invandrarbakgrund av den här orsaken. Att leva i ett sådant attitydklimat påverkar både den egna identiteten¹⁹⁷ och hur man tolkar omgivningen. Så här berättar Helena hur hon blev bemött och upplevde bemötandet på socialbyrån:

Tidigare hade jag en bra socialarbetare på området. Hon hade varit i Sverige och var den enda av dem som kunde svenska. Men sen slutade hon och sa att jag skulle gå till en annan byrå. Men jag förstod inte. Efter några månader gick jag tillbaka men de talade inte till mig, de hatade mig. Sedan gick jag till arbetskraftsbyrån och därifrån ringde en kvinna och frågade var jag kunde få min socialservice.

Helena blir ytterligare marginaliserad bland en redan marginaliserad grupp människor som söker hjälp från sociala myndigheter. Att höra till minoriteter innebär att det finns en ständig maktrelation mellan majoritetsbefolkningen och minoritetsbefolkningen.¹⁹⁸ Det här är något som vi som socialarbetare kunde ta i beaktande och utveckla långt mer.

Världsbilder byggs även upp av saker som för oss är vardagliga och triviala, som till exempel att vi i Finland firar namnsdagskaffe eller hur barns lossnade tänder hämtas av tandfén. Även om de inte är fokus för klientsamtal kan de vara väsentliga för att bygga upp ett utbyte av erfarenheter och skapa ömsesidighet. Med Tomas aktualiserades som jag uppfattade det den annorlunda pedagogiken.

FS: Om det föregående mötet, var det något som blev oklart eller något som du vill fråga om?

Thomas: Jag är orolig för hur vi skall klara oss i skolan, alla andra där talar redan finska, de har varit så länge. De är bara där för sina FPA¹⁹⁹ pengar och har varit här länge redan i Finland, men jag tror

¹⁹⁷ Rastas 2002, 15

¹⁹⁸ Parkkinen & Puukari 2005, 125

¹⁹⁹ integrationsbidraget som utbetalas av Folkpensionsanstalten

inte läraren förstår att vi nyss har kommit till landet. Att vi inte kan tala ännu. Gruppen är nog annars bra.

FS: Kräver läraren för mycket tycker du?

Thomas: Ja

Då jag fortsätter diskussionen med Thomas valde jag att ta fasta på hur han upplever undervisningen som vad jag förstår är en ny situation för honom. Läraren kräver aktivitet under lektionen, troligtvis en medvetet pedagogisk handling. Men för personer som kommer från holistiska samhällen där distansen mellan auktoriteter och samhällsmedlemmar vanligtvis är stor är en sådan aktivitet främmande. I samhällen med stor maktdistans bör eleverna ha stor respekt till lärare och lärare ses som "gurun" medan det i samhällen med låg maktdistans existerar en mer elevcentrerad inställning och eleverna förväntas vara aktiva och ta initiativ.²⁰⁰

Det finns alltid flera stigar att följa i samtal med klienter, här valde jag att ta fasta på olika sätt att se på undervisningen. Samtalet kunde också ha förts mot en utforskning av vad Thomas tycker är bra eller dåligt i undervisning och lärandet. Då kunde vi kanske ha fått veta något mer om Thomas värderingar eller hans relation till skolvärlden.

Jag provade med att ställa flera frågor om kulturen, men frågorna förblev lösryckta och fick inget sammanhang. En av orsakerna är att det kulturella i sig inte berättar så mycket för oss. Det är först i relation till något som kulturen får betydelse.²⁰¹ Då kulturella bakgrundsfaktorer däremot utreds som en del av att försöka förstå motiv och handling kan de få mer betydelse. Kulturella perspektiv kan både förklara handling och sätt att tänka, men kan också utgöra hinder för att se bakomliggande orsaker. Kulturen kan vara ett uttryck för att förklara det som människor anser vara viktigt i sina liv. Till exempel är flickebarns deltagande i hushållsarbetet i de flesta holistiska länder viktigt, eftersom det holistiska systemet bygger på att individerna har en livsuppgift via sina roller i de sociala nätverken. Det är viktigt till exempel att i första hand vara mor eller far. I individualistiska system är det däremot

²⁰⁰ Hofstede 1991, 47-48.

²⁰¹ Agar 2006, 5

viktigt att man har en uppgift via yrkeslivet.²⁰² Kulturen ger inte nödvändigtvis svar på varför en person handlar eller tänker som hon gör, men med hjälp av frågor angående kultur kan vi närma oss det som hon anser vara viktigt i sitt liv.

5.3.2 Våra värderingar

Ett annat sätt att uppmärksamma olika världsbilder är att försöka klargöra olika värderingar. Våra värderingar i livet berättar för oss om vad som är rätt och vad som är fel samtidigt som de kan begränsa det som vi kanhända önskar, till exempel "du ska inte hava lust till din nästas hustru". Värderingar ses ofta som det som är acceptabelt i ett samhälle och är en del av traditionerna och världsbilden.²⁰³ Att vara medveten om eller granska sina värderingar är inte en självklarhet och många människor kan ha svårt att reda ut sina egna värderingar.²⁰⁴ Reflektioner över våra värderingar kan vara både förvirrande och motsägelsefulla. Vi behöver ta distans för att reflektera över och urskilja de olika värderingarna. Reflektionerna riktar sig alltid både till våra handlingar och det som vi anser vara gott eller ont. Trots att reflektionen innebär en dialog med vårt inre syns de i våra handlingar och är förknippade med vår sociala omgivning.²⁰⁵ Att komma underfund med sina egna värderingar kan innebära att vi hittar nya krafter för att lösa konflikter i livet²⁰⁶.

Det narrativa perspektivet erbjuder flera verktyg för att närma sig värderingar²⁰⁷. Eftersom värderingar reflekteras i handlingar är ett sätt att utforska vad klienter berättar om för handlingar. John har talat en hel del om sina egna studier och frågat om olika alternativ till studiemöjligheter i Finland. Jag försöker ta fasta på det här.

FS: Det verkar som om studierna skulle vara viktiga för dig. Berättar det om din värdevärld?

²⁰² Anis 2005, 8-10, Ahmadi 1998, 62. 65

²⁰³ Airaksinen 1994, 25

²⁰⁴ Parkkinen & Puukari 2005, 131

²⁰⁵ Airaksinen 1994, 16, 22

²⁰⁶ Parkkinen & Puukari 2005, 131

²⁰⁷ exempel på narrativa frågor presenteras i Figur 1 och i Bilaga 2

Tolken frågar: Vad?

FS: Berättar det om vad du värderar i livet?

John: hmm

Liknande frågor hjälper till att medvetandegöra det som är viktigt eller mindre viktigt i livet, men jag upptäckte senare att frågan var kulturellt klumpig. Risken med frågor som direkt framhäver de individuella värderingarna är att de kan upplevas alldeles för personliga. John svarade inte på frågan och en stund senare vrider han sig på stolen och grimaserar. Att vara uppvuxen i ett holistiskt samhälle innebär att gruppens betydelse och ändamål är viktigare än den enskilda individens.²⁰⁸ Metoder i socialt arbete som framhäver det individualistiska är inte bara förbryllande utan kan väcka negativa känslor hos invandraren.²⁰⁹ Lämpligare frågeställning till John kunde ha varit att syfta på den kulturella bakgrunden, familjen eller ursprungslandet:

"Berättar det om vad man värderar i din kultur/i er familj/i ert land?"

Då jag träffade både John och Thomas den sista gången strävade jag till att lyfta fram invandringen som en process med olika kriser. Bakgrunden till kriserna är en kombination av flera orsaker, men en av dem kan vara en konflikt mellan de personliga värderingarna och majoritetsbefolkningens värderingar.²¹⁰ Thomas hade redan innan han kommit till Finland bott i ett av sitt hemlands grannländer. Han kom inte ihåg att livet skulle ha förändrats så mycket då, han fortsatte att gå i skola i grannlandet, bodde och umgicks tillsammans med sina landsmän.

FS: Jag tänkte fråga, du har ju flyttat från ett land till ett annat redan en gång. Kommer du ihåg vad som var speciellt annorlunda då du flyttade till Finland?

Thomas: Allt. Hur människor pratar och klär sig.

FS: Säkert är kvinnors ställning annorlunda?

²⁰⁸ Ahmadi 1998, 64

²⁰⁹ Peavy 1999, 221

²¹⁰ Ahmadi 1998, 58

Thomas: Jo.

FS: Var det något som var speciellt hemskt eller märkvärdigt?

Thomas: Den första saken som jag inte tyckte om var mina landsmän. De har ändrat kläder och kultur.

FS: Att man övertagit västerländsk stil?

Thomas: Då man kommer hit glömmet man hur det är, man borde komma ihåg och inte ändra sig, som hur man är här.

FS: Finns det något speciellt bra då du kom till Finland?

Thomas: Bra att det finns respekt, att alla respekterar lagar.

Thomas ser det inte som en bra sak att hans landsmän har övergivit klädselkoder och kanhända åtminstone till det yttre även traditioner eller seder. Han värderar att man håller fast vid sin egen kulturella identitet. Diskussionen kunde ha öppnats upp för vidare reflektioner i fortsatta samtal. Vad innebär anpassning till ett nytt land för Thomas? Själva begreppet anpassning går inte att översätta direkt utan tolken måste förklara det med andra ord. Då berättar Thomas att

"Först då vi kom talades det mycket om hur vi skall anpassa oss. Vi försöker tala och lära oss alla dagar av våra fel."

Det skulle vara bra att återkomma till temat regelbundet under det första året för att följa upp integrationsprocessens framskridande. Enligt Matikainen²¹¹ är det bästa tillfället först ett år efter invandringen. Då har invandraren börjat få en uppfattning om vad som skiljer sig, vad man vill hålla kvar av sina tidigare seder, normer och/eller värderingar och vad som man är intresserad att ta till sig från det nya samhällssystemet, eller hur de skulle kunna kombineras.

För John var det mer klart hur livet redan förändrats och vart han var på väg. Han insåg att migrationen har medfört vissa nya svårigheter och kriser, men

²¹¹ Matikainen 2003, 290

poängterar den egna viljan att känna till reglerna och att handla målmedvetet, att man försöker.

FS: Fanns det något som väckte misstypke när ni flyttade?

John (funderar, suckar och vrider sig på stolen): Den första saken är inte så stor men... Där hade vi ett liv, vi hade vänner, grannar släktingar, vi gjorde saker och ordnade fester, när vi kom hit hade vi ingenting. Allt var tyst runt oss, det är bara vi och vår brors familj.

FS: Har du funderat på hurdan personlig förändring anpassningen kan vara för människan?

John: Jag tycker att två saker är viktiga, för det första att man förstår reglerna och för det andra att man själv försöker.

FS: Hm, det kan säkert vara en ganska stor utmaning då man kommer och inte har stöd av nära människor plötsligt?

John: Först då vi flyttade till Finland hade vi mycket problem, dag för dag blir det bättre. Vi lär oss från vår bror och från skolan. Det hjälper oss. Först då vi kom var vi utanför systemet. Vad händer, tänkte vi, är det svårt att vara i systemet eller är det lätt, men nu är vi i systemet.

FS: Så var början tung då och nu blir det lättare?

John: Jo.

FS: Finns det nu någon speciell sak i Finland som du skulle säga är bra?

John: Den här möjligheten till utbildning.

FS: Alla kommer vid något skede till något som kan vara en kris då man flyttar till ett nytt land. Det är bra att veta vad det beror på. Då man är tungen att lära sig nya saker på många livsområden kan man bli slutkörd. Du kanske hade liknande känslor i [det andra landet]?

John: Jo det är sant, visst svor vi över läget där.

För John är det tydligt att utbildningen är något som han värderar högt och han har speciellt valt att läsa och studera på engelska. Att ha en examen från ett engelskspråkigt läroverk öppnar säkert för möjligheter även i andra länder. För många invandrare är tillvaron i Finland inte den enda knypunkten. För att få bättre arbetsmöjligheter känner sig många invandrare tvungna att flytta till ett annat västerländskt land.²¹² Dessutom har dagens kommunikationsmöjligheter ökat en transnationell livsstil, det är möjligt att upprätthålla sociala kontakter till släktingar och vänner över hela världen. Å ena sidan kan det vara svårt att stanna upp och "slå rot", å andra sidan ser man fler möjligheter till ett bättre liv i andra länder.

5.3.3 *Hur vi är i relation till världen*

Att lära känna vår egen eller andras världsbilder på djupet helt och hållet är inte möjligt. Hur vi är i relation till världen var svårast att klargöra och ligger närmast den modell Parkkinen & Puukari har presenterat²¹³. För en del personer kan det också vara mer naturligt att reflektera över existentiella frågor medan det för andra personer är främmande. Om existentiella frågor inte verkar vara lämpliga kan vi studera hur personen verkar vara i förhållande till sin omvärld genom att fästa uppmärksamhet vid det hon berättar? Vi kan lyssna till vad klienter berättar om livets problem och bördor? Skall hon bära sina problem ensam eller tillsammans med andra?

Vi har med Tina talat om hennes boende i ungdomsstiftelsens kollektiv och hon berättar att en av de unga kvinnorna inte hälsar på henne eller talar till henne. En sådan tysthet kan vara främmande och svårtolkad av personer som kommer från länder där de mellanmänniska relationerna har stor betydelse. Ställer hon sig fientligt till Tina eller är hon till personligheten inåtvänd?

FS: Människor är olika i Finland och en del kan verka ha svårare med det sociala umgänget.

²¹² Sabour 2003, 116

²¹³ Modellen presenterades i Figur 5

Tina: Jag talar ofta om de här skillnaderna med min finska vän. Hon vill veta hur det är i mitt tidigare hemland och hon säger att där är säkert bättre. Men allt är inte bättre där. Jag har flera gånger varit hemma hos henne, och sett hennes pappa men jag har aldrig hört honom tala. Det är inte lätt i mitt hemland, man skulle inte kunna tänka sig att bo självständigt där. Man bor hemma tills man gifter sig, till och med som 27-28 åring. Om man flyttar hemifrån innan det så bryter familjen kontakten och man är helt för sig själv. En annan kompis som kommer från [samma land som jag] klagar ofta över att hon inte får gå ut och inte har någon frihet. Hon har till och med blivit hotad att om hon försöker flytta hemifrån eller inte lyder så blir hon tillbaka skickad till [sitt första hemland].

För Tina är det normala att människor talar till varandra, man är social med alla. Hon påpekar också hur märkligt det är för henne att besöka sin väninna vars far aldrig någonsin säger något eller verkar vara i kontakt med sin omgivning. Tina berättar om ett liv som bygger på grupptillhörighet där individualistiskt självständigt liv sanktioneras.

För var gång vi träffats får jag en bild av att Tina har många vänner och är helst inte ensam. Första gången vi träffas berättar hon att hon sovit dåligt och därför sovit över hos sina vänner. Men det är inte enbart frågan om kulturella olikheter och att vara del av sociala sammanhang. Då vi träffas den sista gången talar vi om hennes mamma. Mamman och småsyskonen är kvar i Afrika och de har ingen kontakt för tillfället. Samtalet leder vidare in på otrygghet, om oförklarliga våldsdåd och om Tinas rädsla att röra sig ensam. Hon säger:

Det är ingen som vet vad som händer i mitt liv. Om det händer mig något finns det ingen som har någon koll på det.

Den här sorgen och rädslan är mångbottnad. Den handlar om sådana erfarenheter som jag inte känner till. Trots att vi som socialarbetare försöker belysa vissa saker kommer någonting annat i skuggan.²¹⁴ Då vi försöker förstå invandrares världsbilder och relationer till världen är det inte

²¹⁴ van Deurzen 2003, 284

meningen att vi ska försöka förstå allt. Det finns alltid saker och sidor hos människor som förblir dolda.

Under det sista samtalet vi hade med John fortsätter vi att diskutera livet i Finland och vad invandringen för med sig. Det kollektiva och de sociala kontakterna får betydelse även här. Trots att John tydligt säger att han vänder sig till andra för att få stöd i svåra stunder har jag svårt att godta förklaringen. Med min individualistiska världsbild väntade jag mig ett annorlunda svar och jag fortsätter att fråga vad man kan göra för att övervinna kriser och problem. Han berättar också om en egen tro på att motgångar är till för att övervinnas, att man med positiv inställning kan man gå vidare och få styrka.

John: Ja men det är inte så att en människa får alla problem utan alla människor har sina egna problem, tålamod är det ända.

FS: Jo det har forskats i det att tiden är viktig, desto längre tid människor har bott i ett land desto bättre går det. Vad tror du själva, har du något sätt för att orka då det känns som värst.

John: Man borde fråga av andra lösningen till problemet.

FS: Ja men jag tänkte att ibland finns det kanske ingen klar lösning. Vad kan man göra då? Kan man få kraft av bön, av att motionera, tänka på viktiga människor? Du behöver inte svara om det är för personligt.

(Tolken skrattar)

John: Då det är frågan om utbildning måste man tänka på det positiva, inte det negativa. Det är klart att det tar tid, men efter det blir livet bättre. Problemet tar slut, då finns det hopp.

FS: Man försöker se något positivt?

John: Det positiva ger kraft.

För att vi skall lära oss av varandra och lära oss lyssna krävs att vi stannar upp och reflekterar över samtalen.

6

Avslutning

Området för handling i det sociala arbetet är i de mellanmänskliga mötena, för att kunna vägleda, stöda och påverka människors liv behöver vi möta dem utgående från deras vardag och verklighet. Genom att erkänna och anta ett socialkonstruktivistiskt perspektiv öppnas nya frågor om hur andras verklighet och syn på världen ser ut. I det mångkulturella sociala arbetet kan invandrarens process i att återfå en känsla av sammanhang och kontinuitet stödas genom att hennes livsberättelse blir hörd. Då vi intresserar oss för invandrares världsbilder strävar vi till att skapa en relation som bygger på förståelse. Ett informationsbyte som sker i en ömsesidig dialog möjliggör för nya perspektiv. Invandrare som inte ännu tillägnat sig nödvändig information om majoritetssamhället borde kunna ha nytta av sådan dialog.

Jag har i den här praktikforskningen granskat hur vi kan närma oss olika världsbilder i samtal med invandrare. Utgångspunkten för forskningen var Parkkinen & Puukaris erfarenheter av att medvetandegöra världsbilder i vägledning av ungdomar. Parkkinen & Puukaris modell baserar sig på filosofiska frågor och existentiell psykologi, vilket kräver ett viss förtroende i dessa områden. Modellen var inte som sådan direkt överförbar men grundtankarna var förenliga både med Janet Clarks modell för att skapa förutsättningar för förståelse samt med det narrativa perspektivet. Genom att granska hur de här grundtankarna, teorierna och modellerna lämpar sig i mångkulturellt socialt arbete har jag belyst sammanhang och faktorer som påverkar det mångkulturella mötet samt lyft fram tre olika aspekter av världsbilder med hjälp av vilka vi kan försöka förstå den verklighet invandrare lever i.

Forskningen innebar således en kritisk reflektion över möten med invandrare mot de teorier om världsbilder och de tidigare egna erfarenheterna som jag hade. Rollen som praktikforskare var utmanande, jag var både forskare och socialarbetare, med andra ord granskade jag det egna handlandet. Min avsikt var att föra teorier och modeller om världsbilder närmare det praktiska

arbetet så att jag testade olika intervjumodeller. En del av dem förkastades redan då jag bekantade mig med den tidigare forskningen, de verkade främmande för det vardagsnära sociala arbetet. Andra strävade jag till att modifiera för att se hur de skulle fungera.

Analysen visade hur modeller och teorier utmanas av den interkulturella situationen. Kommunikationen och antaganden om att deltagarna uppfattar gemensamma innebörder leder till tolkningar som kan vara etnocentriska eller förblir helt oförståeliga. Att arbeta med tolk försvårar ytterligare interaktionen eftersom olika tonfall, ordval och ordföljd oftast omvandlas och försvinner i översättningar av tolken. I en interkulturell samverkan med stöd av tolk krävs en ständig reflektion över olika sätt att tolka situationer.

Analysen bekräftade vidare vad erfarna praktiker påvisade, maktassymmetrin mellan en invandrad klient och en socialarbetare som representerar både myndighet och majoritetssamhälle leder till att förverkligande av jämlika ömsesidiga samtal försvåras. Invandrades brist både på kunskap om det nya samhället men även minoritetsställningen ställer dem i en sårbar situation som socialarbetare behöver ta i beaktande.

Slutligen visade analysen att det inte nödvändigtvis är särskilda frågor som öppnar upp för vidgade perspektiv om andra världsbilder utan avgörande är en vilja att i dialog med invandrare utforska den verklighet och den världsbild invandrare lever med. Socialarbetare som reflekterar över hur den egna förförståelsen och de egna tolkningsramarna påverkar det som ses har större möjligheter att förstå invandrades världssyn. Vår tolkning av omvärlden och andra sker till största delen omedvetet och bygger på våra tidigare erfarenheter och kunskaper. För att kunna ompröva sin förförståelse behöver vi vara medvetna om det vi ser och hör, vi behöver ha tid för dokumentation av samtal och möjlighet att i efterhand återgå till samtalen. Då vi ser tillbaka på det som skedde under mötet och det som diskuterades omprövar vi det mot våra tidigare erfarenheter. Detta kan göras enskilt men ännu fruktbarare är det att göra tillsammans med andra. I den här forskningen visade det sig att de gemensamma mötena med socialarbetare från Invandrarenheten fungerade som ett kunskapsskapande forum för reflektion, även om dessa möten inte direkt belysts i rapporten.

Etnografi tillsammans med den kritiskt reflektiva metoden kunde vara en del av en kontinuerlig självutvärdering för att utvecklas som socialarbetare, men för att detta skall lyckas krävs tid och strukturer som stöder till reflektion. Reflektion och utforskning av egna och klienters perspektiv för oss dock närmare det sociala arbetets möjligheter. Det mångkulturella sociala arbetet borde även ha större möjligheter att sträcka sig utanför det traditionella byråkratiska och individuella sociala arbetet. För att detta skulle vara möjligt krävs tydligare kanaler likväl som resurser.

Litteratur

Agar, Michael (2006) Culture: Can You Take It Anywhere? *International Journal of Qualitative Methods* 5(2), 1-12. Hämtat på internet 27.09.2006 <http://www.ualberta.ca/~ijqm/english/engframeset.html>

Ahmadi, Nader (1998) Om jaguppfattningens betydelse för tolkningen av sociala normer. i verket Ahmadi, Nader (red.) *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse. 56-88.

Airaksinen, Timo (1994) *Arvojen yhteiskunta: erään taistelun kuvaus*. Borgå: WSOY.

Alitolppa-Niitamo, Anne (2004) Somali Youth in the Context of Schooling in Metropolitan Helsinki: A Framework for Assessing Variability in Educational Performance. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 30, No. 1, 81-106.

Alpola, Matti & Heikkilä, Lauri (2006) Vuorovaikutteinen sosiaalityö, menetelmiä asiakastyöhön. Helsingfors. Föreläsningmaterial

Andersen, Heine (1994) *Tolkningvetande*. I verket Andersen, Heine (red.) *Vetenskapsteori och metodlära. En introduktion*. Studentlitteratur: Lund. 181-217.

Anis, Merja (2005) Talking about culture in social work encounters: immigrant families and child welfare in Finland. *European Journal of Social Work*. Vol. 8, no. 1. 3-19.

Anis, Merja (2008) Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47/2008 (på kommande). Helsinki: Väestöliitto.

Arvilommi, Nicola (2005) Monikulttuurisuus sosiaali- ja terveysalan ammatillisena haasteena. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. Hämtat på internet 11.10.2007 http://www.sotesatu.fi/files/Sotesatu/taitetut/7_TAITETTU-Arvilommi-Monikulttuurisuus_ammattillisena_haasteena.pdf

Bauböck, Rainer (1995) Maahanmuuttajien integrointi. Sosiaali- ja Terveysministeriön monisteita 1995:27. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Bennett, Milton J. (1993) Towards Ethnorelativism: A Developmental Model of Intercultural Sensitivity. I verket Paige, Michael (ed.) *Education for the Intercultural Experience*. Yarmouth, ME: Intercultural Press, 21-66.

Bennett, Milton J. (1998) *Intercultural Communication: A Current Perspective*. I verket Bennett Milton J (ed) *Basic Concepts of Intercultural Communication*. Yarmouth, ME: Intercultural Press, 1-33.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas ([1966] 1998) *Kunskapssociologi. Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Berry, John W., Poortinga, Ype H., Segall, Marshall H. & Dasen, Pierre R. (2002) *Cross-cultural psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Boström, Johanna (2006) Tidigt socialt stödarbete med invandrarfamiljer – ett brukarperspektiv. Rapport för Mathilda Wrede-kliniken/FSKompetenscentret. Endast internetversion, hämtat 30.04.2007

<http://www.fskompetenscentret.fi/pdf/invandrarrapport.pdf>

Boufooy-Bastick, Béatrice (2004) Auto-Interviewing, Auto-Ethnography and Critical Incident Methodology for Eliciting a Self-Conceptualised Worldview [36 paragraphs] Forum Qualitative Sozialforschung / Forum:Qualitative Social Research [On-line Journal], 5(1), Art 37. På internet: <http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/1-04/1-04boufooy-e.pdf>

Bravo Landström, Marcela & Broström, Emily (2004) Folkhälsoarbete som stärker integrationsprocessen. Stockholm: Stockholms läns landsting. Hämtat på internet 23.11.2007 http://www1.sll.se/w_tkc/89040.cs?dirid=89050

Bravo, Marcela & Lönnback, Eva Britt (1998) Invandringskrisen eller Det förlorade paradiset. I verket Ahmadi, Nader (red.) Ungdom, kulturmöten, identitet. Stockholm: Statens institutionsstyrelse. 179-200.

Carey, Maggie (2006) Kohti mahdollisuuksien maisemia. Narratiivisen työtavan syventävä koulutus. 3-4.10.2006 Helsingfors. Föreläsningmaterial.

Clarke, Kris (2003) Welfare Research into Marginal Communities in Finland: Insider Perspectives on Health and Social Care. Tampere: University of Tampere.

Clarke, Kris (2005) The Problematics of Well-being: Experiences and Expectations of Migrants and New Finns in the Finnish Welfare State. Tampere: University of Tampere.

Clark, Janet (2006) Listening for Meaning: A Research-Based Model for Attending to Spirituality, Culture and Worldview in Social Work Practice. Critical Social Work. Vol. 7. no. 1.

Danielsson Eva, Högberg Sofia, Lundberg Mats och Salguero Pia (2005) Tvärkulturella möten. I verket Ahmadi, Nader & Lönnback Eva Britt (red.) Tvärkulturellt Socialt Arbete – Av socialarbetare för socialarbetare. FoU-rapport 2005:5. Stockholm : Forsknings- och utvecklingsenheten. 20 - 37. Hämtat på internet 19.11.2007: <http://www.stockholm.se/pages/391064/tv%C3%A4rslutrapport%20A4%202005-5%20-07.pdf>

van Deurzen, Emmy (2003) Vardagens mysterier. Existentiella dimensioner inom psykoterapi. Lund: Studentlitteratur.

Dimbleby, Richard & Burton, Graeme (1997) Oss emellan. Mellanmänsklig kommunikation. Lund: Studentlitteratur.

Dur-projektet (2003) Dokumentation, Utvärdering, Resultat. Kartläggningsmaterial vid introduktion för vuxna flyktingar. Göteborgs Stad. På internet: <http://www.goteborg.se/prod/sk/dur/dalis2.nsf/>

Emsheimer, Peter (2005) Reflektionsteorier. I verket Emsheimer, Peter, Hansson, Hasse & Koppfeldt, Thomas Den svårfångade reflektionen. Lund: Studentlitteratur. 35-51.

- Emsheimer, Peter (2005) Metod och reflektion. I verket Emsheimer, Peter, Hansson, Hasse & Koppfeldt, Thomas Den svårfångade reflektionen. Lund: Studentlitteratur. 179-194.
- Ekholm, Elina (1994) Syrjäytyä vai selviytyä – pakolaisten elämää Suomessa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Ekholm, Elina, Magennis, Sophie & Salmelin, Leif (2005) Uusi alku. Käsikirja pakolaisten vastaanotosta ja kotoutumisesta. Helsinki: Työministeriö.
- Ekholm, Elina & Salmenkangas, Mai (2008) Puhumalla paras - ratkaisuja arjen etnisiin konflikteihin. (på kommande) Vaasa: Sisäministeriö.
- Eriksson, Ingall (1982) Aktionsforskaren som turist, spion, missionär eller fånge på social träning. Sociologisk forskning 2-3. 58-60.
- Eriksson, Pia (2007) Den processartade adoptionsrådgivningen. Helsingfors: Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området. Även på internet, hämtat 16.10.2007
- Finlay, Rosalind and Reynolds, Jill (1987) Social work & Refugees. A handbook on working with people in exile in the U K. Cambridge, UK: National Extension College.
- Fook, Jan (2001) Identifying Expert Social Work: Qualitative Practitioner Research. I verket Shaw, Ian & Gould, Nick Qualitative Research in Social Work. Sage Publications: London. 116 - 131.
- Fook, Jan (2005) Kriittisen reflektion käyttömahdollisuuksista. Finsoc 1/2005. 4-10. På internet hämtat 28.12.2007
<https://groups.stakes.fi/FINSOC/FI/julkaisut/finsoc-lehti/index.htm>
- Forsander, Annika (2001) Etniset ryhmät Suomessa. I verket Forsander, Annika, Ekholm, Elina & Hautaniemi Petri et al. Monietnisuus yhteiskunta ja työ. Helsinki: Palmenia, 83 - 160.
- Forsander, Annika (1994) Monietninen työ - maailma pienoiskoossa. I verket Forsander, Annika, Ekholm, Elina & Saleh Raya. Monietninen työ. Haaste ammattitaidolle. Täydennyskoulutusjulkaisuja 9. Helsinki: Helsingin yliopisto. 51-68.
- Forsander, Annika (1994) Yksilöt kohtaavat - yhteisöt muuttuvat. I verket Forsander, Annika, Ekholm, Elina & Saleh Raya. Monietninen työ. Haaste ammattitaidolle. Täydennyskoulutusjulkaisuja 9. Helsinki: Helsingin yliopisto. 27-40.
- Franzén, Elsie C.(1997) Invandring och arbetslöshet. Lund: Studentlitteratur.
- Franzén, Elsie C. (2001) Att bryta upp och byta land. Falun: Natur och Kultur.
- Freyne-Lindhagen, Marianne (1997) Identitet och kulturmöte - syrianska kvinnors exempel. En diskussion om grounded theory. Lund: Lunds Universitet.
- Garsten, Christina (2004) Etnografi. I verket Gustavsson, Bengt (red.) Kunskapande metoder inom samhällsvetenskapen. Lund: Studentlitteratur. 145-166.
- Goffman, Erving ([1959] 1988) Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Gustafson, Åsa (2004) Sköra livsmönster. Om integrations- och normaliseringsprocesser bland bosniska flyktingar. Umeå: Umeå Universitet. Även på internet, hämtat 30.04.2007: <http://www.diva-portal.org/umu/theses/abstract.xsql?dbid=267>

Hammar-Suutari, Sari (2006) Kulttuurien välinen viranomaistyö. Työn valmiuksien ja yhdenvertaisen asiakaspalvelun kehittäminen. Työpoliittinen tutkimus nro 300. Hämtat 27.4.2006
http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/06_tutkimus/tpt300.pdf

Hanvey, Robert G (1986) Cross-cultural Awareness. I verket Luce, Louise & Smith, Elise (editors) *Toward Internationalism. Readings in Cross-Cultural Communication*. Cambridge: Newbury House Publishers.

Haverinen, Riitta (2005) Toimintaympäristöt sosiaalityön käytäntötutkimuksen haasteena. I verket Satka, Mirja, Karvinen-Niinikoski, Synnöve, Nylund, Marianne, Hoikkala, Susanna (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus. 99-123.

Herlitz, Gillis (2007) *Kulturgrammatik - hur du ökar din förmåga att umgås över gränserna*. Uppsala: Uppsala Publishing House.

Hjelmskog, Sven (1984) Tolkanvändaren. I verket Soydan, Haluk (red.) *Socialt arbete och invandrare*. Malmö: Liber. 172-182.

Hofstede, Geert (1991) *Organisationer och kulturer - om interkulturell förståelse*. Lund: Studentlitteratur.

Honko, Lauri (1991) Säilyvintä on kulttuurin rakenne. I verket Westermarck, Harri (toim.) *Kulttuurien kohtaaminen. Studia Generalia*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 34 - 41.

Hänninen, Vilma & Valkonen, Jukka (1998) *Tarinat, sairaudet ja kuntoutuminen*. I verket Hänninen, Vilma & Valkonen, Jukka (toim.) *Kunnon tarinoita. Tarinallinen näkökulma kuntotukseen*. Helsinki: Kuntoutussäätiö, 3-20.

Iivari, Juhani (2006) *Tuomittu maahanmuuttaja. Tutkimuksia 154*. Helsinki: Stakes.

Illman Ruth (2004) *Gränser och gränsöverskridanden. Skildrade erfarenheter av kulturella möten i internationellt projektarbete*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Jaakkola, Magdalena (1989) *Suomalaisten suhtautuminen ulkomaalaisiin ja ulkomaalaispolitiikkaan. Siirtolaisuustutkimuksia 21*. Helsinki: Työvoimaministeriö.

Jaakkola, Magdalena (1999) *Maahanmuutto ja etniset asenteet : suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin 1987 -1999*. Helsinki: Työministeriö

Jaakkola, Magdalena (2005) *Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987 - 2003. Työpoliittinen tutkimus 286*. Helsinki: Työministeriö. Hämtat på internet, hämtat 20.04.2006
http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/06_tutkimus/tpt286.pdf

Jasinskaja-Lahti, Inga, Liebkind, Karmela & Vesala, Tiina (2002) *Rasismi ja syrjintä Suomessa: maahanmuuttajien kokemuksia*. Helsinki: Gaudeamus.

- Josefson, Ingela (1991) *Kunskapens former. Det reflekterade yrkeskunnandet*. Stockholm: Carlssons.
- Julkunen, Ilse (2005) Hur kan vi förstå praktikforskning och vilka är stegen inom den? *Ta itu - itulehti*. 1/2005. På internet: www.itulehti.fi/
- Järvinen Riitta (2004) *Ammatillisen maahanmuuttotyön kulttuuri*. Tampere: Tampereen Yliopisto. Även på internet, hämtat 7.12.2007 <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5854-0.pdf>
- Kamali, Masoud (2002) *Kulturkompetens i socialt arbete. Om socialarbetarens och klientens kulturella bakgrund*. Stockholm: Carlssons.
- Katajainen, Antero (1998) *Ratkaisukeskeinen tavoitekeskustelu narratiivisin keinoin*. I verket Mattila, Antti (toim.) *Voimavarat, ratkaisut ja tarinat*. Työselosteita 16/1998. Helsinki: Kuntoutussäätiö. s 56-67.
- Keskinen, Esko (1997) *Maailmankuvan rakennusaineet: Kokemukset ja kulttuuri*. I verket Rydman, Jan (toim.) *Maailmankuvaa etsimässä. Tieteen päivät 1997*. Helsinki : Werner Söderström oy. 42-57.
- Koskimies, Silka (1998) *Social Work in a Multi-Ethnic Society. A comparative study of social work with minority ethnic groups in England and Finland*. SSKH Meddelanden 51. Helsinki: University Press.
- Knudsen, John (1990) *Cognitive Models in Life Stories*. *Anthropological Quarterly*. vol. 63 (3). 122-133.
- Koskinen, Anna-Kaisa (2007) *Vaihtoehtoinen tarina. Mitä on sosiaalinen muutostyö?*. Helsinki: Heikki Waris-instituutti. Hämtat på internet 4.12.2007 <http://www.hel2.fi/waris/julkaisut/AKnRraportti200907.pdf>
- Lentin, Alana (2004) *Contemporary reflections on 'race' and racism*. Helsingfors universitet. Föreläsningmaterial 22 - 26.11.2004.
- Liebkind, Karmela & Jasinskaja-Lahti, Inga (2000) *Syrjintäkokemusten vaikutus maahanmuuttajiin*. I verket *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Tammerfors: Gaudeamus. 80-92.
- Lepola Outi (2000) *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lepola, Outi, Joronen, Mikko & Aaltonen, Milla (2007) *Syrjintä etnisyyden, uskonnon, kielen tai kansalaisuuden perusteella*. I verket Lepola, Outi & Villa, Susan (toim.) *Syrjintä Suomessa 2006*. Helsinki: Ihmisoikeusliitto ry. 109-180. Hämtat på internet 27.12.2007: <http://www.ihmisoikeusliitto.fi/Syrjinta.pdf>

Lorentz, Hans (2004) Aktionsforskning: Om likheter och olikheter i användning och benämning inom pedagogisk forskning. Pedagogiska uppsatser. Lund: Lunds Universitet. Hämtat 27.04.2007:

<http://www.pedagog.lu.se/forskning/skrifter/uppsats37.pdf>

Matikainen, Johanna (2003) The Finnish Red Cross in Refugee Settlement: Developing the Integration Timeline as a Tool for Integration in the Kotopolku Project. *Journal of International Migration and Integration*. vol. 4 no.2. 273-295.

Matikainen, Johanna (2005) Kotoutumiskaari kotoutumisen apuvälineenä. I verket Ekholm, Elina, Magennis, Sophie & Salmelin, Leif Uusi alku. Käsikirja pakolaisten vastaanotosta ja kotoutumisesta. Helsinki: Työministeriö.

Matinheikki-Kokko, Kaija (1997) Challenges of Working in a Cross-Cultural Environment. *Jyväskylä: University of Jyväskylä*.

Matinheikki-Kokko, Kaija (2002) Kotoutumissuunnitelma maahanmuuttajan kompetenssin kartoittamisvälineenä. I verket Koto-maana Suomi. Kertomuksia maahanmuutosta 1999-2001. Helsinki: Työministeriö. 41-50.

Mattison, Marian (2000) Ethical Decision Making: The Person in the Process. *Social Work*, Vol. 45 (3). 201-212.

May, Tim (2001) Samhällsvetenskaplig forskning. Lund: Studentlitteratur.

Morgan, Alice (2004) Vad är narrativ terapi? Stockholm: Mareld.

Nyberg, Eva (2000) Att använda tolk. I verket Allwood, Carl Martin & Franzén, Elsie C (red) Tvärkulturella möten. Grundbok för psykologer och socialarbetare. Stockholm: Natur och kultur. 280-303.

Nynäs, Peter (2006) Interpretative Models of Estrangement and Identification. I verket Dahl, Øyvind, Jensen, Iben and Nynäs, Peter (2006) Bridges of Understanding. Perspectives on Intercultural Communication. Oslo: Oslo Academic Press. 23-37.

Okely, Judith (1992) Anthropology and autobiography. Participatory experience and embodied knowledge. I verket Okely, Judith & Callaway, Helen (edited by) Anthropology and autobiography. London, New York: Routledge. 1-28.

Parkkinen, Juha & Puukari, Sauli (2005) Approaching worldviews in multicultural counselling. I verket Launikari, Mika & Puukari, Sauli (Eds.) Multicultural guidance and counselling. Theoretical Foundations and Best Practices in Europe. Jyväskylä: Centre for International Mobility CIMO and Institute for Educational Research. 117-136.

Peavy, Vance R. (1999) Sosiodynaaminen ohjaus. Konstruktivistinen näkökulma 21. Vuosisadan ohjaustyöhön. Helsinki: Psykologinen Kustannus Oy.

Pitkänen, Pirkko & Kouki, Satu (1999) Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä. Helsinki: Edita.

- Potocky-Tripodi, Miriam (2002) *Best Practices for Social Work with Refugees & Immigrants*. New York: Columbia University Press.
- Rajavaara, Marketta (2005) Tutkivasta sosiaalityöstä sosiaalialan osaamiskeskuksiin. I verket Satka, Mirja, Karvinen-Niinikoski, Synnöve, Nylund, Marianne, Hoikkala, Susanna. *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus. 47-72.
- Rastas, Anna (2004) Katseilla merkityt, silminnähdyn erilaiset. Lasten ja nuorten kokemuksia rodullistavista katseista. *Nuorisotutkimus* 20 (3), 3-17.
- Raunio, Kyösti (2002) From Self-Sufficiency to Diversity – the Generation of Knowledge in Social Work. *Nordisk Sosialt Arbeid* nr. 3. 131-139.
- Rauste-von Wright, Majjaliisa (1997) Oppiminen ja maailmankuva. I verket Rydman, Jan (toim.) *Maailmankuvaa etsimässä*. Tieteen päivät 1997. Helsinki: Werner Söderström oy, 31-41.
- Rauta, Asko (2005) Selvitys maahanmuuttajien mielenterveyspalvelujen tarpeesta ja saatavuudesta. Helsinki: Sosiaali- ja Terveysministeriö. Även på internet, hämtat 30.10.2007 <http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/store/2005/08/pr1133769677660/passthru.pdf>
- Rieman, Gerhard (2005) Ethnographies of practice – practising ethnography. *Resources for self-reflective social work. Journal of Social Work Practice*. Vol. 19 No. 1. 87-101.
- Ruhanen, Milla ja Martikainen, Tuomas (2006) Maahanmuuttajaprojektit : hankkeet ja hyvät käytännöt. Helsinki: Väestöliitto. Även på internet, hämtat 09.06.2006: www.vaestoliitto.fi/mp/db/file_library/x/IMG/57020/file/Maahanmuuttajaprojektit.pdf
- Sandberg, Åke (1982) Från aktionsforskning till praxisforskning. *Sociologisk forskning* 2-3. 80-89.
- Satka, Mirja, Karvinen-Niinikoski Synnöve, Nylund, Marianne (2005) Mitä sosiaalityön käytäntötutkimus on? I verket Satka, Mirja, Karvinen-Niinikoski, Synnöve, Nylund, Marianne, Hoikkala, Susanna. *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus. 9-19.
- Sabour, M'hammed (2003) Toiseuden kohtaaminen. I verket Simola Raisa, Heikkinen Kaija (toim.) *Monenkirjava rasismi*. Joensuu: Joensuu University Press. Sid. 87-119.
- Schön, Donald A ([1983] 1991) *The Reflective Practitioner. How Professionals Think in Action.* ?
- Seppänen-Järvelä, Riitta (2003) *Prosessiarviointi kehittämissuorituksissa. Opa käytäntöihin*. Helsinki: Stakes.
- Sjögren, Annick (1998) Kulturens roll i identitetens byggande. I verket Ahmadi, Nader (red.) *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse, 24-55.
- Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita (1995) *Sosiaalityö vastaanottokeskuksessa*.
- Statistikcentralen (2007) *Befolkningsstruktur*, hämtat på internet: www.tilastokeskus.fi
- Svane, Marita (2006) *The Intersection between Culture, Social Structures and the Individual-in-Interaction*. I verket Dahl, Øyvind, Jensen, Iben and Nynäs, Peter (2006) *Bridges of Understanding. Perspectives on Intercultural Communication*. Oslo: Oslo Academic Press. 39-57.

Svensson, Lennart (2002) Bakgrund och utgångspunkter. I verket Svensson, Lennart, Brulin, Göran, Ellström, Per-Erik och Widegren, Örjan (red) Interaktiv forskning - för utveckling teori och praktik. Stockholm: Arbetslivsinstitutet. 1-22. Även på internet, hämtat 30.01.2007 http://ebib.arbetslivsinstitutet.se/aio/2002/aio2002_07.pdf

Talentia (2005) Vardagen, värden, livet, etiken. Etiska regler för yrkesmänniskor inom socialbranschen. Helsingfors: Fackorganisationen för högutbildade inom socialbranschen Talentia rf. Även på nätet: http://www.talentia.fi/files/2502_Etik2006.pdf

Trivithick, Pamela (2007) Revisiting the Knowledge Base of Social Work: A Framework for Practice. British Journal of Social Work. Hämtat på nätet 28.05.2007 <http://bjsw.oxfordjournals.org/cgi/reprint/bcm026v1>

Turunen, Panu (1993) Maailmankuva kokonaisnäkökulmasta. I verket Pitkänen, Pirkko (toim.) Näkökulmia elämäntilanteen muodostamiseen. Helsinki: Gaudeamus. 27-48.

Valtonen, Kathleen (2001) Social Work with Immigrants and Refugees: Developing a Participation-based Framework for Anti-Oppressive Practice. British Journal of Social Work, 31. 955-960.

Wahlbeck, Östen (2003) Mångkulturalism i Finland - en kritisk litteraturoversikt. Reviderad version för internet, hämtat 16.10.2007 <http://web.abo.fi/~owahlbec/mangkult.pdf>

Wellros, Seija & Hellström, Gunnar (1998) Liket och oliket. Om kulturmöten i Sverige. Stockholm: Natur och Kultur.

Westin, Charles m fl (1999) Mångfald, integration, rasism och andra ord. Stockholm: Socialstyrelsen.

Wilhelmsson, Nanna (2002) Parityö, mahdollisuus oppia elämään monikulttuurisesti. I verket Lepola, Outi (toim.) Koto-maana Suomi. Kertomuksia maahanmuutosta 1999-2001. Helsinki: Työministeriö. 133-140.

Wright, Georg Henrik von (1997) Maailmankuvan käsitteestä. I verket Rydman, Jan (toim.) Maailmankuvaa etsimässä. Tieteen päivät 1997. Helsinki : Werner Söderström oy. 19-30.

Ödman, Per-Johan (2004) Hermeneutik och forskningspraktik. I verket Gustavsson, Bengt (red.) Kunskapande metoder inom samhällsvetenskapen. Lund: Studentlitteratur. 71-94.

Juridiska källor:

Lag om främjande av invandrades integration samt mottagande av asylsökande (493/1999)

Lag om klientens ställning och rättigheter inom socialvården 812/2000

Lag om likabehandling (21/2004)

Lagen om kompetenscentrumverksamhet inom det sociala området (1230/2001)

Lag om ändring av lagen om främjande av invandrades integration samt mottagande av asylsökande (1215/2005)

Bilaga 1

Förberedande frågor

Om klienten inte kommer från ett individcentrerat land ställ inte individcentrerade frågor utan omforma till tredje person ex: Vad tror du att man skulle anse i ditt samhälle/stad/land om X?

Lyssna med en icke-vetande inställning:

Skulle det vara möjligt att...

Vad om ...

För att hjälpa klienten att granska sin egen berättelse på nytt:

är det här något som du önskat dig av livet?

intresserar det här dig?

är du förvånad över det här?

(Ur Katajainen Antero 1998)

Behöver man kunna kommunicera på ett annorlunda sätt med människor från andra kulturer?

Hur tänker man på tid i ditt tidigare hemland, skiljer det från det finländska sättet att se på tid?

Kan man analysera problem från flera kulturella perspektiv?

Tror du att livet i Finland kommer att förändra hur du ser på världen?

Jämför ritualer hur man hälsar.

Vad man småpratar om då man har hälsat

Hur man kan inleda och sedan fortsätta ett samtal med en främling

Hur man brukar avsluta samtal

Hur hälsar man, finns det regler om vem som hälsar först, beröring, gester, hälsningsfraser?

Hur ser ni på ålder i ert land?

Hur tackar man?

Hurdan inställning har man till gåvor, när ger man gåvor, till vem?

Hurdana husdjur har man där du/ni kommer ifrån?

Har ni speciella regler då man äter, vem tillreder maten, vad kan man inte äta, vad kan man inte göra vid matbordet, berätta om vad man äter under en dag?

Kan man tala om politik, är politik viktigt, hur syns det i ditt liv, hur gör man för att påverka samhällsfrågor i ert hemland?

Vad betyder religionen för er?

Hur många olika folk finns i ert hemland, vilket folk anses ha bäst ställning, vilket sämst ställning, vad tänker man om den här ordningen?

(Ur Wellros & Hellström 1998; Kulttuureja ja käyttäytymistä, Fintra)

Hur bodde du som barn?

Hur många var ni i familjen?

Hur stort hus hade ni?

Hur stort utrymme hade ni?

Hur var området ni bodde på?

Med vem umgicks du?

Vad var kvinnornas uppgifter?

Vad var männens uppgifter?

Vem i familjen har varit dig närmast, varför?

Hurdan var din mor/far?

Hurdana var relationerna hemma?

Berätta om ditt namn, vad vet du om det, betyder det något speciellt, varifrån kommer det?

Någon viktig händelse i ditt liv?

Berätta om vad du gjorde under en vecka i ditt hemland?

Berätta om vad du gör under en vecka i Finland?

(Ur Freyne- Lindhagen 1997; Dur projektet Göteborgs Stad 2003)

Bilaga 2

Vad är bäst

Matti Alpola & Lauri Heikkiläs intervjustomme för att leta efter alternativa berättelser i arbetslivet enligt de narrativa metoderna. Intervjun inleds men en gammal historia. Om historien berättas för muslimer är det lämpligt att byta ut djuret hund mot något annat djur. Intervjun är inte heller lämplig om den intervjuade är djupt deprimerad.

Det var en gång en vis hövding för en stam som hette "Två hundar". Han berättar för sin stam:

Det bor två hundar inom mig som strider sinsemellan. Den ena hunden ser allt gott, vackert, starkt, talanger och lyckanden hos människor. Den andra hunden däremot ser allt ont, fulhet, svagheter, brister och misslyckanden. Så slutade han berätta och lyssnarna var som ett frågetecken. Till sist frågade någon, vem av hundarna är det som vinner. Hövdingen svarar: den som jag göder mest förstås.

Det här valet är medvetet. I intervjun är det bra med spontanitet så att man inte stannar upp för länge och funderar, en analytisk tankegång kan göra en för kritisk och hindra alternativa berättelser.

1. Den som intervjuar ritar en cirkel och i cirkeln skrivs den intervjuades namn och yrkesbenämning.
2. Nu skall den intervjuade tänka sig att hon göder den goda hunden genom att svara på 7-9 av de frågor som ställs nedan. För varje svar ritas ett "kronblad" runt cirkel. (Frågorna är vägledande och de kan varieras enligt situation.)

Vad är bäst i ditt arbete?

Vad är bäst i dina arbetskompisar?

Vilken egenskap uppskattar du hos dig själv?

För vad har du fått bra respons?

Vad är det bästa hos din arbetsgivare?
Vad är det bästa i din familj?
Berätta någon verkligt fin upplevelse i arbetet (eller fritiden) som du inte skulle vilja byta?
Vad är din favoritavkoppling?
Vad gör du gärna?
Vad är ditt motto för att klara dig i en kommande utmaning?
Vad är vackert för dig?
Vad ger dig energi?
Vad drömmer du om?

3. Efter det här studeras arbetet som ett rum. Vi tänker oss att den intervjuades arbetet är ett rum och varje kronblad kan tillföra något till detta rum.

4. Efter intervjun diskuteras upplevelsen av att bli intervjuad.

Bilaga 3

Helenas berättelse

Jag är enda dottern av åtta barn. Min pappa gav mig namnet. Han arbetade inom försvaret, min mamma var hemma. Pappa var mycket snäll, jag kommer ihåg att han brukade gå till torget och beställa stora korgar av frukt, vindruvor, meloner, nektariner. De hämtades hem till oss och förvarades i källaren. När vi barn kom hem från skolan gick vi raka vägen ner till källaren och åt av frukten. Mamma ropade till oss att maten var färdig och att vi skulle gå och äta först, men vi lydde inte utan åt frukt först. Sen gick vi upp till henne för att äta mat.

Min mamma hade mycket jobb och jag måste hjälpa henne på somrarna. Bröderna behövde inte göra någonting. Genast som mamma kom ifrån hushållsarbetet så satte hon sig för att väva mattor. Hon gillade det. Men hon ville inte att jag skulle väva mattor med henne. Det är svårt, sa hon, gå du och läsa istället. Men grannfrun lärde mig ibland att väva.

I början hade vi brunn på gården där vattnet hämtades. Den var 20 meter djup så det var jättetungt att dra upp vattnet. Men sen bestämde pappa att vi skulle ha vatten in och vi var de första i huset. Så det kom människor och tittade och hämtade vatten hos oss. Pappa sa att det är klart att andra skulle komma och ta vatten, pappa var snäll.

Alla kände varandra i grannskapet. På eftermiddagen samlades man för att prata. En del satt och arbetade med något handarbete eller något, men var tillsammans. Men här, alla mina grannar känner mig. Jag säger hej åt alla men de svarar inte, de tycker inte om invandrare.

Jag gick gymnasiet och sedan en högskoleutbildning till småskolelärare. Jag studerade två år och sedan gjorde jag praktiken två år i en liten by, sedan var jag färdig lärare. Då jag blev färdig bestämde utbildningsverket att jag skulle arbeta i en by cirka tre timmar från min hemstad, där fanns det behov av lärare. Vi var tretton flickor som skickades iväg, vi hyrde ett hus och bodde tillsammans. Där arbetade jag i ett år, sedan gifte jag mig.

Släktingarna hade ordnat med förlovning och bröllop. Jag träffade min man första gången på förlovningsfesten. Det kändes inte bra, jag tänkte att vem är det där, är det en god man eller inte? De andra sa att det var en god man. Men det var han inte. Sex månader senare gifte vi oss. Jag fick tvillingar. Jag tycker mycket om tvillingar, jag väntade barn och så sa doktorn du väntar två barn. Nej sa jag det är bara ett. Jag ser två barn i din mage upprepar doktorn. Jag fick två flickor.

Min mamma kommer hem och hjälper till med allt, hon är hela veckan och har mycket jobb. Barnets mamma får inte arbeta under de första veckorna. Under första veckan kommer det mycket besök för att hälsa på.

En vecka efter att barnen föds samlas familjerna, både moderns och faderns föräldrar, och en präst. Man bjuder på mat. Mamman och pappan bestämmer namnet och sedan ropar prästen namnet i örat på babyn med andra lyckönskningar om ett gott liv och sånt.

Min man visade sig inte vara någon bra man. Han gjorde inget hemma, han försörjde inte familjen. Istället åkte han till ett annat land. Han var mot regimen och lämnar mig ensam med tre barn. Jag hade tre barn då, tvillingarna och en pojke. Men över en natt blir en av tvillingflickorna så sjuk att hon dör till morgonen, åtta månader gammal. Jag är ensam, sköter allt, arbetar och betalar allt.

Då barnen blir större klagade de över att de inte kände sin far. De sade att vi måste vara en familj och vara hos honom. Jag tycker om mitt jobb som småskollärare och om flickorna, det var 38 - 40 flickor ibland. Men till sist gav jag med mig och bad om tio dagar ledigt från mitt jobb. Alla frågade mig varför jag skall åka bort, jag sade att min pojke skall byta skola. Jag kunde inte säga att jag skall träffa min man eftersom han var mot regimen. Så vi promenerade i väg, det var jättestorligt vid gränsen och smugglarna skulle bara ha mer och mer pengar. Det var jättestorligt där. Till sist kom vi fram och jag träffade min man. Sex månader bodde vi i där, men det var inget riktigt familjeliv. Så vi sade att vi måste flytta till ett land där vi kan bo som en familj, och så vi for till ett annat land där vi kom till FN: s flyktingläger och sedan fick komma till Finland.

I Finland fick vi flytta till en liten ort. Min man gjorde fortfarande ingenting, jag skulle sköta allting. Och jag skulle laga mat åt alla människor som han ständigt bjöd hem till oss. Han ville prata om arbete och politik, han pratade med alla det var ingen skillnad om det var barn eller vuxen. Jag var så trött, hela tiden skulle jag jobba. Jag frågade honom varför han måste bjuda hem så många, barnen fick inte sina hemläxor gjorda då där alltid var människor. Sedan började han slå, han slog barnen och han slog mig. Så till sist sa jag att jag måste skilja mig. Min pojke pratade med sin far, han sa din far slog dig och nu slår du oss. Men det här är Europa, du kan inte slå oss.

En gång då jag var full med blåmärken och min dotter sa att jag måste skilja mig gick till socialarbetaren. Mina njurar var förstörda av allt slående, jag äter medicin ännu idag för njurarna. Det var en manlig socialarbetare, då jag berättade om misshandeln trodde han inte på mig. Jag kom hem och satte mig och grät och grät. Vad skulle jag göra? Sedan träffade jag en annan socialarbetare, hon ringde till ett hem för bostadslösa och sa att jag inte behöver gå hem mera, att jag kan flytta dit. Jag träffade en jurist, det var en bra man. Efter sex månader skulle skilsmässopappren bekräftas men min man hade åkt utomlands innan det. Så när jag skulle ha hans underteckning så skickade jag pappren till ambassaden, men de svarade att de inte hittar en sådan adress, det är en besvärlig terräng. Så vi satte in annons i tidningen men inget svar, det gick två månader och sedan fick jag pappren på skilsmässan.

Idag har min dotter ett yrke och är i arbetslivet. Hon var mycket duktig i skolan i vårt ursprungsland. Men hon fick det svårt då vi flyttade till Finland. Hon var elva år då vi flyttade. Senare började hon ha problem med sin skolgång och hon lyssnade inte till oss föräldrar längre. Vi flyttade hit och hon började i en ny skola, men det gick bara några veckor och sedan var det samma sak. Hon berättade att de andra eleverna skrattade åt hennes tal. Vi var oroliga och talade med rektorn men rektorn kunde inte göra någonting. Så hon slutade gymnasiet. Men en dag sa hon, mamma, du pratar alltid om skolan och så gick hon tre år i en yrkesskola och nu har hon ett yrke. Till sommaren skall hon gifta sig.

Min son har studerat utomlands och fått jobb där. Tillsammans med sin sambo har de hyrt hus med trädgård. Han har goda förbindelser till sin far ännu.

Jag pratar inte så mycket finska och jag vet inte om du förstår allt vad jag berättar. Jag arbetar inte mera men jag tycker om att laga mat, baka olika bröd och kex, jag städar lite och läser lite. Naturen är vacker, speciellt blommor. På sommaren odlar jag blommor på balkongen. Det viktigaste i livet är att man strävar efter att leva på rätt sätt. Att behandla andra människor rättvist och tala med respekt.

Bilaga 4

Begrepp

Ackulturation – används inom socialpsykologin för att beskriva de fenomen som uppstår då människor med olika kulturell bakgrund möts och är i samverkan, endera som förändringar hos den ena eller hos båda parterna. (Liebkind 2000, 13)

Assimilation – att den invandrade avstår från sina tidigare värderingar och tar över majoritetens värderingar.

Asylsökande – personer som sökt skydd i ett tredje land men ännu inte blivit beviljade uppehållstillstånd eller flyktingstatus.

Etnicitet – kommer från grekiskans "ethnos", vilket betyder folk. Etnicitet kan vara en självtillskriven identitet eller tillskriven av andra. Etnicitet har ett nära samband med människans första språk och det existerar en föreställning om att den etniska gruppen har ett gemensamt ursprung.

Familjeåterförening – återförening av familjemedlemmar (främst mor, far och barn under 18 år) i det land någon eller några av familjemedlemmarna beviljats asyl.

Flykting – en person som känner välgrundad fruktan för förföljelse på grund av sin etnicitet, religiösa uppfattning, politiska uppfattning eller nationalitet och beviljas asyl i ett tredje land.

Frivilligt återvändande – flyktingar som frivilligt beslutar sig för att återvända till sitt ursprungliga hemland. Flyktingen har möjlighet att ansöka om bidrag och assistens i återflytten av sociala myndigheter och organisationen IOM

Främlingsfientlig – används för att beskriva enskilda individers attityder och negativa inställning till människor med utländsk bakgrund, mycket nära begreppet rasism, som dock ses som ett vidare begrepp.

IMER forskning – forskning om internationell migration och etniska relationer

Integration – handlar om samhällets sammanhållning och hör till sociologins väsentligaste frågor (Simmel 1981). Kan studeras på samhälls, grupp eller individnivå.

Mångkulturalism – kan ses som

1. en beskrivning av ett samhälle där människor har olika etnisk bakgrund eller/och tillhör olika kulturer.
2. En ideologi, en specifik syn på hur samhällets mångfald bör organiseras. Synsättet är då normgivande istället för beskrivande.
3. Ett handlingsprogram som skall förena kulturell mångfald och jämlikhet. Mångkulturella handlingsprogram fokuserar vanligtvis på frågor inom ett specifikt område såsom inom sysselsättning, undervisning och/eller social- och hälsovården (Wahlbeck 2003, 3, 7, 12, 32-36).

Rasism – åtskiljs från främlingsfientlighet. Innebär att yttre attribut och kulturella särdrag hos individer börjar betraktas som medfödda och oföränderliga. (Fredrickson 2003, 18-19.) Rasism är ett maktsystem med avsikten att begränsa vissa människors eller grupperns möjligheter till jämlikhet genom att tillskriva dem dessa särdrag av ras. Rasifiering leder till att de som dominerar tillskrivs överlägsna särdrag som återspeglas och upprätthålls av hela samhällssystemet. (Lentin 2004)

Segregation – att vara avskild från en helhet. Att vara segregerad i ett samhälle betyder att olika befolkningsgrupper har olika tillgång till olika samhälleliga verksamhetsområden.

Transnationalism – samverkan mellan människor över statsgränser

